

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ХЕРСОНСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

О. Т. Устюжанінова
О. О. Шкута

**ДЕРЖАВНА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА
СЛУЖБА УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Монографія

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

УДК 35.075.2:343.8(477)
У83

Рецензенти:

І. Г. Богатирьов — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

В. Я. Конопельський — доктор юридичних наук, професор

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 1 від 27 січня 2021 року)*

У83 Устюжанінова О. Т.

Державна кримінально-виконавча служба України: теорія і практика : монографія / О. Т. Устюжанінова, О. О. Шкута. — Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2021. — 216 с.

ISBN 978-966-992-418-6

Монографія присвячена дослідженню функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України. У роботі досліджено кримінально-виконавчі засади функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України. Сформульовано поняття, розкрито зміст функціонування та фактори впливу на функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України. З'ясовано сучасний стан та запропоновано шляхи вдосконалення Державної кримінально-виконавчої служби України.

Для науковців, викладачів, курсантів (студентів) і слухачів юридичних навчальних закладів, персоналу органів і установ Міністерства юстиції України у сфері виконання кримінальних покарань.

УДК 35.075.2:343.8(477)

© О. Т. Устюжанінова, О. О. Шкута, 2021

© Херсонський факультет

ISBN 978-966-992-418-6

Одеського державного університету внутрішніх справ, 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ПЕРЕДМОВА	6
 РОЗДІЛ 1	
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСАДИ	
ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ	
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ	
СЛУЖБИ УКРАЇНИ	
1.1. Теоретико-правові та методологічні засади функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України	9
1.2. Передумови формування засад функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України	23
1.3. Поняття та зміст кримінально-виконавчих засад функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України	57
 РОЗДІЛ 2	
ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ	
ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ	
СЛУЖБИ УКРАЇНИ	
2.1. Вплив державної політики у сфері виконання покарань на функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України	85

2.2. Інституціональні фактори впливу на функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України	101
РОЗДІЛ 3	
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	
3.1. Сучасний стан та модернізація кримінально-виконавчого законодавства, як основи вдосконалення Державної кримінально-виконавчої служби України	122
3.2. Шляхи вдосконалення функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України	141
ВИСНОВКИ	161
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	166
ДОДАТКИ	200

Перелік умовних позначень

ВТК	Виправно-трудоий кодекс
ДДУПВП	Державний департамент України з питань виконання покарань
ДКВС	Державна кримінально-виконавча служба
ДПтС	Державна пенітенціарна служба
КВК	Кримінально-виконавчий кодекс
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	Міністерство внутрішніх справ
США	Сполучені Штати Америки
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка

ПЕРЕДМОВА

У системі державних правоохоронних структур Державна кримінально-виконавча служба (далі – ДКВС) України посідає особливе місце, що зумовлено її специфічним завданням щодо здійснення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та наданими їй повноваженнями.

Після передачі Міністерству юстиції України у 2016 р. повноважень щодо виконання кримінальних покарань постало питання про доцільність збереження правоохоронного статусу ДКВС. Ця проблема, як і потреба в стабілізації оперативної обстановки в процесі функціонування ДКВС України, актуалізується внаслідок низки надзвичайних подій в установах виконання покарань Міністерства юстиції України протягом 2017–2020 рр. За таких обставин на сучасному етапі реформування (розвитку) пенітенціарної системи України постає науково-практичне завдання визначення серед складових правової основи діяльності ДКВС України саме засад її функціонування та їх комплексного аналізу як категорії кримінально-виконавчого права.

Суспільна значущість проведення дослідження функціонування ДКВС України зумовлена потребами сучасного стану державотворення та проведення реформаторських дій у сфері виконання покарань. Ми переконані, що теоретичний аналіз та джерельна база, об'єктивна оцінка практики функціонування ДКВС України нададуть змогу моделювати такі правові, управлінські й виконавчі рішення у сфері виконання покарань, які максимально відповідатимуть своєму призначенню й гарантуватимуть виконання покладених на відповідну службу завдань.

Стабільний характер функціонування й водночас динаміка сучасних трансформаційних процесів підвищують науковий інтерес до проведення комплексного дослідження функціонування ДКВС України.

Теоретичним і практичним підґрунтям дослідження стали праці відомих вітчизняних учених, таких як: І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, Є. М. Бодюл, М. Я. Гуцуляк, О. М. Джужа, Т. А. Денисова, О. Г. Колб, Н. В. Коломієць, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, В. О. Корчинський, О. Г. Михайлик, Ю. О. Новосад, М. С. Пузирьов, Г. О. Радов, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, С. Я. Фаренюк, В. П. Філонов, О. І. Фролов, С. І. Халимон, О. В. Хорошун, С. В. Царюк, Ю. В. Шинкарьов, О. О. Шкута, О. В. Щербина, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець, А. О. Яровий, М. М. Яцишин та ін.

Поіменовані вчені зробили вагомий внесок у теорію і практику вивчення проблеми функціонування ДКВС України, проте на сьогодні існує низка інших важливих аспектів, наукове осмислення та практичне вирішення яких сприятиме реалізації основного завдання служби щодо здійснення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Зокрема, це з'ясування сучасного розуміння оновленої структури ДКВС України, застосування нею основних засобів виправлення й ресоціалізації засуджених, постановку на порядок денний питання про будівництво та функціонування приватних пенітенціарних установ, виконання Міністерством юстиції окремих правоохоронних функцій та оцінювання ефективності кримінально-виконавчої діяльності за цим напрямом тощо.

Окреслене вище зумовлює необхідність здійснення відповідного комплексного наукового дослідження ДКВС України з метою розроблення та обґрунтування конкретних заходів з удосконалення ефективності її функціонування, що й зумовило потребу проведення відповідного наукового пошуку.

Перший розділ монографії присвячено кримінально-виконавчим засадам функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України; досліджено теоретико-правові та

методологічні засади функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України; встановлено передумови формування засад функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України та розкрито поняття та зміст функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України.

У *другому розділі* встановлено фактори впливу на функціонування Державної кримінально виконавчої служби України; з'ясовано вплив державної політики у сфері виконання покарань на функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України та визначено інституціональні фактори впливу на функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України.

У *третьому розділі* розкривається сучасний стан та пропонуються шляхи вдосконалення Державної кримінально виконавчої служби України; встановлено сучасний стан та запропоновано шляхи модернізації як кримінально-виконавчого законодавства так і функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України в цілому.

Підготовлена праця передбачала глибоке вивчення та широке посилання на праці вітчизняних та зарубіжних учених, що наведені у списку використаних джерел з метою використання даної монографії у навчальних цілях, незважаючи на те, що вона є науковим виданням. Сподіваємося, що проведене нами дослідження здійснить вагомий внесок у розвиток теорії кримінально-виконавчого права та надасть істотний імпульс для формування доктрини вітчизняного пенітенціарного права.

Автори висловлюють глибоку повагу і щирі вдячність рецензентам рукопису монографії: доктору юридичних наук, професору, заслужений діяч науки і техніки України Богатирьову Івану Григоровичу; доктору юридичних наук, професору Конопельському Віктору Ярославовичу, зауваження яких сприяли більш чіткому удосконаленню порядку викладу матеріалу, покращенню стилістики та посиленню аргументації окремих положень наукової роботи.

РОЗДІЛ 1

Кримінально-виконавчі засади функціонування державної кримінально-виконавчої служби України

1.1. Теоретико-правові та методологічні засади функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України

У сучасних наукових джерелах слово «методологія» тлумачать як сукупність методів дослідження, що застосовують у будь-якій науковій діяльності відповідно до специфіки об'єкта її пізнання, а під «дослідженням» розуміють наукову працю, в якій вивчено яке-небудь питання [34, с. 191].

Виходячи із цього, можна стверджувати, що правильно обрана методологія дослідження функціонування ДКВС України не тільки й не стільки створює ефективні та оптимальні умови для пізнання змісту об'єкта й предмета дослідження, а і є необхідним елементом наукового пошуку з метою вдосконалення функціонування ДКВС України.

Отже, дослідження функціонування ДКВС України як науковий продукт не може обійтись без відповідного методологічного

інструментарію. Особливо гостро це дослідження постало перед нашою державою у зв'язку з подіями на майдані у 2014 р. та передачею відповідної служби під юрисдикцію Міністерства юстиції України у 2016 р.

Варто також наголосити, що наше вивчення засад функціонування ДКВС України забезпечується також і діалектичним зв'язком з такими державними програмами, які стосуються сфери виконання покарань (Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України [212] та Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних інститутів на 2015–2020 рр. [211]).

Таким чином, формулювання теоретико-правових та методологічних засад функціонування ДКВС України варто визнати як процес становлення нового знання про те чи інше правове явище, у цьому випадку функціонування ДКВС України у сфері виконання покарань, що являє собою певну систему знань, завдяки яким відбуваються аналіз та узагальнення фактів, що мають наукове значення для цього дослідження.

Для вітчизняних науковців-пенітенціаристів питання функціонування ДКВС України стало предметом вивчення після прийняття Верховною Радою України у 2005 р. Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [166], хоча до 2005 р. функціонування системи виконання покарань набуло нового змісту після прийняття Верховною Радою України у 2003 р. КВК України [97].

Ураховуючи те, що на ДКВС України покладено завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, ми вважаємо, що варто підтримати позицію вітчизняних учених А. Я. Баскакова й Н. В. Туленкова про те, що природження знання відбувається саме за відповідними принципами й закономірностями, що належать до царини методології наукового пізнання [8, с. 72].

Варто також звернути увагу на позицію вітчизняного пенітенціариста І. Г. Богатирьова, на думку якого, методологія – явище інтегральне, яке поєднує низку компонентів: світогляд і фундаментальні загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони та категорії, загальнонаукові та спеціально-наукові методи. Тому методологію не можна зводити до одного з компонентів, зокрема, до методу чи вчення про методи, оскільки за її межами залишаться інші [10, с. 8].

Інший дослідник М. С. Кельман під методологією розуміє складний соціокультурний феномен, у якому яскраво відображається специфіка пізнавального дискурсу сучасності. Вона виходить за межі наукового пізнання, миследіяльнісно обіймаючи увесь соціокультурний світ у його мультипроблемності, багатопредметності, конкретно-історичному часописі. А це означає, як зауважує вчений, що її цікавить те, як чи в який спосіб діють люди, з одного боку, за законами соціальності, а з іншого – за законами культури або змісту [63, с. 32].

Саме тому, досліджуючи функціонування ДКВС України, ми не могли обійти її без окреслення відповідних методологічних засад реалізації ДКВС України державної політики у сфері виконання покарань, внесення пропозицій щодо забезпечення формування відповідної галузі державної політики; забезпечення формування системи наглядових, соціальних, виховних та профілактичних заходів, які застосовують до засуджених та осіб, узятих під варту; контроль за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання й відбування кримінальних покарань, реалізацією законних прав і інтересів засуджених та осіб, узятих під варту.

Варто також підтримати позицію вітчизняного вченого Ю. О. Новосада про те, що методологія дослідження зумовлюється інтеграційними та глобалізаційними процесами, які відбуваються в Європі та світі, його переходом від методологічного монізму до

світоглядно-методологічного плюралізму. Це зумовлює, як слушно зауважує поіменований учений, необхідність концептуального перегляду традиційних уявлень про державно-правові закономірності та поглибленого осмислення ролі юридичної науки в сучасному суспільстві [123, с. 24].

Варто підтримати наукову позицію вітчизняного вченого, академіка М. І. Панова про те, що цінність та унікальність кожної дослідницької роботи в кримінальній сфері залежить від правильного вибору конкретних методів наукових досліджень, з'ясування їх сутності та значення [135, с. 25].

Таким чином, теоретико-правові та методологічні засади функціонування ДКВС України потрібно розглядати як основоположні принципи, сукупність конкретних методів (інструментарій дослідження), що застосовують при вивченні конкретних проблем, які виникають при функціонуванні ДКВС України та реалізації завдань державної політики України у сфері виконання кримінальних покарань.

У процесі проведеного дослідження ми звернули увагу на позицію вітчизняного вченого П. П. Сердюка, який під методом (від грец. *methodos* – буквально шлях до чого-небудь) розуміє спосіб досягнення мети, програми, плану завдяки впорядкованій певним чином діяльності; спосіб пізнання дійсності та відтворення її в мисленні [246, с. 357]. Інший зарубіжний учений Н. Н. Тарасов вважає, що метод – це спосіб отримання результату, обраний дослідником шлях пізнання, конкретні прийоми операції дії й впливу [259, с. 19].

Натомість термін «методологія», за визначенням українського вченого В. В. Шаблистого, це теорія людської діяльності – діяльність пізнання, мислення або, якщо говорити точніше, уся діяльність людства, включаючи сюди не лише власне пізнання, а й виробництво. Звідси випливає, що методологія – теорія людської діяльності [277, с. 6].

Зокрема, Л. А. Мікешина тлумачить методологію наукового пізнання як філософське вчення про систему апробованих принципів, норм і методів науково-пізнавальної діяльності, про форми, структури та функції наукового знання [113, с. 226]. Водночас Г. В. Гребеньков та Є. С. Назимко переконані, що в науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення змісту поняття «методологія» і, наводячи погляди науковців стосовно її змістовного навантаження та визначень з позицій наукознавства, філософії, теорії держави та права, припускають, що методологія – це вчення про метод наукового пізнання і практичного перетворення дійсності, а метод, система методів – це сукупність засобів і прийомів дослідження. При цьому найважливіше завдання методології вони вбачають у вивченні закономірностей розвитку засобів і прийомів дослідження, їх взаємного впливу, диференціації та субординації [38, с. 22–25].

Отже, утвердження методологічного плюралізму в сучасній українській правовій науці показує, що більшість сучасних науковців обґрунтовують свій методологічний інструментарій. А відтак, пізнавальні проблеми функціонування ДКВС України набувають особливої гостроти, оскільки об'єктивно виникає потреба у визначенні його методологічного інструментарію.

На такий позиції стоїть і зарубіжний учений Д. А. Керимов, на думку якого, методологія – це вчення про структуру, логічну організацію, методи, засоби й форми діяльності дослідника в процесі пізнання ним досліджуваних явищ. Більше того, автор, поєднуючи пізнавальні можливості всіх наук, доводить, що методологія примножує й збагачує дослідницький потенціал кожної з них.

При цьому єдність діалектики, гносеології та логіки як методологічного ядра в пізнавальному процесі, таким чином, виступає як засіб суб'єктивного осмислення об'єктивного розвитку, який, оволодівши масами, перетворюється завдяки громадській практиці на «другу об'єктивність». Важливим, у зв'язку із цим, є такий

його висновок: методологія будь-якого наукового дослідження не повинна обмежуватися лише пошуком методів наукового пізнання. Її основу має становити низка взаємопов'язаних компонентів, перелік яких залишається відкритим [64, с. 44, 85, 97].

У цілому ж, науковці поділяють методологію на дві частини: загальну методологію та методологію галузевих наук, у тому числі правову, яку розробляють переважно в межах філософії права.

Схожі міркування із цього питання можна зустріти й у представників кримінально-правового напрямку. Так, Ю. В. Голік наголошує на тому, що методологія є інтегральним поняттям, яке об'єднує низку компонентів, зокрема, світогляд, діалектичні категорії, загально- та спеціально-наукові методи. На його переконання, методологія – це система координат, а метод – вектор пошуку і дії [270, с. 8].

На думку професора О. Ф. Скакун, у сучасній юридичній науці найбільш функціональним як в абстрактному, так і в науковому значенні є таке визначення поняття «метод»: по-перше, як системи конкретних способів та принципів досягнення мети дослідження; по-друге, як системи інструментів (засобів) дослідження.

У свою чергу, як зауважує поіменована вчена, способи являють собою систему прийомів, що допомагають досягти певних результатів (дедукція та індукція, аналіз та синтез, узагальнення тощо). Водночас принципи (історизму, сходження від абстрактного до конкретного, єдності логічного й історичного, конкретного та абстрактного тощо), які зазвичай формуються на рівні методів чи методологічних підходів (філософських і загальнонаукових, але не окремо наукових), завдяки своєму імперативному характеру мають забезпечувати концептуальність дослідження [247, с. 6–7].

Доречно звернути увагу на позицію Г. І. Рузавіна, який вважає, що головне, що визначає систему, – це взаємозв'язок та взаємодія частин у межах цілого. Якщо така система взаємодії існує, то можна говорити про систему, хоча ступінь взаємодії може бути різний [242, с. 201].

Крім цього, під час вивчення функціонування ДКВС України нами було враховано також об'єктивний підхід, що передбачає необхідність удосконалення виконання та відбування покарань. У цьому контексті важливим є висновок учених про те, що методологічною основою будь-якого дослідження є, по-перше, загальнофілософська методологія (основні принципи, закони та категорії діалектики); по-друге, системний підхід, який є виявом діалектичного методу й тому є загальнонауковою методологією дослідження, що опосередковує застосування діалектики до всієї галузі знань і вживаної в усіх сферах науки, техніки та управління [123, с. 35].

Варто із цього приводу звернути увагу на позицію вітчизняного вченого В. Лисого, який вважає, що сьогодні є ціла низка філософій і кожна з них має свій метод «філософування» («свій методологічний інструментарій»). Саме тому в сучасних умовах діалектика є одним із ключових філософських методів поряд із герменевтичним, аналітичним та феноменологічним [106, с. 22].

Водночас зарубіжний учений Г. І. Рузавін переконаний, що єдність наукового методу найкраще забезпечує не діалектика, а саме системний метод [242, с. 126]. Хоча інший зарубіжний фахівець О. І. Демідов вважає, що неможливо усвідомити та інтерпретувати правову реальність у межах якого-небудь одного методу, тому необхідне суттєве оновлення методологічного інструментарію юридичних наук в умовах методологічного плюралізму [42, с. 18].

Щодо конкретики нових методологічних підходів, що стосуються функціонування ДКВС України, то тут думки вчених розходяться. Так, Ю. В. Голік найбільш перспективними з новітніх методологічних підходів вважає герменевтику та феноменологію [270, с. 8], тоді як інший зарубіжний вчений О. І. Бойко оптимальним вважає системно-структурний метод, оскільки існування та еволюція кожного об'єкта залежить від поєднання їх внутрішніх (структурних) і зовнішніх (із середовищем) зв'язків [30, с. 5].

Важливе значення для обраної методології у зв'язку із цим мають також методи пізнання, що виступають засобами розкриття, розгортання та систематизації змісту предмета дослідження – функціонування ДКВС України. Однак, вивчення наукової літератури показало, що науковці не відтворюють власної методології, а піддають її аналізу, що в кінцевому результаті зводиться до традиційного перебігу загальнонаукових методів пізнання, оскільки вони є універсальними та й застосовуються в будь-якому пізнавальному процесі.

Зазначені методичні підходи повною мірою стосуються й сфери функціонування ДКВС України, тоді як система виконання покарань є недосконалою та потребує суттєвого покращення й підвищення ефективності. При цьому теоретична розробка окреслених питань має бути покладена сьогодні на кримінально-виконавчу науку, а правильно обрані методи дослідження мають стати запорукою отримання науково обґрунтованих висновків і результатів при вдосконаленні функціонування ДКВС України [268, с. 111]. А за сучасних умов уже йдеться про створення в Україні науки пенітенціарного права як окремої галузі права, що визначено одним з основних завдань Національної програми трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України [11, с. 11].

Зазначені обставини роблять питання методології для функціонування ДКВС України надзвичайно важливими. До того ж у багатьох дисертаціях зазначають в основному схожі методи дослідження. До речі, зарубіжні вчені М. С. Рибак та Ю. І. Кравченко вважають пріоритетним під час вивчення функціонування ДКВС України використання соціологічного, статистичного, історико-порівняльного, порівняльно-правового та системного методів [243, с. 74].

Ці методи, які застосовано в ході досліджень, допомогли з'ясувати зміст сфери функціонування ДКВС України. Поряд із цим, як показали результати нашого наукового пошуку, саме системний

підхід до вивчення функціонування ДКВС України надає змогу обґрунтувати необхідність включення в дослідження взаємопов'язаних підсистем та її окремих елементів. Водночас, як показують результати спеціальних наукових розробок, розглядаючи функціонування ДКВС України, не можна ігнорувати суто системний підхід до її вивчення.

Ми підтримуємо О. О. Житного в тому, що основне завдання кримінально-правових досліджень, предметом яких є зарубіжне кримінальне законодавство, кримінальне право іноземних держав, – порівняти різні національні кримінально-правові системи та виявити позитивний або негативний досвід з метою запозичення першого або запобігання другому [50, с. 11].

Водночас, досліджуючи функціонування ДКВС України, варто звернути увагу на необхідність урахувувати та використовувати позитивний досвід цієї діяльності в усіх зарубіжних державах. Однак, ми маємо пам'ятати, що при застосуванні порівняльно-правового методу у дослідженні функціонування ДКВС України не варто ставити за мету цілковиту імплементацію зарубіжного досвіду, оскільки подібні запозичення можливі лише з урахуванням специфіки функціонування ДКВС України.

Виходячи із зазначених методологічних підходів, за допомогою порівняльно-правового методу з'ясовано зміст функціонування ДКВС України. Застосування порівняльно-правового методу в сукупності з іншими методологічними підходами також надало змогу розкрити об'єктивний зв'язок засад функціонування ДКВС України з національним законодавством та нормами міжнародного права на підставі кращих зарубіжних практик та міжнародних стандартів, завдяки чому відбувається процес удосконалення основних напрямів функціонування ДКВС України, які перебувають у прямому взаємозв'язку та взаємозумовлені змістом сучасних державних стратегій у сфері виконання кримінальних покарань. При цьому раціональність методологічної імплементації

порівняльно-правового дослідження реалізована в цій монографії через використання такого методу, як анкетування (250 осіб зі складу персоналу ДКВС України).

Усе це в сукупності дало підстави довести визначені гіпотези та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду функціонування ДКВС України.

Поряд з цим, зауважимо, що застосування цього методу та отримання у зв'язку із цим відповідних результатів було б неможливим без використання й інших методів дослідження, зокрема історико-правового, під яким В. М. Сирих розуміє спосіб вивчення закономірностей функціонування й розвитку досліджуваного шляхом відтворення його історії, генезису в усьому різноманітті фактів, подій, що змінюють одне одного, у хронологічно послідовній формі і є вираженням внутрішнього закономірного ходу історії [257, с. 74].

Вітчизняний учений, академік В. Я. Тацій вважає, що саме історичний (генетичний) метод полягає в аналізі того або іншого явища (норми, інституту тощо) у його історичному розвитку. Водночас при застосуванні цього методу, на думку фахівця, потрібно уникати невинновданого «осучаснення» при аналізі кримінально-виконавчих норм минулого, коли зміст останніх оцінюється виключно з позиції їх відповідності положенням сучасного законодавства та науки, ігноруючи, по суті, специфіку правової культури й законодавчої техніки відповідного періоду [89, с. 25–26].

Таким чином, необхідною умовою застосування цього методу є дотримання принципу єдності історичного та логічного, який полягає в тому, що, ґрунтуючись на принципі історизму, логічне дослідження функціонування ДКВС України розкриває історичну повторюваність його явищ і процесів, їх загальні принципи розвитку безвідносно до тих конкретних форм, у яких вони виражаються.

У процесі вивчення функціонування ДКВС України однією з умов підвищення її ефективності та застосування на практиці норм кримінально-виконавчого законодавства є обов'язкове прогнозування наслідків такої діяльності й прийняття відповідних рішень по суті. При цьому серед комплексу методів, що використовують у кримінально-виконавчих дослідженнях функціонування ДКВС України, особливе місце посідає підвищення її якості у сфері виконання покарань.

Варто також зауважити, що в системі методів дослідження функціонування ДКВС України певну роль відіграють й інші методи. Так, застосування прогностичного методу надало змогу оцінити ефективність функціонування ДКВС України, а також передбачити ймовірні наслідки змін до кримінально-виконавчого законодавства в частині виконання та відбування покарань.

Враховуючи особливості змісту суспільних відносин, які виникають у процесі функціонування ДКВС України, ми звертаємо увагу на той факт, що вони мають місце тоді, коли вирок суду за вчинений злочин набирає законної сили, ці відносини завжди є такими, що тривають, оскільки мають реальний строк дії, встановлений вирок суду (ст. 368, 374 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України), суб'єктами цих відносин може бути лише персонал ДКВС України та засуджені, які відбувають покарання [93, с. 227–229].

При цьому в контексті проведення наукових досліджень у сфері виконання покарань однією з особливостей, що суттєво впливає на їх результати та в цілому на вибір тих чи інших методів наукового пошуку, є визначений у законі порядок відвідування установ виконання покарань (ст. 24 КВК України), а також відповідний режим виконання/відбування покарань, включаючи й питання пропуску громадян на територію виправних і виховних колоній (ч. 6 ст. 102 КВК України).

Отже, зазначені особливості функціонування ДКВС України й були використані нами як певні методологічні засади

дослідження. Саме тому формулювання методологічної системи функціонування ДКВС України має ґрунтуватися на завданнях та функціях, які забезпечують у повному обсязі функціонування ДКВС України.

Розробляючи основи методології наукових досліджень, українські вчені П. С. Прибутько, Н. В. Заяць, Г. І. Лук'янець дійшли висновку, що вона виконує такі функції:

- 1) визначає способи здобуття наукових знань, що відображають динаміку процесів і явищ;
- 2) передбачає особливий шлях досягнення науково-дослідної мети;
- 3) забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесів чи явищ, які вивчаються;
- 4) допомагає введенню нової інформації;
- 5) забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- 6) створює систему наукової інформації, що ґрунтується на об'єктивних явищах і логіко-аналітичних інструментах наукового пізнання [144, с. 11–12].

При цьому, як слушно зауважив А. П. Закалюк, вищою формою пізнання є наукове знання, що є результатом наукового дослідження, яке відрізняється від інших форм пізнання своїми якісними ознаками, а саме:

- а) воно завжди є цілеспрямованим, тобто здійснюється не стихійно, а за поставленою метою;
- б) це пізнання є системним, тобто певним чином забезпечується упорядкованістю, через що наукове пізнання, як правило, системно закономірне;
- в) системність та упорядкованість роблять наукове знання контрольованим, тобто завжди є можливість перевірити його адекватність, відповідність сучасному рівню наукових знань;
- г) ці та інші властивості надають науковому знанню надійності;

г) результатом наукового пізнання, як правило, є визначення (або підтвердження) певних закономірностей, теорій, понять, наукових фактів;

д) наукове дослідження завжди має методичне забезпечення;

е) якщо розглядати наукове пізнання як певну систему, то саме науковий метод є в ній системотвірним елементом, у зв'язку з яким та в залежності від якого перебувають усі інші елементи, зокрема результат наукового пізнання [55, с. 96–97].

Крім цього, така наукова позиція ґрунтується в цій роботі на висновках О. П. Рябчинської про те, що в сучасній методології юридичної науки наявними є не лише кризові явища, які пов'язані з поширеністю досліджень суто описового характеру, що зводяться до коментування правових актів, через що це не має відповідної наукової цінності, а й відсутні чіткі уявлення про методологічний інструментарій конкретно-наукових досліджень, включаючи сферу виконання покарань [244, с. 11].

Варто визнати цілком слушною думку вітчизняного вченого О. М. Джужи, який вважає, що в основі методології дослідження лежать закони й категорії діалектики. Це – база як загальнонаукових, так і спеціальних методів (соціологічних, статистичних, психологічних тощо) [99, с. 11].

Із цього приводу заслуговує на підтримку позиція А. Х. Степанюка та К. А. Автухова, згідно з якою, після набрання законної сили вироком суду для його втілення необхідна спеціальна, урегульована нормами кримінально-виконавчого права кримінально-виконавча діяльність адміністрації органів та установ виконання покарань, підпорядкована меті кари, що приводить за допомогою матеріально-предметних та правових засобів, методів і прийомів до конкретного результату у вигляді здійснення державного примусу [253, с. 791].

Узагальнюючи вищевикладене, робимо висновок, що методологія функціонування ДКВС України – це певна система наукового

знання про методи, прийоми й засоби, які становлять комплекс апробованих на практиці найбільш раціональних шляхів функціонування ДКВС України у сфері виконання покарань [268, с. 111]. Таким чином, в монографії встановлено та доведено наступне:

1) періоди формування та розвитку засад функціонування ДКВС України, а також зміст державної політики у сфері виконання покарань;

2) об'єктивний зв'язок національного законодавства та норм міжнародного права з окресленої проблематики дослідження на підставі кращих зарубіжних зразків і міжнародних стандартів;

3) зміст та правові засади застосування в Україні зазначених заходів до засуджених, а також їх соціальну зумовленість у контексті обставин, що викликають вчинення засудженими нових злочинів;

4) тенденції та структуру кримінально-виконавчої діяльності, яка здійснювалася ДКВС України впродовж 2005–2019 рр. і завдяки якій забезпечувався поступовий процес виконання/відбування покарань, запровадження системи пробації тощо;

5) основні напрями вдосконалення функціонування ДКВС України, які перебувають у прямому взаємозв'язку та взаємозумовлені змістом сучасних державних стратегій у сфері виконання покарань.

Важливим у цьому контексті стало використання в зазначеній науковій розробці методів емпіричного рівня дослідження, за допомогою яких було чітко визначено напрями функціонування ДКВС України, що безпосередньо стосуються кримінально-виконавчої діяльності. Водночас безпосередніми емпіричними матеріалами, які були використані під час дослідження цієї проблематики, стали:

а) офіційні статистичні дані, добуті з використанням відповідних статистичних методів вивчення явищ і процесів, що стосуються практики функціонування ДКВС України;

б) результати статистичного аналізу (вивчено дані, опубліковані в офіційних статистичних джерелах (державній звітності, відомчих бюлетенях ДКВС України, Генеральної прокуратури України та інших правоохоронних органів нашої держави)). Отже, використання зазначених у цій науковій розробці методів пізнання функціонування ДКВС України надало змогу реалізувати поставлені в межах цього дослідження завдання.

1.2. Передумови формування засад функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України

Дослідження передумов формування засад функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України є неможливим без аналізу концепцій реформування кримінально-виконавчої системи України, якою було закладено кримінально-виконавчі підвалини для утворення у 2005 р. ДКВС України.

Перші передумови зміни «обличчя» української системи виконання покарань виникли в кінці 80-х рр. XX ст. – час завершення «перебудови».

Слушною є наукова позиція українського історика в галузі права професора А. С. Чайковського, що на рубежі 1989–1990 рр. назріла об'єктивна необхідність перегляду виправно-трудової політики, глибокого аналізу стану справ, визначення відповідності поставленої мети й завдань реальним можливостям і результатам. Така необхідність, на думку поіменованого вченого, пояснюється тим, що:

- по-перше, кризові явища в місцях позбавлення волі, загострення оперативної обстановки, що супроводжувалося зростанням рівня злочинності, захопленням заручників, груповими непокорами засуджених тощо, привели до розуміння органами

державної влади незалежної України того, що у сфері виконання покарань необхідні докорінні зміни. Старі, традиційні методи управління місцями позбавлення волі, які базувалися на підтриманні жорсткого режиму виконання та відбування покарань, усе менш сприяли утвердженню законності й правопорядку в установах виконання покарань;

– по-друге, у той час у суспільстві набирали обертів демократичні процеси, ішло зіставлення поглядів у найширшому спектрі політичних і соціальних питань. Звичайно, що ці настрої та атмосфера повністю передавалися мешканцям місць позбавлення волі. До того ж значна кількість працівників кримінально-виконавчої системи отримали можливість побувати в службових відрядженнях за кордоном і ознайомитися з організацією процесу виконання та відбування покарань у США, Італії, Німеччині, Болгарії, Англії, Скандинавських країнах. Проте створені протягом тривалого часу пенітенціарні традиції цих держав докорінно відрізнялися від тих, які отримала в спадщину Україна, тому просто зняти матрицю з тюремної системи однієї із цих країн і перенести її на українську систему виконання покарань було неможливо. Цьому заважали свій національний менталітет, свої соціальні та економічні умови і, звичайно, свій шлях розвитку [275, с. 20].

Тому першим організаційним заходом закладення засад функціонування ДКВС у сфері виконання покарань було розроблення Міністерством внутрішніх справ за участю вчених і зацікавлених відомств та затвердження Постановою Кабінету Міністрів Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) від 11.07.1991 № 88 Основних напрямів реформи кримінально-виконавчої системи Української РСР [201]. Як зазначають вітчизняні дослідники кримінально-виконавчого права, в основу зазначеного програмного документа були покладені Декларація про державний суверенітет України, прийняті Організацією Об'єднаних Націй Мінімальні стандартні правила поведження з ув'язненими, Загальна

декларація прав людини, європейські стандарти, інші міжнародні угоди та документи.

Саме проведені реформи, на думку вітчизняного вченого А. С. Чайковського, перш за все, були спрямовані на соціальну переорієнтацію виконання покарань з урахуванням міжнародного досвіду й актів про права людини, принципів законності, гуманізму, демократизму, справедливості, диференціації та індивідуалізації виконання покарань [275, с. 20–21].

Проведений нами аналіз Постанови «Про основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи Української РСР» [201] дає підстави стверджувати, що цей історико-правовий документ визначав за необхідне здійснення низки докорінних змін у кримінально-виконавчій системі УРСР (на момент затвердження Постанови), а згодом (із 24.08.1991) – України:

1. За напрямом управління кримінально-виховною системою:

1) створення та забезпечення функціонування всіх видів установ для утримання засуджених;

2) створення у МВС УРСР Головного управління по виконанню покарань (ГУВП), на яке передбачалося покласти організацію виконання покарань на території республіки, в УВС областей – відповідні управління, відділи з виконання покарань (УВП–ВВП).

Також на ГУВП передбачалося покласти організацію виконання покарань, узагальнення пенітенціарної практики, розробку й координацію виконання програм щодо вдосконалення матеріального, кадрового, фінансового, організаційного, наукового забезпечення кримінально-виконавчої системи, організацію комерційного посередництва в її виробничо-господарській діяльності, керівництво через обласні органи управління виправними установами, слідчими ізоляторами.

Таким чином, аналізована Постанова визначала за доцільне зосередити в ГУВП і УВП–ВВП всі функції управління кримінально-виконавчою системою, необхідні для її роботи за нових умов.

Для цього передбачалося передати до їх відання питання комплектування й виховання кадрів, їх соціально-побутового забезпечення, а також медичного та торговельного обслуговування спецконтингенту.

Виходячи з вищезазначеного, цілком логічним виявляється положення аналізованої Постанови, відповідно до якого з метою підвищення ефективності діяльності органів, що виконують кримінальне покарання, а також з урахуванням специфіки виконуваних ними роботи, передбачалося в перспективі відокремлення системи виконання покарань у самостійне республіканське відомство.

Таке положення було схвально сприйнято як ученими [275, с. 21], так і практиками [282, с. 8]. Як відомо, подальші історичні події (особливо вступ України 09.11.1995 до Ради Європи) сприяли прискоренню цього процесу.

Зокрема, як зазначає академік А. С. Чайковський, 1996 р. експерти Ради Європи відповідно до рішень Уряду України протягом майже двох місяців провели вивчення чинного законодавства, інших нормативно-правових актів, які регламентували виконання та відбування покарань і практику їх застосування в Україні. Глибоко й кваліфіковано було перевірено 22 установи кримінально-виконавчої системи восьми областей. За результатами роботи експертів оприлюднено доповідь «Оцінка тюремної системи України» з рекомендаціями щодо приведення її у відповідність із загальноєвропейськими стандартами, у якій наголошено на «необхідності створення пенітенціарної служби як автономної соціальної організації» [275, с. 23].

Отже, тривалі теоретичні напрацювання й соціально-політичні та міжнародноправові процеси втілилися спочатку в утворення 22.04.1998 на базі Головного управління виконання покарань МВС України ДДУПВП [214], потім – 31.07.1998 Указом Президента України за № 827/98 було затверджено Положення про Державний департамент України з питань виконання покарань [202], а трохи

згодом (12.03.1999) – ДДУПВП було остаточно виведено з підпорядкування Міністерства внутрішніх справ [146].

За справедливим висновком вітчизняних дослідників у галузі історії держави і права, «створення Держдепартаменту, який уособлював у собі всі функції управління пенітенціарною системою, підпорядковувався безпосередньо Кабінету Міністрів України, дозволило виконати зобов'язання, взяті Україною при вступі до Ради Європи, та рекомендації експертів Ради Європи щодо припинення усіх зв'язків із військовими, міліцією і демілітаризації кримінально-виконавчої системи.

Проведена реорганізація спростила систему управління кримінально-виконавчою системою, яка стала більш гнучкою, оперативною, дієвою за рахунок концентрації усіх сил та засобів в одному відомстві, у т. ч. служб охорони, нагляду та безпеки, виключило виконання невластивих їй функцій та втручання у справи посадових осіб, які безпосередньо не відповідають за діяльність кримінально-виконавчої системи, у т. ч. в її господарську діяльність» [275, с. 23];

3) переформатування функціональної основи кримінально-виконавчої системи за нових соціально-політичних умов з позицій гласності та демократичності. Так, Постанова для забезпечення гласності в діяльності виправно-трудових установ визнавала за необхідне визначити перелік статистичної та іншої інформації для публікації в офіційних республіканських і зарубіжних виданнях. Також передбачалося створити систему інформаційного забезпечення діяльності органів, що виконують покарання, а також забезпечити випуск спеціальної газети пенітенціарних проблем, зробити її доступною для населення [201].

Отже, вищевказані перспективні заходи сприяли тому, що було створено уніфіковану систему статистичної бази ДКВС України, офіційний вебсайт кримінально-виконавчої служби, відомче видання «Закон і обов'язок», а також друковані періодичні видання на базі територіальних органів управління тощо;

4) організація наукового забезпечення кримінально-виховної системи шляхом залучення вищих навчальних і науково-дослідних установ республіки, зорієнтованих на проведення фундаментальних та прикладних досліджень, вивчення й упровадження зарубіжного пенітенціарного досвіду, організаційне та правове забезпечення здійснюваних перетворень [201].

Проведене дослідження засвідчило, що цей напрям функціонування кримінально-виконавчої системи є одним із найбільш динамічних у силу розвитку відомчої науки та освіти. Разом із тим, варто зазначити, що на момент розроблення й затвердження Постанови «Про основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи Української РСР» система підготовки фахівців для системи виконання покарань та наукового супроводу кримінально-виконавчої політики не мала самостійного характеру, на відміну від подальших кроків і сучасного стану.

Проте це не означало відсутності здобутків за вказаним напрямом протягом 1990-х рр. та початку XXI ст., адже за тих часів було сформовано:

- два основні наукові напрями навколо київської та харківської наукових шкіл виправно-трудового (кримінально-виконавчого) права. Це надало змогу забезпечити науковий супровід функціонування системи виконання покарань у 1990-ті рр., внесення змін до ВТК України на науково обґрунтованій основі, а також розроблення проекту КВК України. Також важливо підкреслити, що саме київська (професор Г. О. Радов) та харківська (професор В. М. Трубников) наукові школи делегували представників від України, що брали участь (поряд з іншими відомими вченими з пострадянських країн) [124; 125] у розробленні Модельного КВК для країн – учасниць СНД від 02.11.1996 [118];
- основу відомчої системи підготовки персоналу для органів і установ виконання покарань завдяки функціонуванню Київського інституту внутрішніх справ та Чернігівського училища внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України [19, с. 31–33];

5) активізацію міжнародного співробітництва з пенітенціарних проблем [201].

Вивчення подальших подій у сфері виконання покарань, що мали місце в наступні роки, засвідчило, що зазначений напрям реформування, передбачений Постановою 1991 р., було реалізовано шляхом:

- вступу України до Ради Європи (1995 р.) [249];
- закріплення у ст. 2 КВК України положення, згідно з яким кримінально-виконавче законодавство України складається із цього Кодексу, інших актів законодавства, а також чинних *міжнародних договорів*, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (курсив наш. – О. У.) [97];
- одним із важливих напрямів діяльності ДКВС України в подальші роки було визнано співробітництво з міжнародними організаціями, пенітенціарними відомствами, неурядовими фундаціями та інституціями зарубіжних країн, що було закріплено в ч. 2 ст. 5 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [166];
- утворення в складі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань, підрозділу міжнародного співробітництва [4];
- визнання на рівні рішень колегій центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань, того факту, що впровадження зарубіжного досвіду є однією зі складових міжнародного співробітництва ДКВС України [200, с. 7];

6) виведення з підпорядкування органів внутрішніх справ міст і районів спецкомендатур та передача їх у відання УВП–ВВП як напрям, передбачений Постановою [201], у подальші роки надав змогу здійснити трансформацію спецкомендатур у кримінально-виконавчі інспекції [218], а також створити належну організаційно-правову й кадрову основу для виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі [14];

7) сприяння створенню в республіці громадських формувань (асоціацій, благодійних фондів, патронатів та опікунських рад тощо) для надання реальної допомоги виправно-трудовим установам у вихованні засуджених і постпенітенціарній адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі [201], що зумовило соціально орієнтований вектор пенітенціарної політики держави, які у подальші роки відобразився як у відповідних законоположеннях, так і у практиці функціонування кримінально-виконавчої системи.

2. За напрямом удосконалення роздільного утримання засуджених у виправно-трудових установах:

1) з метою диференціації та індивідуалізації порядку й умов виконання (відбуття) кримінальних покарань передбачення в розроблюваних Кримінальному і Кримінально-виконавчому кодексах Української РСР наявності установ:

а) відкритого типу (виховно-трудова установа – ВТУ) для утримання засуджених до обмеження волі;

б) напівзакритого типу (колонії) для утримання засуджених до позбавлення волі;

в) закритого типу (тюрми) для утримання засуджених до позбавлення волі з числа особливо небезпечних рецидивістів, а також для засуджених, переведених з колонії [201].

Важливо наголосити, що комплекс заходів за вищевказаним пунктом відрізнявся новаторством унаслідок таких обставин:

– по-перше, у 1991 р. вже йшлося про Кримінально-виконавчий кодекс, а не «оновлений» Виправно-трудовай;

– по-друге, за нових соціально-політичних умов визнавалася доцільність запровадження такого виду покарання, як обмеження волі.

Отже, можна констатувати, що обидві позиції знайшли своє підтвердження із часом, а саме: у 2001 р. до нового КК України було включено такий вид покарання, як обмеження волі, а у 2003 р. на зміну ВТК України прийшов КВК України, передбачивши такий вид

установ виконання покарань, як кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) для виконання покарання у виді обмеження волі.

Разом із тим, на відміну від низки передбачуваних вище заходів, відбулися такі корективи:

- КК України 2001 р. виключив із вітчизняного правового поля категорію «особливо небезпечні рецидивісти» [90];
- із системи установ виконання покарань узагалі виключено такий вид установи, як тюрма;
- КВК України 2003 р. замість триланкової диференціації кримінально-виконавчих установ за критерієм «закритості» передбачив дволанкову [97];

2) забезпечення роздільного утримання засуджених у відповідних установах з урахуванням характеру й тяжкості вчиненого злочину, кількості судимостей, психологічних особливостей, соціально-морального зубожіння особи; розроблення моделей усіх типів установ, визначення можливих максимальних лімітів їх наповнення [201].

Щодо заходів цього блоку варто зазначити наступне:

а) прийнята у 2003 р. та існуюча нині система роздільного тримання засуджених враховує не всі з перелічених у Постанові критерії, а лише такі, як: кримінально-правові (вид покарання, характер і тяжкість вчиненого злочину, кількість судимостей), соціально-демографічні (вік, стать);

б) нормативно-правова база, розроблена, починаючи з 2003 р. (КВК України [97], Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань редакцій 2003 р. [184], 2014 р. [185] та 2018 р. [186]), досить детально визначила моделі й особливості побудови зазначених установ, проте не закріпила конкретних лімітів їх наповнення. Варто зауважити, що на сьогодні питання щодо визначення лімітів наповнення установ виконання покарань залишається одним із дискусійних у науці кримінально-виконавчого права України.

Потрібно додати, що й практики висловлюють різні позиції щодо визначення лімітів наповнення установ виконання покарань, про що свідчить проведене нами анкетування персоналу ДКВС України. Зокрема, відповіді респондентів на запитання «Який ліміт наповнення установ виконання покарань Ви вважаєте оптимальним?» розподілилися таким чином: до 100 засуджених – 35 (14,0%); 100–300 засуджених – 112 (44,8%); 300–500 засуджених – 76 (30,4%); 500–1000 засуджених – 27 (10,8%) (Додаток А);

3) забезпечення з 1992 р. утримання осіб, умовно засуджених і умовно звільнених з обов'язковим залученням до праці, у виховно-трудових установах відкритого типу в місцевостях, де вони проживають [201]. Водночас цей захід не вдалося реалізувати через те, що в наступні роки було призупинено такі види кримінально-правового впливу, як умовне засудження до позбавлення волі й умовне звільнення з місць позбавлення волі з обов'язковим залученням до праці;

4) з метою забезпечення відбування покарання, як правило, у місцевостях, де вони проживають, організація міжобласних установ для утримання засуджених неповнолітніх і жінок, передбачивши в комплексі з ними створення місць попереднього ув'язнення для вказаних категорій осіб [201].

Цей захід було визначено одним із перспективних, проте детального механізму в частині співвідношення кількості таких установ з кількістю областей Української держави не було розроблено. Однак не означає, що відповідних установ не було створено. З тією лише відмінністю, що відповідними місцями попереднього ув'язнення для вказаних категорій осіб стали слідчі ізолятори, створені в кожній з областей та Автономній Республіці Крим, у яких, відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону України «Про попереднє ув'язнення», забезпечувалося роздільне тримання: чоловіків – окремо від жінок; неповнолітніх – окремо від дорослих [203].

Крім того, відповідно до п. 2.14 прийнятої в 2003 р. Інструкції про порядок розподілу, направлення та переведення для

відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі (яка діяла до 2012 р.), без нарядів із слідчих ізоляторів до установ виконання покарань направлялися:

- засуджені неповнолітні особи жіночої статі – до Мелітопольської виховної колонії управління ДДУПВП в Запорізькій області;
- засуджені неповнолітні особи чоловічої статі, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі, – до Маріупольської виховної колонії управління ДДУПВП в Донецькій області;
- жінки, які вперше засуджені за злочини, вчинені з необережності, – до Орджонікідзевської виправної колонії управління ДДУПВП в Дніпропетровській області;
- уперше засуджені до позбавлення волі на певний строк жінки, які визнані інвалідами першої або другої групи, – до Дніпродзержинської виправної колонії управління ДДУПВП в Дніпропетровській області;
- засуджені жінки, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі і визнані інвалідами першої або другої групи, – до Чернігівської виправної колонії управління ДДУПВП в Чернігівській області;
- уперше засуджені до позбавлення волі на певний строк жінки з вагітністю понад чотири місяці або які мають при собі дітей віком до трьох років, – до Чорноморської виправної колонії управління ДДУПВП в Одеській області;
- засуджені жінки, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі з вагітністю понад чотири місяці або які мають при собі дітей віком до трьох років, – до Чернігівської виправної колонії управління ДДУПВП в Чернігівській області [61, с. 395].

На сучасному етапі функціонування установ ДКВС України розподіл засуджених по установах виконання покарань здійснюється відповідно до Положення про визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для

відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення [178].

Водночас реалізація норм цього Положення ускладнюється, з-поміж інших факторів, і тим, що нині в 27 установах виконання покарань засуджені не утримуються, у зв'язку із здійсненням оптимізації їх діяльності [52];

5) створення при УВП–ВВП комісій для розподілу засуджених по виправних установах з урахуванням характеру й тяжкості вчиненого злочину, особи правопорушника, а також розроблення положень про ці комісії та визначення порядку їх роботи [201].

Доречно зауважити, що наведені заходи, визначені аналізованою Постановою, було реалізовано в наступні роки. І вже на основі положень КВК України у 2003 р. було розроблено й затверджено: Положення про комісію з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі [141] та Положення про Апеляційну комісію Державного департаменту України з питань виконання покарань з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі [140].

3. За напрямом режиму, комунально-побутового й медичного забезпечення:

1) поетапна зміна умов утримання засуджених у міру їх виправлення відповідно до принципів системи відбування покарання;

2) експериментальна перевірка можливостей поетапної зміни умов утримання засуджених;

3) розробка правової й методичної основи функціонування в колоніях дільниць (територій):

- адаптації, діагностики та розподілу;
- безконвойного утримання засуджених, підготовки їх до звільнення та проживання на волі;
- трудового й житлового влаштування;

– оздоровчо-профілактичних (відпочинок, лікування, трудова відпустка) заходів;

4) визначення гарантованого мінімуму прав засуджених у частині надання їм побачень, одержання посилок, передач, придбання продуктів харчування, відрахувань із заробітної плати на особистий рахунок тощо; передбачення прогресивного розширення цих прав;

5) запровадження надання засудженим платних побутових, медичних, оздоровчих та інших послуг (на додаток до гарантованих);

6) вивчення можливості застосування штрафних санкцій до засуджених за окремі види правопорушень, вчинених у місцях позбавлення волі;

7) розробка республіканських нормативів умов виконання кримінальних покарань, які б гарантували нормальну життєдіяльність засуджених, з урахуванням міжнародних стандартів;

8) перегляд будівельних норми та архітектурно-планувальних рішень гуртожитків, камер, медичних частин і лікарень, їдалень, бань, пралень, інших будівель та споруд; у перспективі – відмова від казарменого утримання засуджених; розробка й затвердження республіканської програми зміцнення матеріальної бази місць позбавлення волі;

9) визначення норм харчування засуджених, збалансованих за калорійністю й хіміко-біологічним складом їжі, розширення асортименту продуктів, запровадження прогресивних форм організації громадського харчування; збільшення суми грошей, дозволеної засудженим витрачати на придбання продуктів харчування й предметів першої необхідності; зміна форми одягу, поліпшення його естетичного вигляду, збільшення норм забезпечення засуджених речовим майном, меблями, інвентарем; розширення асортименту дозволених предметів індивідуального й колективного користування; встановлення мінімального переліку товарів, заборонених

для реалізації засудженим через торговельну мережу, а також одержаних у посилках, передачах і під час побачень;

10) докорінна перебудова системи медико-санітарного обслуговування засуджених; забезпечення активної профілактики й лікування соціально-небезпечних захворювань, у першу чергу туберкульозу, СНІДу, психічних розладів, наркоманії та алкоголізму;

11) скорочення обсягів етапування й перевезення засуджених, перегляд порядку проведення цієї роботи; вивчення питання про створення спеціальних транзитно-пересильних ізоляторів;

12) передбачення в перспективі переведення охорони місць позбавлення волі на професійну основу й підпорядкування служби охорони та нагляду виправно-трудових установ;

13) чітке визначення прав і обов'язків засуджених, забезпечення захисту їх законних прав і інтересів;

14) введення обов'язковості колегіального рішення щодо застосування суворих мір покарання до порушників режиму;

15) зняття обмеження з відправлення засудженими кореспонденції; збільшення кількості довгочасних і короткочасних побачень, маючи на увазі в перспективі скасування обмеження короткочасних побачень; дозвіл засудженим ведення в колонії телефонних переговорів з близькими родичами за плату з урахуванням наявних технічних можливостей;

16) заміна порядку обшуку засуджених особистим оглядом, а огляд родичів перед побаченням – заповненням декларації;

17) надання можливості засудженим користуватися послугами державного страхування на загальних підставах;

18) забезпечення реалізації гарантій свободи совісті засуджених; зняття деяких обмежень у застосуванні щодо засуджених трудового законодавства, зокрема приведення тривалості робочого дня й тижня у відповідність із чинними нормами; зарахування засудженим, які сумлінно працюють і виконують норми виробітку, періоду роботи в місцях позбавлення волі в загальний трудовий стаж;

19) надання засудженим, які сумлінно ставляться до роботи й мають зразкову поведінку, один раз на рік короткострокової відпустки з перебуванням у колонії або за її межами;

20) включення осіб, які відбувають покарання, до державного балансу трудових ресурсів;

21) зняття обмеження на прописку за мотивами судимості; внесення змін до житлового законодавства в частині залишення за особами, засудженими до позбавлення волі, житла, яке вони займали до ув'язнення;

22) забезпечення гуманізації умов відбування покарання жінками з урахуванням результатів здійснюваного в республіці експерименту [201].

Детально не описуючи механізму реалізації кожного з вищенаведених пунктів, звернемо увагу на такі особливості їх реального впровадження на рівні законодавства й правозастосовної практики:

1) більшість із перелічених вище пунктів знайшли своє закріплення у 2003 р. із прийняттям КВК України, а саме:

- поетапна зміна умов утримання засуджених у міру їх виправлення (ст. 100, 101) відповідно до принципів системи відбування покарання (ст. 5);

- диференціація структурних ділянок виправних і виховних колоній (ст. 94–99);

- права засуджених у частині надання їм побачень, одержання посилок, передач, придбання продуктів харчування, відрахувань із заробітної плати на особистий рахунок тощо (ч. 1, 2 ст. 107, ст. 108, ст. 110, ст. 112, ст. 120, ст. 121 та ін.), а також прогресивне розширення цих прав (ч. 2 ст. 138, ч. 2 ст. 139, ч. 3 ст. 140);

- надання засудженим платних побутових, медичних, оздоровчих та інших послуг (ч. 1 ст. 8, ч. 1 ст. 107, ч. 5 ст. 116);

- застосування штрафних санкцій до засуджених за окремі види правопорушень, вчинених у місцях позбавлення волі (ч. 3 ст. 101, ст. 132–137, ст. 145, ст. 146);

- перебудова системи медико-санітарного обслуговування засуджених (ст. 116);
- забезпечення активної профілактики й лікування соціально небезпечних захворювань, у першу чергу туберкульозу, СНІДу, психічних розладів, наркоманії та алкоголізму (ст. 117);
- чітке визначення прав і обов'язків засуджених, забезпечення захисту їх законних прав і інтересів (ст. 7–10 та ін.);
- зняття обмеження з відправлення засудженими кореспонденції (ч. 1 ст. 113);
- дозвіл засудженим вести в колонії телефонні переговори з близькими родичами за плату з урахуванням наявних технічних можливостей (ч. 5 ст. 110);
- забезпечення реалізації гарантій свободи совісті засуджених (ст. 128).

Також варто наголосити, що серед організаційно-правових заходів, у доповнення до норм кримінально-виконавчого законодавства 2003 р., вдалося здійснити переведення охорони місць позбавлення волі на професійну основу й підпорядкування служби охорони та нагляду установ виконання покарань;

2) окремі із заходів Постанови щодо вдосконалення режиму, комунально-побутового й медичного забезпечення було впроваджено шляхом внесення змін і доповнень до КВК України, починаючи з 2004 р. Серед них, зокрема, такі:

- відмова від казарменого утримання засуджених шляхом внесення у 2010 р. змін до ч. 1 ст. 115 [156];
- збільшення (шляхом зняття обмеження її обсягу у 2016 р.) суми грошей, дозволеної засудженим витрачати на придбання продуктів харчування і предметів першої необхідності (ч. 1 ст. 138, ч. 1 ст. 139, ч. 2 ст. 140) [154];
- введення обов'язковості колегіального рішення щодо застосування суворих мір покарання до порушників режиму шляхом викладення у 2016 р. ст. 135 в новій редакції [160];

– збільшення кількості тривалих і короткострокових побачень шляхом внесення змін у 2014 р. до ч. 4 ст. 110, ч. 5 ст. 151 [158], у 2016 р. – до ч. 1 ст. 138, ч. 1 ст. 139, ч. 2 ст. 140 [154];

3) серед визначених за напрямом заходів були й ті, що належать до міжгалузевих засад функціонування кримінально-виконавчої системи, такі як:

– надання можливості засудженим користуватися послугами державного страхування на загальних підставах (ст. 122 КВК України, Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [171]);

– зняття деяких обмежень у застосуванні щодо засуджених трудового законодавства, зокрема приведення тривалості робочого дня й тижня у відповідність із чинними нормами, зарахування засудженим, які сумлінно працюють і виконують норми виробітку, періоду роботи в місцях позбавлення волі в загальний трудовий стаж (ст. 119 КВК України, Кодекс законів про працю України [68]);

– зняття обмеження на прописку за мотивами судимості;

– залишення за особами, засудженими до позбавлення волі, житла, яке вони займали до ув'язнення [49];

4) не можна оминати увагою заходи, реалізовані шляхом відомчого нормотворення (як правило, на рівні постанов Уряду й нормативно-правових актів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань), а саме:

– визначення норм харчування засуджених, збалансованих за калорійністю і хіміко-біологічним складом їжі [197];

– розширення асортименту дозволених предметів індивідуального й колективного користування; встановлення мінімального переліку товарів, заборонених для реалізації засудженим через торговельну мережу, а також одержаних у посылках, передачах і під час побачень (додатки до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань редакцій 2003 р. [190], 2014 р. [188] та 2018 р. [186]);

– оптимізація порядку етапування і перевезення засуджених, нормативно-правова основа яких регламентована відомчими нормативно-правовими актами, які мають відповідні грифи обмеження допуску;

5) водночас варто відзначити заходи, які в силу своєї комплексності й неоднозначності так і залишаються нереалізованими, або ж навколо яких точиться науково-практична дискусія з 1991 р. й досі. До таких, зокрема, належать:

- зміна форми одягу, поліпшення його естетичного вигляду;
- створення спеціальних транзитно-пересильних ізоляторів;
- скасування обмежень короткострокових побачень (на сьогодні такі обмеження скасовано лише щодо неповнолітніх, засуджених до арешту (ч. 3 ст. 51), засуджених до обмеження волі (ч. 2 ст. 59) та засуджених до позбавлення волі, що перебувають у дільниці соціальної адаптації та соціальної реабілітації (ч. 2 ст. 99, ч. 4 ст. 110, ч. 1 ст. 138, ч. 1 ст. 139, ч. 1 ст. 143);

- заміна порядку обшуку засуджених особистим оглядом, а огляду родичів перед побаченням – заповненням декларації;

- надання засудженим, які сумлінно ставляться до роботи й мають зразкову поведінку, один раз на рік короткострокових відпусток з перебуванням у колонії або за її межами (на сьогодні, відповідно до ч. 4 ст. 111 КВК України, право на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії тривалістю 14 календарних днів мають лише засуджені, які працюють та перебувають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання);

- включення осіб, які відбувають покарання, до державного балансу трудових ресурсів.

За наступним напрямом реформування кримінально-виконавчої системи України ми також проведемо аналіз відповідно до наведеної вище архітекτονіки наукового пошуку відповідних кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України.

4. За напрямом виховної роботи:

1) створення в місцях позбавлення волі психолого-педагогічної служби; розробка й запровадження методики психолого-психіатричної та соціальної діагностики особистості засудженого; взяття за основу роботи з виправлення осіб, які відбувають покарання, програми диференційованого індивідуального впливу на правопорушників з урахуванням їх поведінки, психічного стану і ступеня соціального зубожіння;

2) у цій роботі перенесення акценту з політичного на моральне й правове виховання, розширити права адміністрації у виборі форм і методів впливу на особистість засуджених; розроблення й запровадження дієвих психолого-педагогічних і правових заходів щодо викорінення негативних соціально-психологічних явищ у середовищі засуджених, що призводять до деградації особи;

3) перегляд організаційно-правових основ самоврядування засуджених; забезпечення розширення їх прав при вирішенні побутових, виробничих питань, організації дозвілля, проведенні спортивно-оздоровчих заходів;

4) гарантування засудженим права на здобуття середньої освіти та передбачення можливості здобуття за їх бажанням і вищої освіти через систему заочного навчання;

5) з урахуванням експерименту, який проводиться в республіці, розукрупнення загонів, маючи на увазі в перспективі довести навантаження на одного вихователя не більше ніж 25–30 засуджених;

6) сприяння створенню художніх творів і телекінофільмів з виправної тематики; введення в практику виправних установ за рахунок коштів засуджених демонстрацію відео- і кінофільмів, проведення вистав, організація пересувних виставок [201].

Проаналізувавши законодавчий та практичний аспекти реалізації зазначеного напрямку в наступні роки, вважаємо за необхідне виділити, як і за попереднім напрямом, такі логічні блоки:

1) стосовно закріплення відповідних концептуальних положень у новому кримінально-виконавчому законодавстві (КВК України 2003 р., з подальшими змінами до нього) зазначаємо таке:

- законодавчо закріплено таку структурну складову установ виконання покарань, як відділення соціально-психологічної служби, і введено посаду його начальника (ч. 1, 3 ст. 70, ст. 96, ч. 4 ст. 97, ч. 2 ст. 100, ч. 3 ст. 127, ч. 2 ст. 149);

- передбачено проведення діагностики особистості засудженого одразу після прийняття в установу виконання покарань (ст. 95);

- передбачено стимулювання правослухняної поведінки засуджених за допомогою програм диференційованого виховного впливу з урахуванням їхньої поведінки, психічного стану і ступеня соціальної занедбаності (ч. 4 ст. 123);

- визначено оновлену систему самодіяльних організацій (самоврядування) засуджених (ст. 66, 127), права в цій сфері (ч. 1, 2 ст. 107), а також основні напрями, форми й методи соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі (ст. 124), заходи заохочення і стягнення (ст. 130, 132), а також основні форми прогресивної системи виконання покарань (ст. 100, 101, 111, 151-1 та ін.);

- передбачено оновлені засади такого засобу виправлення й ресоціалізації, як загальноосвітнє та професійно-технічне навчання засуджених до позбавлення волі (ст. 125, 126) [97];

2) варто відзначити й заходи, які вдається здійснити завдяки потужним зусиллям організаційно-правового характеру, зокрема, це:

- реалізація права на здобуття засудженими вищої освіти за дистанційною формою навчання [272];

- широка демонстрація в установах виконання покарань кінофільмів з виправної тематики в межах міжнародного фестивалю документального кіно про права людини «Docudays UA» [222];

3) потребують подальшої нормативно-правової та практичної реалізації такі заходи:

– розроблення Положення про дистанційне навчання в установах виконання покарань України. Цей напрям реалізації кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України підтримало 100,0 % опитаних нами практичних працівників ДКВС України (Додаток А);

– оптимізація навантаження на одного начальника відділення соціально-психологічної служби і доведення цього показника до 25–30 засуджених. При цьому за сучасних умов скорочення кількості засуджених до позбавлення волі є всі підстави забезпечити оптимальне навантаження на одного начальника відділення, про що зазначалося в аналізованому нами концептуальному документі (зокрема «...в перспективі довести навантаження на одного вихователя не більше 25–30 засуджених»), а також наголошувалося практиками у процесі проведеного нами анкетування. Так, позиції респондентів щодо оптимальної чисельності засуджених на одного начальника відділення соціально-психологічної служби розподілилися таким чином: до 25 засуджених – 115 (46,0%); від 25 до 50 засуджених – 97 (38,8%); від 50 до 75 засуджених – 26 (10,4%); від 75 до 100 засуджених – 12 (4,8%) (Додаток А).

5. За напрямом праця, виробництво, економіка.

Доречно наголосити, що в умовах переходу до нових ринкових відносин, скасування режиму планової економіки зазначена концептуальна передумова формування кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України набула новаторського підходу, оскільки передбачала впровадження таких заходів:

1) забезпечення матеріальної і моральної заінтересованості засуджених у результатах своєї праці; надання їм можливості і на конкурсній основі права вибору професій з наявних у колонії і на підприємствах, де вони працюють. При економічній доцільності і з урахуванням можливостей технічного і матеріального забезпечення адміністрація створює засудженим умови для заняття у вільний від основної роботи час індивідуальною трудовою діяльністю;

2) нарахування заробітної плати засудженим у повному розмірі без знижуючих коефіцієнтів; утримання із зароблених ними грошей вартості харчування, речового забезпечення, а також комунально-побутових послуг, проживання та інших реально наданих послуг, які встановлюються місцевими органами влади залежно від особливостей утримання і місцезнаходження установи;

3) організація роботи на підприємствах виправно-трудових установ з урахуванням майбутнього переходу до умов ринкової економіки, територіального госпрозрахунку, розподілу праці і особливостей застосування при цьому законів з економічної реформи; забезпечення економічної захищеності підприємств виправно-трудових установ при переході до ринкової економіки;

4) вивчення можливості й у порядку експерименту надання права підприємствам виправно-трудової системи та народного господарства об'єднуватися в асоціації за галузевими й територіальними ознаками;

5) за рахунок відрахувань від прибутку підприємств утворення республіканських страхового та інвестиційного фондів;

6) здійснення поступового переходу на утримання виправних установ за рахунок державного бюджету; скасування централізованого планування і перерахування в державний бюджет прибутків, одержаних від трудового використання спецконтингенту; залишення всієї суми прибутку, одержаного від промислової діяльності, а також прибутків виробничих майстерень у розпорядженні виправно-трудових установ для вирішення соціальних і господарських питань;

7) зобов'язання підприємств народного господарства, де використовується праця засуджених, перераховувати виправно-трудовим установам частину коштів і фондів соціально-культурного розвитку на будівництво житла для працівників указаних установ [201].

Аналізуючи з кримінально-виконавчих позицій вищенаведений блок заходів реалізації постанови від 11.07.1991 № 88, варто

зазначити, що в різні роки та в різних формах реалізації вони набули інноваційного розвитку в положеннях галузевого законодавства України у сфері виконання та відбування покарань періоду 1991–2005 рр. і в подальшому, за часів сучасного функціонування ДКВС України. Це, зокрема, виявилось в такому:

- закріпленні з 2014 р. права засуджених до позбавлення волі на працю й викладення у зв'язку із цим по-новому редакції ст. 118 КВК України, ч. 1 якої передбачає, що засуджені до позбавлення волі мають право працювати. Праця здійснюється на добровільній основі на підставі договору цивільно-правового характеру або трудового договору, який укладається між засудженим та фізичною особою – підприємцем або юридичною особою, для яких засуджені здійснюють виконання робіт чи надання послуг. Такі договори погоджуються адміністрацією колонії та повинні містити порядок їх виконання. Адміністрація зобов'язана створювати умови для праці засуджених за договорами цивільно-правового характеру та трудовими договорами [97]. Варто зауважити, що на сьогодні питання визнання праці засуджених до позбавлення волі їхнім правом є однією з найбільш дискусійних засад функціонування ДКВС України. З огляду на це, 84,8 % опитаних нами практичних працівників ДКВС України переконані, що праця засуджених до позбавлення волі має бути їхнім обов'язком (Додаток А). При цьому респонденти серед аргументів наголошують на необхідності дотримання принципу соціальної справедливості;

- закріплення у ст. 13 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» правового статусу та основних засад діяльності підприємств установ виконання покарань [166].

Водночас, незважаючи на те, що в 2004 р. редакція ч. 1 ст. 121 КВК України передбачала, що особи, які відбувають покарання у виправних колоніях, із нарахованого їм заробітку, пенсій та іншого доходу відшкодовують вартість харчування, одягу, взуття, білизни, комунально-побутових та інших наданих послуг, крім вартості

спецодягу і спецхарчування, то на сьогодні, після законодавчих змін до цієї норми у 2016 р. [154], «особи, які відбувають покарання у виправних колоніях, відшкодовують витрати на їх утримання, крім вартості харчування, взуття, одягу, білизни, спецхарчування та спецодягу», тобто із 2016 р. засудженим до позбавлення волі було надано можливість безоплатно отримувати харчування, взуття, одяг, білизну, що на сьогодні викликає критику науковців і практичних працівників із подальшим обґрунтуванням повернення до попередньої редакції ч. 1 ст. 121 КВК України. Так, зазначений напрям реалізації кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України підтримало 98,0% опитаних нами практичних працівників ДКВС України (Додаток А).

Також із нереалізованих позицій вказаного блоку вважаємо за необхідне з метою практичної реалізації соціального захисту персоналу ДКВС України (ст. 23 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України») зобов'язати підприємства народного господарства, де використовується праця засуджених, перераховувати установам виконання покарань частину коштів і фондів соціально-культурного розвитку на будівництво житла для працівників указаних установ. Зазначену пропозицію підтримало 100,0% опитаних нами практичних працівників ДКВС України (Додаток А).

6. За напрямом утримання неповнолітніх:

1) спрямування роботи на обмеження кількості засуджених у виховно-трудових колоніях (ВТК); з метою створення умов для обмеження суспільно корисних зв'язків підлітків розташування колоній для неповнолітніх підлітків у більшості областей республіки; для максимальної захищеності неповнолітніх засуджених від негативного впливу дорослих правопорушників передбачення створення спеціальних слідчих ізоляторів при ВТК в обласних центрах республіки;

2) здійснення поетапного перетворення ВТК у спеціалізовані виховно-трудова центри; забезпечення поряд з колонією функціонування у складі центрів відділень для утримання:

- осіб, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі;
- засуджених в умовах напіввільного режиму з метою підготовки їх до звільнення;

3) встановлення єдиного виду режиму; поетапне поліпшення умов відбування покарання;

4) закріплення за засудженими, які досягли повноліття, права залишення ВТК;

5) передбачення заходів щодо зменшення соціальної ізоляції засуджених підлітків і розширення участі громадськості у виховному процесі [201].

За цим напрямом реалізації концептуальних передумов формування кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України у період із 1991 р. й дотепер здійснено такі правотворчі й практичні кроки:

- згідно з КВК України 2003 р. (ч. 2 ст. 11) утворено особливий вид установ виконання покарань – спеціальні виховні установи (виховні колонії);

- у силу ряду законодавчих новел (прийняття у 2012 р. нового КПК України), розширення практики призначення покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, поетапної зміни умов тримання в межах застосування прогресивної системи виконання/відбування позбавлення волі, відбулося зменшення кількості засуджених у спеціальних виховних установах. Так, станом на 01.02.2020 у 2 виховних колоніях та 1 відповідному секторі трималося 86 осіб [52]. Тобто в результаті зменшення чисельності засуджених у виховних колоніях є всі підстави для їх оптимізації (реорганізації), про що зазначено у відповідному пункті аналізованої Постанови;

- встановлено єдиний вид режиму. Так, якщо, відповідно до ст. 18 ВТК 1970 р., виховно-трудові колонії поділялися на колонії загального режиму й посиленого режиму [36], то, згідно зі ст. 19 КВК 2003 р., в Україні функціонують виховні колонії без диференціації за режимами (рівнями безпеки) [97];

– щодо поетапного поліпшення умов відбування покарання у виховних колоніях, то в цьому плані доцільно відзначити такі нормативно-правові механізми, як: переведення засуджених, які правомірно себе поведуть і сумлінно ставляться до навчання та праці і яким до звільнення залишається не більше шести місяців, до дільниці соціальної адаптації (ч. 5 ст. 94 КВК України); поліпшення умов тримання (ч. 2 ст. 143 КВК України) [97]; застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (ст. 107 КК України) [90];

– законодавче закріплення випадків переведення засуджених із виховної колонії до виправної колонії (ст. 147 КВК України), а також підстав і порядку залишення у виховних колоніях засуджених, які досягли вісімнадцятирічного віку (ст. 148 КВК України);

– стосовно передбачення заходів щодо зменшення соціальної ізоляції засуджених підлітків і розширення участі громадськості у виховному процесі, то в цьому плані доцільно відзначити такі нормативно-правові механізми, як: закріплення у ст. 144 КВК України особливих заходів заохочення, що застосовуються до засуджених неповнолітніх і які реалізуються за межами виховної колонії; розширення обсягу участі громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених неповнолітніх (ст. 149 КВК України) [97].

7. Варто зазначити, що нині питання про застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, є майже аксіомою для кримінального та кримінально-виконавчого права. Це стало можливим завдяки напрацюванням таких учених: І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, О. В. Беци, В. М. Дрьоміна, Г. О. Радова, А. Х. Степанюка, В. М. Трубникова, Д. В. Ягунова, І. С. Яковець та ін., а також практиків пенітенціарної системи: В. А. Львовчкіна, О. Б. Пташинського, С. О. Скокова, О. Б. Янчука та ін.

Проте на початку 1990-х рр. питання про застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, було новаторським для української правової науки. Тому цьому напряму під назвою «Виконання

покарань, не пов'язаних з позбавленням волі» було присвячено розділ 7 постанови від 11.07.1991 № 88 з визначенням такого переліку заходів його реалізації:

1) замість існуючих позбавлення волі в колоніях-поселеннях, позбавлення волі умовно з обов'язковим залученням до роботи і умовного звільнення з місць позбавлення волі з обов'язковим залученням до роботи ввести новий вид кримінального покарання – обмеження волі;

2) обмеження волі може застосовуватися до вперше засудженої неповнолітньої працездатної особи;

3) введення інституту обмеження волі передбачає реорганізацію спецкомендатур і колоній-поселень в установи відкритого типу;

4) функції щодо розподілу засуджених до обмеження волі здійснюють УВП–ВВП. Вони укладають договори з державними, громадськими, кооперативними та іншими організаціями про надання роботи спецконтингенту, вживають заходи, спрямовані на розвиток власної виробничої бази цих установ, організовують роботу засуджених в умовах оренди;

5) при необхідності перерозподіл спецконтингенту здійснюється ГУВП [201].

Як засвідчили результати дослідження, вищенаведені заходи були втілені шляхом прийняття у 2001 р. нового КК України [90] та у 2003 р. – КВК України [97], а також реалізації оновлених законодавчих положень у практичній діяльності органами та установами ДКВС України.

8. Поряд із необхідністю впровадження такої альтернативи позбавленню волі, як обмеження волі, аналізована Постанова передбачала перспективні напрями розвитку й інших видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Одним із таких у зазначеному доктринальному документі став розділ 8 «Виправні роботи без позбавлення волі» з таким переліком першочергових заходів реалізації:

1) закон повинен регламентувати права і обов'язки осіб, які відбувають покарання у вигляді виправних робіт. За рішенням суду засудженим, які сумлінно ставляться до роботи, час роботи в період відбування покарання зараховувати в загальний трудовий стаж. Надавати засудженим за клопотанням трудового колективу один раз на рік відпустку;

2) відносити до заробітку засуджених до виправних робіт прибуток від заняття індивідуальною трудовою діяльністю і поширити на нього утримання за вироком суду;

3) не застосовувати вказаний вид покарання до осіб, непрацездатних за хворобою, а також осіб, засуджених за порушення обмежень Положення про адміністративний нагляд, і осіб, які злісно ухиляються від суспільно корисної діяльності. Скасувати існуючі види виправних робіт (за місцем роботи та в інших місцях), встановивши єдиний вид цього покарання;

4) передбачити в КК УРСР положення про те, що нижня межа утримань у прибуток держави із заробітку засуджених не повинна бути меншою 15 процентів [201].

Як і попередній напрям реалізації аналізованої Постанови, заходи цього блоку були втілені у новоприйнятих КК України 2001 р. (ст. 57, ч. 2, 3 ст. 100) [90] та КВК України 2003 р. (ст. 41–46) [97], що дало можливість організувати діяльність органів та установ ДКВС України на осучасненій законодавчій основі.

Водночас тенденція щодо реалізації принципу економії кримінальної репресії мала місце завдяки передбаченню в КК України 2001 р. нижньої межі утримань у прибуток держави із заробітку засуджених до виправних робіт у розмірі десяти відсотків (ч. 1 ст. 57), а стосовно неповнолітніх – п'яти відсотків (ч. 3 ст. 100).

9. Перебудовуючи засади виконання покарань із каральних на виправно-ресоціалізаційні, Постанова не могла обійти увагою такий напрям, як соціальна адаптація осіб, які відбули покарання, приписуючи таке:

1) визначити права і відповідальність республіканських органів і громадських організацій по поданню допомоги особам, які відбули покарання. Створити служби постпенітенціарної опіки при службі зайнятості;

2) забезпечити створення необхідних матеріальних умов для соціальної адаптації осіб, які відбули покарання, осіб без певних занять і місця проживання. Утворити фонди матеріальної допомоги, центри соціальної адаптації, які б займались працевлаштуванням, та сприяти одержанню житла. Забезпечити надання мінімальних безплатних послуг, у тому числі харчування, можливість набути професію, закріпитися в трудовому колективі;

3) відкривати спеціальні будинки-інтернати для хворих і престарілих, які звільнилися з місць позбавлення волі, не мають родинних зв'язків та можливості влаштувати свій побут, одержати житло. Всіляко заохочувати участь у цьому благодійних, релігійних та інших організацій, окремих громадян, а також підтримувати створення відповідних громадських формувань [201].

Варто зазначити, що, незважаючи на трансформацію виправно-трудоного законодавства у кримінально-виконавче, на початку ХХІ ст. більшість із перелічених заходів на сьогодні залишаються на порядку денному реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, потребуючи не лише законодавчого та відомчого нормативно-правового регулювання, а й реальної підтримки з боку громади й волонтерських організацій, не говорячи вже про достатнє фінансування.

10. Приймаючи напередодні розпаду радянської держави Постанову «Про Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР», Уряд розумів, що впровадити відповідні перспективні заходи неможливо без відповідної ланки управлінців. Тому розділом 10 «Кадри» було передбачено такі заходи:

1) визначити в законодавчому порядку правовий статус персоналу установ, що виконують кримінальне покарання;

2) визначити на перспективу потребу в кадрах системи за основними посадовими категоріями, а також правову і матеріальну основу збереження професійного ядра кадрами місць позбавлення волі і ВТУ незалежно від зміни кількості установ, чисельності засуджених і осіб, взятих під варту;

3) на основі глибокого вивчення функцій працівників виправно-трудових установ і слідчих ізоляторів розробити посадові моделі і кваліфікаційні вимоги до цих працівників. Організувати на базі Київського філіалу Всесоюзного інституту підвищення кваліфікації керівних працівників виправно-трудових установ Міністерства внутрішніх справ СРСР Український юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ УРСР для підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів для виправної системи, у тому числі юристів, психологів і педагогів у галузі кримінально-виконавчої діяльності;

4) призначення на посаду та звільнення з посади начальників УВП–ВВП і установ провадиться начальником ГУВП за поданням УВС області, погодженим з виконкомом обласної Ради народних депутатів;

5) заснувати почесні звання, іменні премії для співробітників, які особливо відзначилися;

6) встановити для осіб начальницького складу виправно-трудових установ пільгове забезпечення житловою площею. Забезпечувати працівників виправно-трудових установ, військово-службовців, зайнятих охороною цих установ, житлом та місцями в дитячих закладах, для чого радянським органам виділяти на ці цілі ліміти. Створити республіканський та обласні медико-реабілітаційні центри для профілактики професійної деформації, психологічного перевантаження, а також для сімейного відпочинку співробітників виправних установ;

7) дозволити використовувати спецконтингент за межами установ для будівництва житла і соціально-побутових об'єктів;

8) використовувати при доборі кандидатів на службу у виправно-трудовах установах методи психофізіологічної діагностики. Переглянути порядок просування на службі працівників провідних служб, ввести оплачувану категорійність, підвищити граничні посадові спеціальні звання;

9) комплектування кадрів виправних і виховних установ здійснювати за рахунок осіб, які пройшли спеціальну підготовку. Розгорнути цільову підготовку психологів для виправно-трудовах установ;

10) забезпечити екіпірування кадрів широким набором засобів індивідуального захисту й активної оборони. Удосконалити спеціальну, бойову і фізичну підготовку працівників кримінально-виконавчої системи для припинення агресивних проявів з боку засуджених;

11) ввести пільгове страхування життя і здоров'я співробітників виправних установ;

12) розширити можливості захисту прав та інтересів працівників установ по виконанню покарань через суд, прокуратуру, а також за допомогою громадських об'єднань;

13) створити республіканську асоціацію пенітенціарних працівників [201].

Еволюційні процеси, що відбулися у вітчизняній кримінально-виконавчій системі, починаючи з 1991 р., засвідчили реалізацію значної частини з перелічених вище заходів шляхом:

- прийняття у 2005 р. Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», значна частина норм якого присвячена саме регламентації діяльності персоналу ДКВС України [166];

- підготовка Міністерством юстиції та внесення у 2018 р. до Верховної Ради України проекту Закону України «Про Дисциплінарний статут пенітенціарної системи» [220];

- розвиток та вдосконалення системи вищої освіти персоналу ДКВС України шляхом утворення на підставі розпорядження

Кабінету Міністрів України від 17.03.2011 № 201-р Інституту кримінально-виконавчої служби [217] та розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 1111-р – Академії Державної пенітенціарної служби, реорганізувавши шляхом перетворення Чернігівський юридичний коледж Державної пенітенціарної служби України [213], з утворенням яких повною мірою з порядку денного було знято питання щодо відсутності у кримінально-виконавчій службі власного закладу вищої освіти III–IV рівня акредитації;

– створення Пенітенціарної асоціації України [136].

Це підтверджує відомий вислів сучасного українського вченого-пенітенціариста професора І. Г. Богатирьова, що роботу з персоналом завжди вважали «візитною картою» будь-якої організації чи відомства. А щодо органів і установ виконання покарань – тут вимога єдина: персонал має бути обличчям держави та гідно представляти її на всіх рівнях. Саме на цьому постулаті має будуватися кадрова політика, завдання якої – здійснювати професійну підготовку і виховання персоналу, а також вирішувати весь комплекс проблемних питань, що супроводжує роботу з ним [15, с. 73].

Водночас негативним прикладом за вказаним напрямом є скасування Міністерством юстиції у 2016 р. профспілкових організацій персоналу ДКВС України, через що працівники системи змушені вступати у відповідні спілки інших відомств, таких як Національна поліція, роблячи чималі щорічні внески й фінансуючи інші служби, що є алогічним із позицій професійної етики та доцільності. Доречно звернути увагу, що персонал ДКВС України (86,0 % респондентів) на сьогодні схвально оцінює пропозицію щодо поновлення діяльності профспілкових організацій персоналу ДКВС України, що засвідчили результати проведеного нами анкетування (Додаток А).

Також актуальною на сьогодні залишається проблема «плинності кадрів» через підвищення пенсійного віку, скорочення чисельності засуджених і ув'язнених, краще соціальне

забезпечення в інших силових відомствах через розатестацію значної кількості посад персоналу ДКВС України.

11. І ще один важливий напрям реалізації аналізованої Постанови 1991 р. охоплює блок питань, пов'язаних з удосконаленням законодавства про виконання кримінальних покарань, а саме:

1) розробити проєкт КВК УРСР протягом 1991 р. з урахуванням міжнародних актів, які визначають норми утримання і поведінки із засудженими та заарештованими;

2) розробити проєкт Закону УРСР про попереднє взяття під варту. Забезпечити особам, які утримуються під вартою, додержання їх правового статусу з урахуванням принципу презумпції невинності;

3) з метою закріплення правової регламентації порядку відбування покарання замість Правил внутрішнього розпорядку виправно-трудових установ ввести Статут виконання покарання в колоніях і тюрмах Української РСР, який встановлює повноваження адміністрації установи, правила поведінки засуджених і форми відповідальності за їх порушення;

4) внести пропозиції про зміни і доповнення цивільного, сімейного, трудового законодавства, спрямовані на поліпшення правового захисту засуджених;

5) розширити перелік хронічних тяжких захворювань, на підставі яких засуджений звільняється від відбування покарання у вигляді позбавлення волі;

6) при розробці нового КК УРСР передбачити скорочення кількості статей Особливої частини, якими передбачається позбавлення волі, замінивши їх іншими видами покарання;

7) законодавчо визначити систему гарантій захищеності персоналу виправно-трудових установ. Передбачити підвищену кримінальну відповідальність засуджених і тих, що перебувають під слідством, за замах на життя, здоров'я, честь і гідність співробітників установ, які виконують покарання, та членів їх сімей.

Забезпечити обов'язкове порушення кримінальних справ у всіх випадках опору, злісної непокори, нападу на співробітників, їх образи;

8) розробити Положення про виховно-трудова установу, виховно-трудова центр для утримання осіб, які скоїли злочин, будучи неповнолітніми, а також колонію, тюрму, слідчий ізолятор [201].

Зауважимо, що майже всі з перелічених вище заходів були реалізовані у процесі трансформації виправно-трудова законодавства у кримінально-виконавче, а також у новому КК України 2001 р., про що детально йтиметься в наступному підрозділі дослідження.

Отже, вищенаведена структурно-логічна схема аналізу концептуальних передумов формування кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України в частині реалізації основних заходів за конкретним напрямом реформування кримінально-виконавчої системи України надає змогу:

- по-перше, визначити здобутки тих або інших політичних сил, відповідальних за реалізацію конкретного напрямку державної політики у сфері виконання кримінальних покарань (Головного управління виконання покарань МВС України, ДДУПВП, ДПтС України, Міністерства юстиції України);

- по-друге, з'ясувати ступінь та хронологію реалізації відповідних заходів із реформування відповідного сегмента кримінально-виконавчої системи;

- по-третє, урахувати стан реалізації у процесі розробки наступних програмних документів (концепцій, стратегій тощо).

Таким чином, виходячи з проведеного аналізу положень Постанови Кабінету Міністрів Української РСР «Про Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР» від 11.07.1991 № 88 та практики їх реалізації протягом 1990-х рр., можемо так охарактеризувати кримінально-виконавче значення цього програмно-концептуального документа:

- по-перше, названа Постанова заклала нову філософію виконання покарань, поступово змінюючи вектор із суто карального до виправно-ресоціалізаційного;
- по-друге, вона ґрунтувалася не лише на суто теоретичних здобутках, а й на прогресивних експериментах, що були проведені в УРСР та інших союзних республіках, починаючи з 1980-х рр.;
- по-третє, вона заклала теоретико-прикладні передумови як для нового кримінально-виконавчого законодавства України (що втілювалося в КВК України 2003 р.), так і для подальших концепцій реформування кримінально-виконавчої системи України.

Вищенаведений висновок є авторським поглядом на кримінально-виконавчу роль постанови Кабінету Міністрів Української РСР «Про Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР» як концептуальної основи для формування та подальшого розвитку функціонування ДКВС України.

1.3. Поняття та зміст кримінально-виконавчих засад функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України

Будь-яке поняття в праві визначають через сутність і зміст його системотвірних його ознак. Відтак, ми вирішили звернутися до доктринальних положень сучасної пенітенціарної науки.

Тому теоретичною основою розроблення поняття та змісту кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України стали праці вітчизняних учених у галузі кримінально-виконавчого права, таких як: І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, Є. М. Бодюл, О. М. Джужа, О. Г. Колб, Н. В. Коломієць, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, В. О. Корчинський, М. С. Пузирьов, Г. О. Радов, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, С. Я. Фаренюк, В. П. Філонов,

О. І. Фролов, С. І. Халимон, О. В. Хорошун, С. В. Царюк, Ю. В. Шинкарьов, О. О. Шкута, О. В. Щербина, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець, А. О. Яровий, М. М. Яцишин та ін.

У науці під засадами розуміють основу чогось; те головне, на чому ґрунтується що-небудь; спосіб, метод здійснення чого-небудь [81, с. 127; 121, с. 722; 256, с. 270]. Погоджуємося з В. Я. Конопельським, що в науковій літературі з питань кримінально-виконавчого права словосполучення типу «кримінально-виконавчі засади» є широко вживаними, проте їх автори досі не визначили їхній зміст у вигляді окремого поняття [81, с. 128]. Українська пенітенціарна доктрина також не містить визначення поняття й детальної розробки змісту категорії «кримінально-виконавчі засади функціонування ДКВС України». Однак потребує корегування висновку, зробленого В. Я. Конопельським щодо відсутності відповідного понятійного апарату, оскільки на рівні окремих захищених дисертацій зі співзвучної тематики наведено авторські судження із цього приводу. Так, наприклад, вітчизняна дослідниця Л. І. Олефір, розробляючи кримінально-виконавчі засади застосування пробації в Україні, сформулювала основоположні принципи для подальшого розроблення відповідного понятійного апарату.

Так, поіменована вчена установила наявність на сьогодні того факту, що в кримінально-виконавчому праві відсутній єдиний погляд на загальноприйняте визначення поняття «кримінально-виконавчі засади». Цю обставину констатуємо й ми в ході авторського наукового пошуку. Натомість Л. І. Олефір у власному дослідженні розкрила зміст поняття «кримінально-виконавчі засади» крізь призму застосування пробації в Україні. Вважаємо такий підхід прийнятним, оскільки він ґрунтується на принципах функціональності й диференціації предметного наукового знання.

Водночас згадана авторка зауважує, що загалом думки вчених у галузі кримінально-виконавчого права щодо цього визначення, попри всі розбіжності, збігаються в основних позиціях. Так, до

критеріїв визначення кримінально-виконавчих засад вчені зараховують:

- найбільш загальні, вихідні положення, ідеї, що мають фундаментальне значення для виконання й відбування засудженими кримінального покарання, визначають його спрямованість, побудову загалом, форму і зміст його стадій та інститутів;
- усі вони повинні закріплюватися в нормах кримінально-виконавчого права або в інших нормативно-правових актах, які забезпечують їх реалізацію;
- засади мають діяти в усіх засобах виправлення й ресоціалізації засуджених;
- порушення будь-якої засади означає незаконність прийняття рішення адміністрацією установи виконання покарань та обов'язкове його скасування.

Таким чином, за визначенням Л. І. Олефір, кримінально-виконавчі засади – це виражені в кримінально-виконавчому праві або в інших законодавчих актах вихідні нормативно-керівні начала, які характеризують його зміст і закріплюють порядок та умови виконання й відбування кримінального покарання та застосування пробації [129, с. 23–24].

Інші вчені також оперують поняттям «кримінально-виконавчі засади», проте не наводять їх дефініції під час авторського пошуку з того або іншого предмета дослідження [81; 83].

Вважаємо, що відповідні теоретичні положення прийнятно використовувати для розробки цілісної дефініції «кримінально-виконавчі засади функціонування ДКВС України». Переконані, що запровадження до наукового обігу відповідної правової категорії сприятиме усуненню прогалин у теоретичних та правових положеннях функціонування ДКВС України.

Про наявність цієї проблематики та необхідність її розробки на дисертаційному рівні засвідчили й результати анкетування персоналу ДКВС України, який на запитання «Чи зрозумілими є для Вас

поняття та зміст кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України?» дав такі відповіді: «так» – 122 респонденти (48,8% від їх загальної кількості); «ні» – 23 (9,2%), «частково» – 105 (42,0%) (Додаток А).

Натомість, на нашу думку, визначення кримінально-виконавчих засад, запропоноване Л. І. Олефір, не позбавлене окремих дискусійних моментів. Так, ми не повною мірою погоджуємося з тим, що кримінально-виконавчі засади – це виражені в кримінально-виконавчому праві *або в інших законодавчих актах* вихідні нормативно-керівні начала (курсив наш. – О. У.). Адже передбачуваність відповідних начал саме в нормах кримінально-виконавчого права й відрізняє кримінально-виконавчі засади від інших суміжних засад (організаційно-правових, адміністративно-правових, фінансових, господарських тощо), що можуть мати місце в процесі функціонування ДКВС України.

Тобто **першим елементом** кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України є передбаченість їх нормами кримінально-виконавчого права. При цьому не варто зводити кримінально-виконавче право виключно до кримінально-виконавчого законодавства, котре виступає лише однією з форм першого. Дійсно, ми усвідомлюємо при цьому можливість вживання терміна «кримінально-виконавче законодавство» як у вузькому (ст. 2 КВК України, відповідно до якої кримінально-виконавче законодавство України складається з цього Кодексу, інших актів законодавства, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [97]), так і в широкому розумінні (за яким воно охоплює всю систему нормативно-правових актів у сфері виконання/відбування кримінальних покарань та пробації).

Саме тому на сьогодні правову основу кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України становить триєдина система джерел, а саме:

1) *законодавчі акти*. Виділення цієї групи джерел впливає із заклопокоєння ст. 2 КВК України, з тією лише особливістю, що міжнародно-правові акти розглядаються нами окремо відповідно до їх особливої юридичної природи. Зрозуміло, що провідне місце в системі законодавчих актів, які регламентують кримінально-виконавчі засади функціонування ДКВС України, посідає Конституція – Основний Закон України, що визначає фундаментальні засади всіх сфер правовідносин, не оминаючи увагою й кримінально-виконавчу. Заслуговують на увагу засади законності, закріплені в ст. 19, за яких правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством (ч. 1). Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2) [84]. За наведених обставин дія ч. 1 ст. 19 Конституції поширюється на засуджених, а ч. 2 ст. 19 – на персонал ДКВС України.

Поряд із тим, Основним Законом встановлено, що виключно законами України визначаються організація й діяльність органів і установ виконання покарань (п. 14 ч. 1 ст. 92), тільки законом України оголошується амністія (ч. 3 ст. 92); здійснення помилування віднесено до компетенції Президента України (п. 27 ч. 1 ст. 106). Відмітною ознакою Конституції України як законодавчого джерела кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України є втілення в її положеннях дуалізму предмета кримінально-виконавчого права, тобто передбачення норм, що поширюються як на суб'єктів виконання, так і відбування кримінальних покарань. Тому доречно наголосити, що більшість прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, які передбачені розділом II Конституції України, повною мірою поширюється й на засуджених. Зокрема, ч. 3 ст. 63 Конституції України встановлює, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком

обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду [84]. Це невичерпний перелік конституційних положень, до яких також належать і ст. 3, 8, 9, 28, 61, 62 та ін. Основного Закону України.

У контексті галузевих законодавчих актів щодо визначення кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України варто відзначити положення профільного кодифікованого акта – КВК України. Він вирізняється якісною своєрідністю, порівняно зі своїм попередником – Виправно-трудоим кодексом (далі – ВТК) України 1970 р., оскільки:

- по-перше, регламентує порядок і умови виконання та відбування всіх 12 видів кримінальних покарань, які передбачені в ст. 51 Кримінального кодексу (далі – КК) України 2001 р. Натомість ВТК України 1970 р. регулював порядок і умови виконання та відбування тільки двох видів кримінальних покарань: позбавлення волі й виправних робіт. Порядок і умови виконання та відбування інших видів кримінальних покарань регулювалися низкою інших підзаконних нормативно-правових актів. За таких сучасних обставин слушним є зауваження автора проекту Національної програми трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України професора І. Г. Богатирьова, що відповідна Національна програма має визначати стратегію розв'язання проблеми забезпечення виконання всіх видів кримінальних покарань та впровадження ідеології каяття засуджених у місцях несвободи як кардинально новий підхід до ресоціалізації та соціалізації їх у суспільство після звільнення [11, с. 11];

- по-друге, закріплює систему установ ДКВС України за загальноновизнаною міжнародною класифікацією з розподілом на рівні безпеки (мінімального, середнього, максимального) залежно від кримінально-правових, кримінологічних та кримінально-виконавчих ознак;

- по-третє, визначає сучасний перелік засобів виправлення й ресоціалізації засуджених, оскільки в 2003 р. із прийняттям

КВК України до вітчизняного правового поля було вперше запроваджено такий засіб, як громадський вплив, а в 2016 р. (після прийняття відповідного профільного закону 2015 р. [205]) – пробацію. На сьогодні в пенітенціарній науці на порядку денному перебувають питання щодо визнання вищої освіти й релігії одними із засобів виправлення й ресоціалізації засуджених [109]. За таких обставин перспективним і далекоглядним є судження М. С. Пузирьова, який звернув увагу на наявне в ч. 3 ст. 6 КВК України законодавче формулювання «*основні засоби виправлення і ресоціалізації засуджених*». Поіменований учений зауважив, що, якщо законодавець вжив термін «основні», то по суті він мав зробити у відповідній нормі застереження про невичерпний характер таких засобів або ж вказати додаткові (або факультативні) засоби виправлення і ресоціалізації засуджених. Аналіз вітчизняної пенітенціарної літератури дав названому досліднику підстави стверджувати, що це питання порушено вперше. Крім цього, автор зазначив, що жоден науково-практичний коментар КВК України не містить відповіді на поставлене питання.

З огляду на викладене, М. С. Пузирьов визнав, що встановлений порядок виконання й відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання, громадський вплив не є єдиними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених, що поряд із ними існують та успішно використовуються інші засоби. Одночасно згаданий учений погодився, що ці п'ять засобів є *основними* засобами виправлення і ресоціалізації засуджених. Перерахувати в нормативно-правовому акті всі засоби, які можна використовувати в діяльності органів та установ виконання покарань з виправлення і ресоціалізації засуджених, не видається можливим, оскільки, по-перше, їх перелік був би надзвичайно громіздким (оскільки, на думку практиків, усе, що сприяє досягненню тієї або іншої мети, можна по праву вважати відповідним

засобом); по-друге, він постійно змінювався би через те, що життя постійно породжує все нові й нові засоби, а це вимагало би зміни нормативно-правового акта [229, с. 112].

Тому ним було запропоновано «соломонове рішення» з відповідного приводу у вигляді видозміненої редакції ч. 3 ст. 6 КВК України, а саме: «Основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив. Органи й установи виконання покарань можуть використовувати засоби виправлення і ресоціалізації засуджених, не зазначені в цьому Кодексі, якщо вони не суперечать принципам кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань, положенням цього Кодексу і законодавства України» [229, с. 113];

– по-четверте, КВК України містить низку інших положень, яких не було у ВТК України, а також по-новому чи більш детально регулює окремі питання виконання та відбування кримінальних покарань (у тому числі нових їх видів, а також питання визначення правового статусу засуджених, відвідування установ виконання покарань тощо).

Зважаючи на предмет дослідження, не можемо не відзначити й відповідний статусний законодавчий акт – Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», який уперше в історії України, починаючи з 2005 р., заклав законодавчі гарантії для діяльності пенітенціарного персоналу [166]. Тому на сьогодні законодавчо забезпечено дуалізм суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин (виконання – персонал і відбування – засуджених) як невід'ємної ознаки кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України.

Проте вищенаведеними законодавчими актами не вичерпується правова основа кримінально-виконавчих засад

функціонування ДКВС України, до якої також входять Закони України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» [145], «Про застосування амністії в Україні» [173], «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» [208], «Про пробацію» [205] тощо.

Окремий блок законодавчих актів становлять закони України, прийняті в різні роки, спрямовані на вдосконалення окремих положень КВК України, спираючись на гуманістичні, міжнародно-правові критерії врегулювання правового статусу різних категорій засуджених. Це Закони України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань» від 21.01.2010 № 1828-VI [156], «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо порядку та умов відбування покарання» від 05.09.2013 № 435-VII [157], «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів» від 08.04.2014 № 1186-VII [158], «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо гуманізації порядку та умов виконання покарань» від 06.09.2016 № 1488-VIII [159], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення доступу до правосуддя осіб, які утримуються в установах попереднього ув'язнення та виконання покарань» від 07.09.2016 № 1491-VIII [152], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» від 07.09.2016 № 1492-VIII [154].

Натомість у контексті розвитку нормативно-правової основи функціонування ДКВС України в ХХІ ст. вітчизняні вчені-пенітенціаристи (у межах наукової діяльності, здійснюваної науковою школою «Інтелект») пропонують такі нормативно-правові акти інноваційного характеру, що ґрунтуються на пенітенціарній доктрині, як:

Пенітенціарна доктрина України; Закон України «Про засади пенітенціарної політики України»; Закон України «Про пенітенціарну систему України»; Основи пенітенціарного законодавства України; Пенітенціарний кодекс України; Закон України «Про пенітенціарну та постпенітенціарну діяльність інститутів громадянського суспільства»; Загальнодержавна програма сприяння суб'єктам, залученим до пенітенціарної та постпенітенціарної діяльності (у межах якої варто передбачити систему організаційно-правових, соціально-економічних, фінансових, податкових та інших гарантій і пільг, адресованих відповідним суб'єктам) [23; 261; 279, с. 305];

2) *підзаконні (відомчі й міжвідомчі) нормативно-правові акти*. Ця група джерел у межах правової основи кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України вирізняється низкою відмінних від попередньої групи ознак, зокрема:

а) вона є більш деталізована за галузевим принципом. Тобто тій або іншій кримінально-виконавчій засаді функціонування ДКВС України може бути приділено самостійний відомчий (міжвідомчий) нормативно-правовий акт. Наприклад, Інструкція про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 22.11.2011 № 3361/5 [175], або міжвідомчий Порядок організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, затверджений наказом Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 № 1348/5/572 [182];

б) може мати як одного (ним завжди є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування й реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, – нині це Міністерство юстиції України), так і декількох суб'єктів прийняття (наприклад, до Міністерства юстиції України долучається відповідний спеціалізований суб'єкт, відповідальний за відповідний напрям взаємодії в межах кримінально-виконавчих

засад; за таких умов відповідна засада (охорона здоров'я, освіта засуджених) набуває міждисциплінарного характеру);

в) вона є більш динамічна, на відміну від законодавчого рівня. Наприклад, за час дії КВК України наявні вже три редакції Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (2003 р. [184], 2014 р. [185] та 2018 р. [186]);

г) покликана уточнювати й розвивати (деталізувати) відповідні положення, не суперечачи при цьому законодавчим актам. Так, наприклад, чинні Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5, базуючись на положеннях КВК України і розвиваючи їх, більш детально регламентують умови виконання та відбування кримінальних покарань у виді арешту, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі в установах виконання покарань, а саме: урегульовують порядок прийняття засуджених і повідомлення про їх прибуття до установ виконання покарань, відносини засуджених із персоналом установ виконання покарань та іншими особами, розпорядок дня в установах виконання покарань, проведення перевірок наявності засуджених, розвід засуджених на роботу та виконання внутрішньоцехового режиму на виробництві установи виконання покарань; порядок приймання засудженими їжі, придбання продуктів харчування і предметів першої потреби та надання додаткових послуг, одержання посилок (передач) і бандеролей, листування та направлення грошових переказів, надання побачень та телефонних розмов з родичами, адвокатами та іншими особами, користування глобальною мережею Інтернет; встановлюють особливості тримання засуджених в арештних домах, виправних центрах, у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації та дільницях соціальної адаптації, проживання засуджених жінок за межами виправної колонії, тримання

засуджених у дільницях посиленого контролю та засуджених до довічного позбавлення волі тощо [186].

Водночас проведений нами аналіз цього рівня кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України засвідчив, що на сьогодні сфера підзаконних (відомчих та міжвідомчих) нормативно-правових актів має низку недоліків, основними з яких є такі:

- по-перше, надмірна обтяженість їхнього тексту дублюванням положень, котрі містяться в законодавчих актах. Так, наприклад, Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [186] багато в чому дублюють положення КВК України [97];

- по-друге, «штучне» виключення певних сфер галузевого правового регулювання кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України. Із цього приводу доречно нагадати, що свого часу була прийнята й досить тривалий час була чинною Інструкція про порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, затверджена наказом ДДУПВП від 04.04.2005 № 61 [174]. Зазначена Інструкція містить такі розділи:

- «Загальні положення»;
- «Підстави і приводи для застосування заходів забезпечення безпеки»;
- «Порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в установах виконання покарань»;
- «Особливості здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у слідчих ізоляторах»;
- «Особливості скасування заходів щодо забезпечення безпеки осіб, узятих під захист, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби»;

- «Відповідальність за невжиття заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»;
- «Контроль за забезпеченням безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

Далі відомча нормотворчість розвивалася таким чином. Зазначена Інструкція втратила чинність на підставі наказу Міністерства юстиції України від 12.02.2014 № 324/5, яким було затверджено Порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах [181]. Цей Порядок мав такий зміст:

I. Загальні положення.

II. Здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві та тримаються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах.

III. Здійснення у слідчих ізоляторах та установах виконання покарань заходів безпеки щодо засуджених, які не беруть участь у кримінальному судочинстві.

У свою чергу, відповідний Порядок втратив чинність на підставі наказу Міністерства юстиції України від 25.04.2017 № 1407/5, котрим було лише констатовано:

«1. Визнати таким, що втратив чинність, наказ Міністерства юстиції України від 12 лютого 2014 року № 324/5 “Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах”, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 17 лютого 2014 року за № 299/25076» [147].

При цьому на зміну не було прийнято жодного нормативно-правового акта спеціалізованого характеру.

Зважаючи на вищевикладене, маємо всі підстави констатувати, що на сьогодні у відомчій нормотворчості наявна прогалина, пов'язана з відсутністю спеціального нормативно-правового акта, котрий урегулював би питання забезпечення безпеки осіб,

які є учасниками кримінального судочинства, будучи при цьому суб'єктами кримінально-виконавчих правовідносин.

Тому таким актом має стати осучаснена Інструкція про порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, затвердити яку відповідним наказом має Міністерство юстиції України, як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробачії;

3) *міжнародні правові акти*. Проведений науковий пошук, аналіз сучасних процесів реформування (розвитку) пенітенціарної системи, втілених у низці програмних документів [212] і реформацийних кроках [120], засвідчує, що міжнародні правові акти посідають важливе місце в механізмі правового забезпечення кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України внаслідок дії таких чинників:

- по-перше, із доктринальних позицій міжнародні правові акти містять у своїх нормах вироблених роками гуманний і схвалений міжнародною спільнотою механізм правового впливу на особу засудженого з метою досягнення соціально значущої мети їх виправлення й ресоціалізації. У зв'язку із цим окремі вчені-пенітенціаристи визначають міжнародно-правові стандарти поведінки із засудженими як алгоритм гуманізації вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства [139, с. 55–86] або як правові орієнтири реформування кримінально-виконавчої системи [104, с. 365–386];

- по-друге, щодо їхньої юридичної природи, то чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, про що зазначено в ч. 1 ст. 9 Конституції України [84], ст. 2 КВК України [97], ч. 1 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» [194].

Для окреслення міжнародно-правового виміру кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України важливим є положення п. «б» ч. 2 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України», згідно з яким ратифікації підлягають міжнародні договори України, що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина [194]. Із цього, безумовно, випливає, що всі міжнародні договори (незалежно від форми й найменування: договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) стосовно поводження із засудженими (як з громадянами України, так і з громадянами інших держав чи осіб без громадянства) повинні бути ратифіковані.

Зауважимо, що на сьогодні до таких ратифікованих міжнародно-правових актів, що використовують у процесі реалізації кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України, належать: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [78], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [117], Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [80], Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню [47], Конвенція про права дитини [79] тощо.

Розуміючи важливість та обов'язковість ратифікованих міжнародно-правових актів (адже, відповідно до ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору), не можна нівелювати значення рекомендаційних міжнародних пенітенціарних стандартів для розвитку кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України, оскільки відповідні рекомендації (наприклад, Європейські пенітенціарні правила [48], Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про здійснення виконання покарання у виді довічного ув'язнення

та інших тривалих строків ув'язнення адміністраціями місць позбавлення волі» [126], «Про умовно-дострокове звільнення» [127]) можуть використовуватися Міністерством юстиції України й іншими суб'єктами пенітенціарної нормотворчості як «резерви» при розробленні стратегій реформування пенітенціарної системи України. Тим більше, що окремі з таких рекомендацій спираються на низку обов'язкових для України положень, якими є, наприклад, рішення і практика Європейського суду з прав людини, виходячи з положень Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [148].

Зокрема, в одному зі своїх рішень у справі «Кудла проти Польщі» (Kudla vs. Poland) Європейський суд з прав людини так сформулював обов'язки держави щодо створення належних умов при триманні в ув'язненні: «...державна повинна забезпечити, щоб особа трималася під вартою в таких умовах, які сумісні з повагою до її людської гідності, щоб манера і спосіб виконання цього заходу не піддавали її стражданням і позбавленням такої інтенсивності, яка перевищує неминучий рівень страждань при позбавленні волі, і щоб, ураховуючи практичні вимоги, що пред'являються до тюремного ув'язнення, були адекватно забезпечені її здоров'я та благополуччя...» [239].

Наведені нами судження загалом корелюють із сучасною доктриною кримінально-виконавчого права в частині її співвідношення з міжнародними нормами. Зокрема, слушною є думка професора А. Х. Степанюка, що однією з особливостей сучасної цивілізації є становлення правових систем на основі загальновизнаних світовим співтовариством загальнолюдських цінностей, на базі ліберально-юридичного праворозуміння, що виходить із принципів верховенства права, панування закону, визнання й дотримання прав і свобод людини. Про те, що в основі правових принципів лежать загальнолюдські цінності, свідчить низка міжнародних актів [252, с. 181]. На перевагах і прогресивному потенціалі

міжнародних актів у сфері пенітенціарного права справедливо наголошує й професор В. М. Трубников, зауважуючи, що вони втілили передові наукові ідеї та гуманістичні принципи виконання покарання у виді позбавлення волі [262, с. 173]. Схожих думок дотримуються й інші вчені-пенітенціаристи України [60; 111; 142; 231; 254].

Другий елемент кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України зводиться до дуалізму суб'єктів виконання кримінальних покарань і пробації й відповідно суб'єктів відбування цих заходів державного примусу. Варто зазначити, що такий поділ і водночас змістовна ознака кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України відіграє важливу роль, оскільки:

- по-перше, впливає з предмета правового регулювання кримінально-виконавчого законодавства й теорії кримінально-виконавчого права;
- по-друге, вирізняє кримінально-виконавчі засади функціонування ДКВС України від інших, таких як: організаційно-правові, адміністративно-правові, фінансові, господарські тощо.

У теорії кримінально-виконавчого права існують й інші підходи до визначення відповідного елемента кримінально-виконавчих засад. Так, наприклад, суб'єктів кримінально-виконавчого права поділяють на основних і додаткових. Зокрема, до основних суб'єктів кримінально-виконавчого права України відносять, з одного боку, засуджених, з іншого – представників адміністрації органів і установ виконання покарань. При цьому наголошують, що дуалізм суб'єктів пов'язаний з тим, що кримінально-виконавче право регулює не лише порядок і умови відбування, а й виконання кримінальних покарань. У свою чергу, до додаткових суб'єктів кримінально-виконавчого права України належать усі інші підприємства, установи, організації та окремі громадяни, які впливають на діяльність органів і установ виконання покарань, на процес виправлення та ресоціалізації засуджених.

Із позицій другого змістовного елемента кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України варто зазначити, що саме дуалізм суб'єктів виконання кримінальних покарань і пробації й відповідно суб'єктів відбування цих заходів державного примусу дає підстави прослідкувати повноту правового регулювання кримінально-виконавчої сфери.

Саме тому на сьогодні як щодо засуджених, так і щодо пенітенціарного персоналу наявні профільні галузеві законодавчі акти: з одного боку, це КВК України 2003 р., з іншого – Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» 2005 р. Проте варто зауважити, що такий стан законодавчого забезпечення був наявний не завжди. Зокрема, для періоду 1991–2005 рр. характерна односторонність відповідної сфери: був законодавчий акт у сфері регламентації правового статусу засуджених – ВТК України (1991–2003 рр.) [36], КВК України (2003–2005 рр.) [97] і при цьому не було статусного законодавчого акта, що визначав би діяльність пенітенціарного персоналу. Зважаючи на відповідну правову прогалину та з метою підвищення правового й соціального захисту відповідного персоналу 23.06.2005 було прийнято Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», який визначає правові основи організації та діяльності ДКВС України, її завдання й повноваження [166].

Зважаючи на окреслені вище моменти й враховуючи їх значущість, доречно говорити про **третій елемент** кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України – правовий статус суб'єктів виконання/відбування кримінальних покарань і пробації. При цьому варто наголосити, що, крім Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» й КВК України, правові статуси відповідних суб'єктів визначено також Законами України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [164] та «Про пробацію» [205] відповідно, про що свідчать, зокрема, положення ст. 2 Закону України «Про державний захист

працівників суду і правоохоронних органів» (відповідно до якої органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори належать до правоохоронних органів) та ч. 7 ст. 8 КВК України (за якою засуджені, до яких судом застосовано пробацію, користуються правами, визначеними цим Кодексом та Законом України «Про пробацію»).

Якщо із правовим статусом засуджених особливих проблем не виникає, то щодо персоналу ДКВС України після підпорядкування в 2016 р. служби Міністерству юстиції України [43; 137; 193] на порядку денному дискусія щодо збереження правоохоронних функцій. Варто зауважити, що історично для Міністерства юстиції України не було властивим здійснення правоохоронних функцій, проте із 2016 р. це питання постійно перебуває в полі політичної уваги.

Певний прогноз на ситуацію, що виникла в 2016 р., зробили у 2015 р. українські вчені-пенітенціаристи І. Г. Богатирьов та М. С. Пузирьов, навівши обґрунтування ДКВС України як правоохоронного органу, за виключенням навчальних закладів, що впливає зі ст. 11 КВК України [97] та ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [166], оскільки органам і установам виконання покарань, слідчим ізоляторам на підставі аналізу кримінально-виконавчого законодавства (ст. 1, 4, 104 КВК України), Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (абз. 8 ч. 1 ст. 5) [198] з посиланням на норми ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» властиві такі правоохоронні функції: здійснення оперативно-розшукової діяльності (п. «в»); виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і попереднього слідства та прокурорів (п. «д») [164].

Озвучену позицію щодо визнання ДКВС України правоохоронним органом поіменовані вчені додатково підкріпили особливим видом оперативно-службової діяльності, одним із ключових моментів якого є забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб, попередження і виявлення злочинів, вчинених

у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання (ст. 1, 102, 104 КВК України, ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»), що вимагає підвищеного правового та соціального захисту персоналу ДКВС України, котрий і гарантовано Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Таким чином, факт визнання органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів правоохоронними органами України не суперечить ст. 71 Європейських пенітенціарних правил, оскільки ця міжнародна норма прив'язує пенітенціарне відомство не до правоохоронної діяльності, а до окремих відомств, не сумісних, на думку міжнародної громадськості, з пенітенціарною практикою.

Водночас погоджуємося з висловленим у науці застереженням, що у випадку позбавлення ДКВС України статусу правоохоронного органу її персонал втратить існуючий нині соціальний і правовий захист, що створить для нього підвищений ступінь небезпеки від специфіки кримінально-виконавчих правовідносин, пов'язаних із безпосереднім контактом із засудженими й ув'язненими [22, с. 49]. Цю позицію підтримало 100,0% респондентів (Додаток А).

Крім наведених аргументів, варто відзначити й судження окремих учених щодо взаємодії оперативних підрозділів установ виконання покарань та інших правоохоронних органів [18, с. 36–38]. Це особливо актуалізується за сучасних умов та окремих спроб переформатування функцій оперативних підрозділів органів і установ виконання покарань, позбавивши їх за Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» від 04.10.2019 № 187-IX кримінальних процесуальних повноважень [153]. Зазначену позицію підтримало 100,0% опитаних нами практичних працівників ДКВС України (Додаток А).

Ураховуючи те, що будь-який вид державної діяльності є ціле-спрямованим, тобто орієнтованим на досягнення певної мети,

четвертий елемент кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України становить соціально значущий результат у виді виправлення й ресоціалізації засуджених і запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень під час відбування покарань. Розглядаючи цей елемент, ми поділяємо позицію професора І. Г. Богатирьова про те, що громадськість і держава покладають на персонал органів та установ виконання покарань особливі сподівання й висувують важливі вимоги – виправлення та ресоціалізації засуджених, а також запобігання вчиненню ними нових кримінальних правопорушень. Із практики роботи із засудженими відомо, що більшість із них – це «брак» виховання в сім'ї, школі, з боку громади, дільничних інспекторів тощо. Таким чином, на установи виконання покарань покладено надзавдання – змінити світогляд і поведінку злочинця, але ці професійні ролі суспільством належно не оцінюються [15, с. 72].

Також слушною видається позиція поіменованого вченого: «Національна програма трансформації кримінально-виконавчої системи в пенітенціарну систему України формується на засадах довгострокових пріоритетів соціально-економічного, науково-технічного, національно-культурного розвитку країни з урахуванням Європейських стандартів поводження з ув'язненими та засудженими і спрямована на розв'язання найважливішої загальносуспільної проблеми ресоціалізації засуджених та соціалізації їх у суспільство після звільнення» (курсив наш. – О. У.) [11, с. 11].

Зважаючи на сучасні трансформаційні процеси, варто зауважити, що саме четвертий елемент кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України є фундаментальним при вирішенні питання про трансформацію кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему нового європейського типу з необхідністю розроблення Пенітенціарного кодексу України. На перспективності окреслених позицій зробили наголос 75,2% опитаних нами практичних працівників ДКВС України (Додаток А).

З огляду на процеси глобалізації й інтеграції світових кримінально-виконавчих систем, розвиток міжнародних пенітенціарних стандартів, як **п'ятий елемент** кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України ми розглядаємо міжнародне співробітництво в пенітенціарній сфері. Варто звернути увагу, що таке співробітництво позначилося й на сучасному правовому полі функціонування ДКВС України, оскільки прийняття КВК України свідчить про послідовне та цілеспрямоване виконання нашою державою своїх зобов'язань у сфері реформування кримінально-виконавчої системи з метою максимального наближення умов тримання засуджених до міжнародних стандартів і правил поведіння із засудженими [37, с. 89]. На сучасному етапі перед законодавцем постає складне завдання – удосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства з метою забезпечення ефективної діяльності органів і установ виконання покарань та приведення умов тримання засуджених у відповідність із міжнародними стандартами та правилами [37, с. 90–91]. У свою чергу, одним із важливих напрямів діяльності ДКВС України є співробітництво з міжнародними організаціями, пенітенціарними відомствами, неурядовими фундаціями та інституціями зарубіжних країн, що передбачено ст. 5 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [166]. Зазначений напрям діяльності набув поширення в практичній діяльності ДКВС України з огляду на визнання необхідності поглиблення євроінтеграційних процесів у всіх сферах нашої держави. Тим більше, що, за справедливим судженням М. С. Пузирьова, упровадження зарубіжного досвіду є однією зі складових міжнародного співробітництва ДКВС України [229, с. 56]. Позитивний ефект міжнародного співробітництва в пенітенціарній сфері як елемента кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України було засвідчено в процесі анкетування практичних працівників ДКВС України, на чому наголосили 80,4 % респондентів (Додаток А).

Саме тому логічною є пропозиція автора проекту Національної програми трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України професора І. Г. Богатирьова передбачити в ній самостійний розділ 9 «Міжнародне співробітництво при виконанні Національної програми трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України», що міститиме такі положення:

- міжнародне співробітництво в пенітенціарній сфері спрямовується на підвищення ефективності та науково-технічного рівня виконання Національної програми трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України;
- із цією метою до виконання окремих завдань (проектів) Національної програми трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України можуть залучатися іноземні юридичні та фізичні особи, іноземні інвестиції;
- держава розвиває й підтримує всі форми міжнародного співробітництва в пенітенціарній сфері, які не суперечать законодавству та державним інтересам України [11, с. 11].

Варто зазначити, що недотримання вищенаведених засад не надає змоги вирішувати завдання ДКВС України (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»), зокрема, здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Водночас вважаємо, що сформульоване законоположення на сьогодні не повною мірою відповідає сучасним реаліям, оскільки:

- по-перше, із 2015 р. в Україні діє Закон «Про пробацію» [205];
- по-друге, структурою ДКВС України, наведеною в ч. 1 ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», передбачено, що ДКВС України відповідно до закону здійснює правозастосовні та правоохоронні функції й складається із центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, його територіальних органів

управління, *кримінально-виконавчої інспекції* (курсив наш. – О. У.), установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств установ виконання покарань, інших підприємств, установ і організацій, створених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України [166];

– по-третє, одним з основних завдань Міністерства юстиції України, на підставі пп. 2-5 п. 3 Положення про цей центральний орган виконавчої влади, є забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань *та пробації* (курсив наш. – О. У.) [179].

Зважаючи на вищевикладене, з метою приведення окремих положень Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» у відповідність до сучасного стану суспільних відносин у відповідній галузі, пропонуємо:

– ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» викласти в такій редакції:

«1. На Державну кримінально-виконавчу службу України покладається завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань *та пробації*»;

– у ч. 1 ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» слова «*центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань*» замінити словами «*центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації*», слова «*кримінально-виконавчої інспекції*» замінити словами «*уповноважених органів з питань пробації*»;

– з огляду на окреслені пропозиції, також доречним є в ст. 26, ч. 4 ст. 30, ч. 9 ст. 59 КВК України слова «*кримінально-виконавчій інспекції*», «*кримінально-виконавчої інспекції*», «*кримінально-виконавча інспекція*» замінити словами «*уповноваженим органам*»;

з питань пробації», «уповноважених органів з питань пробації», «уповноважені органи з питань пробації».

Звичайно, було б неправильно стверджувати, що за обсягом змісту та сферою дії кримінально-виконавчі засади функціонування ДКВС України не можуть розрізнятися. Певна їх відмінність можлива, наприклад, залежно від того, реалізуються вони органом чи установою виконання покарань, залежно від виду покарання, категорії засуджених, на різних стадіях кримінально-виконавчого процесу (приймання до установи виконання покарань, умовно-дострокового звільнення від відбування покарання тощо), залежно від мети функціональної діяльності (виправлення, ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень під час відбування покарань) та інших критеріїв.

Тому кримінально-виконавчі засади функціонування ДКВС України ми не поділяємо на основні та другорядні. Будучи в тісній взаємодії, одні засади сприяють реалізації інших, і лише застосування всіх засад у їх сукупності, у системі, у взаємозв'язку та взаємодії може сприяти виконанню завдань ДКВС України.

Узагальнюючи вищевикладене, сформулюємо таке визначення: **кримінально-виконавчі засади функціонування ДКВС України** – це вихідні нормативно-керівні положення, які забезпечують реалізацію завдань ДКВС України за різними функціональними напрямками шляхом застосування норм кримінального, кримінально-виконавчого та кримінального процесуального законодавства, а також відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, що регулюють порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань і пробації [269, с. 111].

Сформулювавши визначення кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України, ми наголошуємо на тому, що вітчизняні вчені в галузі кримінально-виконавчого права єдині в поглядах на факт зменшення сфери застосування покарань, пов'язаних з позбавленням волі, і розширення практики застосування

покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, зокрема пробації, а також упровадження прогресивних моделей зарубіжного пенітенціарного досвіду виконання покарань, пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства, з метою підвищення особистої безпеки під час відбування покарань та мінімізації негативних наслідків пенітенціарної ізоляції.

У свою чергу, зміст кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України утворюють такі елементи, як:

- 1) правова основа функціонування ДКВС України;
- 2) дуалізм суб'єктів виконання кримінальних покарань і пробації й відповідно суб'єктів відбування цих заходів державного примусу;
- 3) правовий статус суб'єктів виконання/відбування кримінальних покарань і пробації;
- 4) соціально значущий результат у вигляді виправлення й ресоціалізації засуджених і запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень під час відбування покарань;
- 5) міжнародне співробітництво в пенітенціарній сфері.

Висновки до першого розділу. Дослідження теоретичних та методологічних засад функціонування ДКВС України дало можливість дійти таких висновків:

1. Теоретико-правові та методологічні засади функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України потрібно розглядати як основоположні принципи, сукупність конкретних методів (інструментарій дослідження), що застосовують під час вивчення конкретних проблем, які виникають при функціонуванні ДКВС України та реалізації завдань державної політики України у сфері виконання кримінальних покарань. Наголошено, що правильно обрана методологія дослідження функціонування ДКВС України не тільки й не стільки створює ефективні та оптимальні умови для пізнання змісту об'єкта й предмета дослідження, а і є необхідним елементом наукового пошуку з метою

вдосконалення функціонування ДКВС України. Визначено, що дослідження функціонування ДКВС України як науковий продукт не може обійтись без відповідного методологічного інструментарію.

2. Розкрито об'єктивний зв'язок засад функціонування ДКВС України з національним законодавством та нормами міжнародного права на підставі кращих зарубіжних практик та міжнародних стандартів, завдяки чому відбувається процес удосконалення основних напрямів функціонування ДКВС України, які перебувають у прямому взаємозв'язку та взаємозумовлені змістом сучасних державних стратегій у сфері виконання кримінальних покарань.

3. Вагомим підґрунтям монографії стало використання зазначених у дослідженні методів пізнання засад функціонування ДКВС України, що надало змогу не лише повною мірою реалізувати встановлені для проведення цього дослідження завдання, а й досягти поставленої для цього мети, а саме: з'ясувати сутність соціально-правової природи засад функціонування ДКВС України у сфері виконання покарань; розробити на цій основі комплекс науково обґрунтованих заходів, спрямованих на вдосконалення правового механізму функціонування ДКВС України у сфері виконання покарань.

4. Ураховуючи те, що будь-який вид державної діяльності є цілеспрямованим, тобто орієнтованим на досягнення певної мети, обґрунтовано й розкрито такий елемент засад функціонування ДКВС України, як соціально значущий результат у вигляді виправлення й ресоціалізації засуджених і запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень під час відбування покарань. Зважаючи на сучасні трансформаційні процеси, зазначено, що саме цей елемент засад функціонування ДКВС України є фундаментальним під час вирішення питання про трансформацію кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему нового європейського типу з необхідністю розроблення

Пенітенціарного кодексу України. На перспективності окреслених позицій зробили наголос 75,2 % опитаних нами практичних працівників ДКВС України.

5. З огляду на процеси глобалізації й інтеграції світових кримінально-виконавчих систем, розвиток міжнародних пенітенціарних стандартів, обґрунтовано як елемент засад функціонування ДКВС України міжнародне співробітництво в пенітенціарній сфері. Наголошено, що таке співробітництво позначилося й на сучасному правовому полі функціонування ДКВС України, оскільки прийняття КВК України свідчить про послідовне та цілеспрямоване виконання нашою державою своїх зобов'язань у сфері реформування кримінально-виконавчої системи з метою максимального наближення умов тримання засуджених до міжнародних стандартів і правил поводження із засудженими.

РОЗДІЛ 2

Фактори впливу на функціонування державної кримінально-виконавчої служби України

2.1. Вплив державної політики у сфері виконання покарань на функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України

У сучасних умовах, вітчизняна кримінально-виконавча система переживає значну кризу, у результаті якої постала нагальна потреба в здійсненні активних дій, спрямованих на її подолання та виведення кримінально-виконавчої системи на якісно новий рівень. Досягнення позитивного результату в цьому напрямі, на думку названого вченого, є досить складним процесом і без урахування досягнень теоретичної науки і практики неможливе.

Загалом для еволюції цього процесу в історичному контексті державотворення характерні динамізм, стабільність, поступове вироблення основних ідей, керівних положень із визначення стратегії та напрямів розвитку інститутів і норм кримінально-виконавчої (пенітенціарної) політики, таким чином готуючи ґрунт для відокремлення самостійної галузі права [281, с. 18].

Також, як наголошує поіменований вітчизняний учений, раніше кримінально-виконавча система була структурним елементом

Міністерства внутрішніх справ, з 1998 р. відокремилася в самостійний центральний орган виконавчої влади, а з 2016 р., згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 18.05.2016 № 343 «Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції», ця система перейшла у сферу підпорядкування Міністерства юстиції України [280, с. 5]. Натомість власне система виконання покарань залишилася представленою цілісним утворенням, що діє з 2005 р. – ДКВС України.

І що важливо в контексті змісту цього підрозділу, це те, що саме на ДКВС України на підставі ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» покладено завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Саме тому в цьому підрозділі нами розкрито сучасні підходи державної політики у сфері виконання покарань та її інтегрований вплив на засади функціонування ДКВС України у сфері виконання покарань крізь призму питань відповідності європейським пенітенціарним стандартам, мілітаризації/демілітаризації, належності до правоохоронної сфери та оптимізації нормативно-правового забезпечення з метою вироблення механізму оптимального виконання покарань в Україні.

Водночас із позицій наступності формування галузевих засад варто зауважити, що історичною подією в еволюції державної політики у сфері виконання покарань і відповідно розвитку засад функціонування ДКВС України стало прийняття 23.06.2005 Верховною Радою України Закону «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [166]. Завдяки цьому у вітчизняних учених виникла можливість дослідити систему органів і установ виконання покарань, що входить до кримінально-виконавчої системи, з погляду саме цього Закону.

І хоча, як зауважують автори навчального посібника «Кримінально-виконавче право України», незважаючи на те, що окремі

положення цього Закону ще далекі від досконалості, його значення для кримінально-виконавчої системи України важко переоцінити [92, с. 11].

Водночас, настав час переглянути правові основи діяльності цієї служби й посилити її функціонування відповідно до принципів, передбачених у ст. 5 КВК України, а саме: невідворотності виконання і відбування покарань, законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, поваги до прав і свобод людини, взаємної відповідальності держави і засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослукняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань [97].

Важливо зауважити, що у 2003 р. вперше в історії вітчизняного законодавства у сфері виконання та відбування покарань було закріплено принципи, на яких і повинні формуватися правові засади діяльності ДКВС України. Принагідно зазначимо, що до прийняття спеціального закону 2005 р. органи й установи виконання покарань керувалися виключно принципами, закріпленими в КВК України.

Отже, подальший рух щодо формування засад функціонування ДКВС України, за час дії КВК України протягом 2004–2005 рр. надав змогу сформувати як правову, так і практичну базу прийняття Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України».

Варто також наголосити, що із часу прийняття КВК України, який визначив якісно нові засади виконання та відбування покарань, було декілька спроб побудувати нове концептуальне бачення розвитку кримінально-виконавчої системи України. Однак, незважаючи на велику кількість нововведень, дедалі очевиднішим стає те, що практика фрагментарних удосконалень не могла себе забезпечити без прийняття відповідного закону, тому потрібно схвально сприйняти прийняття Верховною Радою України у 2005 р. Закону

України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України». Цим Законом було визначено правові основи організації та діяльності ДКВС України, її завдання та повноваження [166].

Разом із тим, незважаючи на великий обсяг правового регулювання низки питань, охоплених зазначеним нормативно-правовим актом, він містить і положення, навколо яких триває наукова дискусія.

Проте ми переконані, що, попри подібні дискусії, незмінною функцією правових засад діяльності ДКВС України повинна стати правоохоронна, на кримінально-виконавчому аналізі якої більш детально ми зупинимося далі, висвітлюючи відповідні засади функціонування ДКВС України. При цьому ми вважаємо, що зазначена функція є однією з провідних, адже через виконання покарань забезпечується охорона законних інтересів особи, суспільства й держави кримінально-виконавчими засобами.

Одночасно, проведене нами дослідження доводить, що формування засад функціонування ДКВС України створює передумови для нормативного закріплення територіального принципу відбування засудженими кримінального покарання, тобто за місцем проживання. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 93 КВК України, засуджений до позбавлення волі відбуває весь строк покарання в одній виправній чи виховній колонії, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його місця проживання до засудження або місця постійного проживання родичів засудженого [97]. Реальне втілення в життя цього принципу сприяє підвищенню ролі територіальних органів Міністерства юстиції щодо контролю за установами виконання покарань, а органам влади на місцевому рівні – надання різної допомоги особам, звільненим від відбування покарання.

Також важливо наголосити, і проведене дослідження це підтверджує, що в період реформування кримінально-виконавчої системи України існує потреба в постійному моніторингу

кримінально-виконавчого законодавства на предмет його відповідності кращим зразкам зарубіжного досвіду, практиці Європейського суду з прав людини, змінам в інших галузях національного права, приведення його норм у відповідність до нових умов економічного й соціального розвитку України.

Результати дослідження доводять, що за умов належної організації діяльності ДКВС України кримінально-виконавча система України стає ефективним і невід'ємним заходом виправлення й ресоціалізації засуджених та запобігання вчиненню ними в установах виконання покарань нових кримінальних правопорушень.

У контексті здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань варто також наголосити, що правовою основою діяльності ДКВС України стала Конституція України, КВК України та інші нормативно-правові акти Міністерства юстиції України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України у сфері виконання кримінальних покарань.

Таким чином, Закон «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» у своїх нормах закріпив новий статус і персоналу ДКВС України, який у своїй службовій діяльності зобов'язаний поважати гідність людини, виявляти до неї гуманне ставлення. Непередбачене законодавством обмеження прав і свобод людини та громадянина неприпустиме і тягне за собою відповідальність згідно із законом [166].

Більше того, завдяки кримінально-виконавчим засадам функціонування ДКВС України можна вирішувати такі проблеми у сфері виконання кримінальних покарань, як:

- дотримання конституційних прав і свобод засуджених в установах виконання покарань Міністерства юстиції України. Так, шляхом проведення змістовного аудиту діяльності ДКВС України можна встановити індекс створення дієвих механізмів громадського контролю за діяльністю відповідних установ, дотриманням належних матеріальних і санітарних умов тримання ув'язнених

під вартою та відбування покарань, надання ефективної медичної допомоги особам, узятим під варту, і які відбувають покарання;

- забезпечення належної реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань шляхом осучаснення організації соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими та оптимізації структури й чисельності соціально-психологічної служби, удосконалення практики надання психологічної допомоги засудженим та ув'язненим в установах виконання покарань;

- створення прозорих умов ефективного механізму розслідування за скаргами засуджених та ув'язнених в установах виконання покарань, на неналежне поводження з боку персоналу ДКВС України;

- подальший розвиток мережі закладів освіти як обов'язкових і невід'ємних складових установ виконання покарань, зміцнення їх матеріально-технічної бази, створення належних умов для загальноосвітнього та професійно-технічного навчання засуджених, а також для реалізації програми їх суспільно корисної зайнятості тощо [266, с. 111].

Продовжуючи змістовний аналіз державної політики у сфері виконання покарань та її інтегрованого впливу на засади функціонування ДКВС України, із позицій методології доречно звернути увагу на ту обставину, що в наукових джерелах правники виділяють зовнішню та внутрішню політику держави. У свою чергу, учені, залежно від сфери суспільних відносин, виокремлюють правову, соціальну, економічну, культурну та інші підвиди внутрішньої політики держави [65, с. 147]. Виходячи з вищевикладеного, одним із видів правової політики є державна політика у сфері виконання покарань України, хоча на доктринальному рівні йдеться переважно про кримінально-виконавчу політику, а також про пенітенціарну політику [20, с. 11].

До речі, зазначені назви політики, пов'язаної з кримінально-виконавчими засадами функціонуванням ДКВС України,

відображають сутність одного й того самого соціально-правового явища. Однак якщо дотримуватися букви закону, то на законодавчому рівні закріплено термін «державна політика у сфері виконання кримінальних покарань» (зокрема, у ч. 1 ст. 11 КВК України).

Додатковим аргументом із цього приводу виступають результати наукових досліджень із зазначеної проблематики, у ході яких учені визначили суттєві відмінності між сформульованими на доктринальному рівні видами політики, що стосується процесу виконання та відбування покарань [72, с. 159–161] та практикою функціонування ДКВС України. Із цього приводу варто звернути увагу на позицію вітчизняного вченого Г. О. Радова, який свого часу писав, що проблеми пенітенціарної політики України розпочинаються з елементарного – відсутності в сучасній українській науці й соціальній практиці адекватного уявлення щодо поняття та сутності пенітенціарної політики як соціально-правового явища [232, с. 12].

Інший вітчизняний учений І. Г. Богатирьов, продовжуючи розвивати доктринальні засади пенітенціарної політики України, сформулював такі завдання пенітенціарної системи:

1. Забезпечення реалізації положень Конституції України, вимог чинного законодавства, рішень органів державної влади з питань пенітенціарної діяльності.

2. Створення в органах і установах пенітенціарної системи підґрунтя для дотримання принципів верховенства права, справедливості й гуманізму, що надасть змогу засудженому відчувати захист з боку держави та суспільства.

3. Утілення в практику корекції поведінки засуджених новітніх психолого-педагогічних, сучасних наукових методів і методик впливу на особистість.

4. Залучення до психолого-педагогічного процесу всього національного потенціалу, включаючи людські ресурси, кошти й матеріали, створення фондів за рахунок добровільних відрахувань

і пожегтвувань приватних компаній, підприємств, організацій, окремих громадян.

5. Забезпечення соціального й правового захисту пенітенціарного персоналу відповідно до об'єктивних потреб доброякісного виконання ними своїх службових обов'язків.

6. Сприяння пенітенціарному персоналу в розв'язанні проблем соціального, комунально-побутового, юридичного, психолого-педагогічного, матеріального й методичного характеру у зв'язку з виконання ними своїх службових обов'язків [13, с. 18–19].

Проведене нами зіставлення законодавчо визначених завдань державної політики у сфері виконання покарань України із завданнями пенітенціарної політики, сформульованими на науковому рівні, дає підстави стверджувати, що вони не є тотожними (схожими, подібними). Водночас розробники сучасної Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України [212] ніякої відмінності в цьому не бачать, більше того, її автори, як зауважили вітчизняні вчені І. О. Колб й З. В. Журавська, збираються, як це впливає з назви та змісту цієї Концепції, реформувати та розвивати те, чого на законодавчому, організаційно-управлінському, практичному й інших рівнях реалізації державної політики у сфері виконання покарань не створено [71, с. 17–18].

Більше того, розробляючи зазначену Концепцію, на думку вітчизняних учених І. О. Колба та С. Ю. Чередніченка, її автори не повною мірою кореспондували її положення з відповідним розділом Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., що свідчить про безсистемний підхід до вирішення проблем і загроз національній безпеці, які мають місце у сфері виконання покарань України [74, с. 222–241]. Варто висловити припущення, що саме із цих міркувань у Верховній Раді України і формулювався зміст проекту Закону України «Про пенітенціарну систему», розроблений народними депутатами України

(І. В. Мосійчуком, І. С. Луценко, А. А. Кожем'якіним та ін.), що так і не був доведений до логічного завершення [221].

З огляду на побудову пенітенціарної системи в Україні, варто звернути увагу на позицію вітчизняного дослідника А. В. Кирилюка про те, що є положення ч. 4 ст. 8 Проекту, в якому зазначено, що в складі територіальних органів з питань виконання кримінальних покарань можуть утворюватися як структурні підрозділи територіальні (міжрегіональні) воєнізовані формування спеціального призначення, основними завданнями яких є запобігання і припинення дій, що дезорганізують роботу УВП і СІЗО, та злочинів терористичної спрямованості, інших злочинів на об'єктах пенітенціарної системи, охорони та заходів безпеки [66, с. 221].

Головною ідеєю, вектором діяльності всіх суб'єктів оптимізації процесу виконання покарань в Україні має стати пошук (або розроблення) і впровадження такого механізму виконання покарань, за якого б досягалася мета покарання та кримінально-виконавчого законодавства, з одного боку, а з іншого – не порушувалися права й законні інтереси засуджених.

Варто наголосити, що ДКВС України є самостійним виконавчим органом державного управління, який наділений владними повноваженнями, за допомогою яких у країні забезпечується державна політика у сфері виконання покарань, а тому цей орган потребує сьогодні суттєвого реформування з метою приведення його у відповідність до європейських стандартів.

Важливо засвідчити, що однією з головних вимог Ради Європи для держав – учасниць цього міждержавного утворення (якою є Україна з 09.11.1995) і сьогодні є приведення управління пенітенціарною системою України у відповідність до цих стандартів.

За роки оновлення Україною своєї незалежності державними інституціями, громадськістю проведена потужна робота із цього питання, однак аналіз ст. 71 Європейських пенітенціарних правил, сутність та значення яких не викликають сумнівів, містить перелік

винятків, який прямо вказує на те, яким відомствам пенітенціарні установи підпорядковані бути не можуть [48].

Окрім того, в цій статті зазначено, що «за пенітенціарні установи повинні відповідати органи державного управління, які не підпорядковані: 1) військовому відомству; 2) поліції; 3) відомству кримінального переслідування» (prisons shall be the responsibility of public authorities separate from military, police or criminal investigation services).

Таким чином, Україною повною мірою виконано: 1) п. 11 (vii) Висновку № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) щодо заявки України на вступ до Ради Європи від 26.09.1995, відповідно до якого наша держава повинна була передати Міністерству юстиції відповідальність за управління пенітенціарною системою ще до кінця 1998 р.; 2) п. 11 (i) Резолюції 1262 (2001) ПАРЄ «Виконання обов'язків та зобов'язань Україною», згідно з яким, ПАРЄ закликала українську владу «підпорядкувати Державний департамент з виконання покарань Міністерству юстиції»; 3) п. 8 (i) Резолюції 1346 (2003) ПАРЄ «Виконання Україною своїх обов'язків та зобов'язань», в якому було наголошено на необхідності завершення «переведення всієї пенітенціарної системи в підпорядкування Міністерства юстиції»; 4) п. 13.7 Резолюції 1466 (2005) ПАРЄ «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» від 05.10.2005, у якому вказано про необхідності «завершити переведення Державного департаменту з виконання покарань до відання Міністерства юстиції, як це вимагається підпунктом 11.vii. Висновку № 190 (1995)».

Це у підсумку засвідчує виконання Україною зазначених вище міжнародних зобов'язань у частині прагнення побудови пенітенціарної системи європейського зразка. Подібні тенденції знайшли свою підтримку й у сучасній пенітенціарній науці.

Так, на думку М. В. Романова, європейська пенітенціарна система значно відрізняється від тієї, яку формулює вітчизняний законодавець. Відмінність полягає в тому, що європейська

пенітенціарна концепція покарання враховує сам факт позбавлення волі, а не режим, оскільки ув'язнення передбачає позбавлення волі, що саме по собі є покаранням. І саме тому особа, яка потрапляє в європейську установу позбавлення волі, утримується там як людина. Тобто європейська парадигма стверджує, що навіть злочинець повинен залишатися людиною та жити в суспільстві й бути його невід'ємною частиною. Водночас вітчизняна парадигма робить засудженого особою «поза суспільством», особою, яку необхідно покарати та виправити за допомогою безособистісної системи [240].

У свою чергу, інший український учений М. М. Яцишин зазначає, що в процесі реформування кримінально-виконавчої системи першочергову увагу необхідно приділити приведенню умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, у відповідність до вимог законодавства та європейських норм і стандартів, забезпеченню безумовного дотримання прав людини і громадянина в місцях позбавлення волі, стабільному функціонуванню органів, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, підприємств, закладів охорони здоров'я і навчальних закладів ДКВС, пам'ятаючи при цьому, що співробітництво з Європейським Союзом у цій сфері суспільних відносин може дати позитивні результати лише за умови репродуктивної адаптації європейського досвіду й стандартів до вітчизняного законодавства з урахуванням національної специфіки [290].

Водночас нині тривають дискусії з приводу того, що Україною не повною мірою приведено діяльність пенітенціарної системи у відповідність до європейських стандартів, зокрема, у частині того, що більшість персоналу ДКВС України представлена особами рядового й начальницького складу, керується в деяких аспектах своєї діяльності (навчання курсантів, слухачів, шиккування особового складу органів і установ виконання покарань тощо) Стройовим статутом Збройних Сил України, що опонентами поступального відомства категорично розцінюється як мілітаризація й ігнорування вимог ст. 71 Європейських пенітенціарних правил.

Згідно з тлумачним словником, «мілітаризація» є поширенням військових законів та дисциплін на цивільні галузі господарства, економіку; у свою чергу, «демілітаризація» є зворотним процесом. Ураховуючи те, що нині органи й установи виконання покарань у частині несення служби, а також навчальні заклади ДКВС України при здійсненні спеціально-військової підготовки фахівців для пенітенціарних інституцій звертаються в інструктивних документах і навчальних програмах до Статутів Збройних Сил України, які затверджені відповідними законами України (а отже, мають загальнообов'язкове значення), то можемо зробити висновок, що елементи мілітаризації дійсно мають місце в діяльності ДКВС України. Крім цього, на персонал ДКВС України під час проходження ним служби поширюються норми Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ.

Отже, наведені нами позиції засвідчують, що ці два пункти вступають у колізію з п. 1, 2 ст. 71 Європейських пенітенціарних правил, що є свідченням того, що пріоритетними завданнями керівництва ДКВС України на сучасному етапі реформування пенітенціарного відомства мають стати: 1) розроблення й прийняття Закону України «Про Дисциплінарний статут пенітенціарної системи» та затвердження Кабінетом Міністрів України Положення про проходження служби персоналом пенітенціарної системи, який має спеціальні звання.

Зайвим аргументом щодо доцільності існування інструктивних документів із регламентації оперативно-службової діяльності пенітенціарного персоналу є положення ст. 19 Конституції України, згідно з яким органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. А відповідно до п. 14 ст. 92 Основного Закону України, виключно законами України визначаються організація і діяльність органів і установ виконання покарань [84].

Вважаємо, що реалізація названих кроків виключить виявлену нами колізію з Європейськими пенітенціарними правилами й остаточно завершить процес демілітаризації пенітенціарного відомства. При цьому варто зауважити, що в жодному міжнародному документі демілітаризацію не пов'язують із відсутністю спеціальних звань, рангів, чинів тощо, про що свідчить носіння пенітенціарним персоналом європейських країн спеціальної форми.

Ще одним дискусійним питанням є віднесення ДКВС України до правоохоронних органів держави. Так, згідно зі ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», до правоохоронних органів належать: органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [164].

Це законоположення може тлумачити, що ДКВС України є правоохоронним органом, за виключенням навчальних закладів, що випливає зі ст. 11 КВК України [97] та ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [166], оскільки їм на підставі аналізу кримінально-виконавчого законодавства (ст. 1, 4, 104 КВК України) з посиланням на норми ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» властиві такі правоохоронні функції: здійснення оперативно-розшукової діяльності (п. «в»); виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і попереднього слідства та прокурорів (п. «д») [164].

Наша позиція щодо визнання ДКВС України правоохоронним органом додатково підкріплена особливим видом оперативно-службової діяльності, одним із ключових моментів якого є забезпечення

безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб, запобігання й виявлення злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання (ст. 1, 102, 104 КВК України, ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»), що вимагає підвищеного правового та соціального захисту персоналу ДКВС України, котрий і гарантовано Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів».

Таким чином, факт визнання органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів правоохоронними органами України не суперечить ст. 71 Європейських пенітенціарних правил, оскільки ця міжнародна норма прив'язує пенітенціарне відомство не до правоохоронної діяльності, а до окремих відомств, не сумісних, на думку міжнародної громадськості, з пенітенціарною практикою.

Водночас вважаємо за доцільне застерегти, що в разі виключення зі сфери діяльності ДКВС України статусу правоохоронного органу, її персонал втратить існуючий нині соціальний і правовий захист, що поставить його у підвищений ступінь небезпеки від специфіки кримінально-виконавчих правовідносин, пов'язаних із безпосереднім контактом із засудженими й ув'язненими. Наведені аргументи щодо збереження за окремими категоріями пенітенціарного персоналу статусу працівників правоохоронних органів актуалізуються також і низкою резонансних надзвичайних подій у пенітенціарній системі України протягом 2017–2019 рр.

Натомість доречно звернути увагу, що сформульовані в межах обсягу цього питання судження покладені нами в основу уніфікованої доктрини про основні засади та механізм функціонування пенітенціарної системи України. У подальшому вони набудуть розвитку в розробленні інших складових інноваційної програми трансформації кримінально-виконавчого законодавства України (пенітенціарної доктрини), а саме: уніфікованої доктрини організаційно-правових засад організації та діяльності ДКВС України,

уніфікованої доктрини функціонування спеціальних пенітенціарних установ закритого типу України, уніфікованої концепції відомчої освіти ДКВС України на 2020–2025 рр.

Саме на такі стандарти кримінально-виконавчої діяльності орієнтує міжнародно визнана практика в цій сфері. Вважаємо, що такий варіант можна по праву вважати збалансованим, або оптимальним, за якого суперечності, пов'язані з виконанням та відбуванням покарань (особливо тих, що пов'язані з позбавленням волі), будуть зведені до мінімального рівня.

За таких умов, коли буде здійснено критичний аналіз сучасного стану кримінально-виконавчого законодавства та практики виконання покарань, узагальнено й виокремлено найкращі, найбільш прийнятні для національної правової системи зразки світової пенітенціарної практики, і на цій основі ефективно спроектовано (звернувшись до думки науковців і практиків), спрогнозовано «майбутнє» кримінально-виконавчої (пенітенціарної) системи України, можна буде говорити про механізм оптимального виконання покарань в Україні.

Розроблення механізму оптимального виконання покарань в Україні потребує звернення не лише до проблем, поставлених на порядок денний кримінально-виконавчою наукою і практикою, а й з'ясування низки науково-теоретичних питань, зокрема, сучасних підходів до визначення сфери діяльності ДКВС України. Вирішення цього завдання надасть можливість визначити засадничі положення для подальшого розроблення інноваційної програми трансформації кримінально-виконавчого законодавства України (пенітенціарної доктрини).

Зокрема, в Україні, Російській Федерації, Республіці Білорусь, Республіці Молдова діють кримінально-виконавчі кодекси, в Азербайджанській Республіці – Кодекс про виконання покарань, у Казахстані відбувається процес перебудови кримінально-виконавчого законодавства на законодавство про виконання та відбування

покарань; так само й Україна поступово готується до трансформації кримінально-виконавчого законодавства в пенітенціарне, першим свідченням чого є реорганізація у 2010 р. ДДУПВП у ДПтС України, а згодом (2017 р.) – внесення до Верховної Ради України проекту Закону України «Про пенітенціарну систему» і схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України.

Проте оптимальна пенітенціарна модель нині перебуває на стадії розбудови, тривалих дискусій і пошуку одностайності думок серед вітчизняних учених-пенітенціаристів. Такими напрацюваннями є інноваційний проект «Доктринальна модель побудови пенітенціарної системи України нового типу» [13], колективна монографія І. Г. Богатирьова, М. С. Пузирьова, О. О. Шкути «Доктрина пенітенціарного права України» [23], а також спроба І. С. Яковець сформувати Концепцію оптимізації виконання покарань [288, с. 185–189].

Вважаємо, що в основу оптимальної пенітенціарної моделі в Україні має бути покладено пошук оптимального співвідношення між наявним зарубіжним досвідом і позитивною вітчизняною практикою виконання й відбування покарань.

Отже, з метою реформування ДКВС України відповідно до норм і правил європейських стандартів, на нашу думку, насамперед, потрібно на науково-теоретичному та законодавчому рівні розробити шляхи такого реформування, зокрема, провести процедуру внесення змін до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» щодо вдосконалення механізму правового регулювання діяльності ДКВС України як пенітенціарної загальнодержавної системи органів і установ виконання покарань; внести до Верховної Ради України проекти законів України «Про пенітенціарну систему України», «Про Дисциплінарний статут пенітенціарної системи», внести на затвердження Кабінету Міністрів України проект Положення про проходження служби персоналом пенітенціарної системи, який має спеціальні звання.

Пакет проектів названих нормативно-правових актів має утворити інноваційну програму трансформації кримінально-виконавчого законодавства України (пенітенціарна доктрина), яка, у свою чергу, слугуватиме інформаційним забезпеченням механізму оптимального виконання покарань в Україні.

2.2. Інституціональні фактори впливу на функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України

Станом на 01.02.2020 у ДКВС України 182 установи виконання покарань, 29 з яких розташовані на території Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють своїх повноважень, 5 на тимчасово окупованій території АР Крим.

У 27 установах виконання покарань засуджені не тримаються у зв'язку із здійсненням оптимізації їх діяльності, з них: виховні колонії – 3; колонія максимального рівня безпеки – 1; колонії середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених – 5; колонії середнього рівня безпеки для вперше засуджених – 3; колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами (чоловіки) – 3; колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами (жінки) – 3; виправні центри – 8; лікувальний заклад – 1.

В установах виконання покарань та слідчих ізоляторах тримається усього 52 566 осіб, з них: у 17 слідчих ізоляторах та 12 установах виконання покарань з функцією слідчого ізолятора – 18 919 осіб, узятих під варту та засуджених, із них на стадії досудового розслідування – 1976 осіб, судового розгляду (до винесення вироку) – 9885 осіб. У виді довічного позбавлення волі відбуває покарання: чоловіків – 1519 осіб; жінок – 23 особи. У виді позбавлення волі

на певний строк чоловіків, яким визначено відбувати покарання у приміщеннях камерного типу виправної колонії максимального рівня безпеки, – 427 осіб. У виді арешту відбуває покарання 450 осіб.

Криміногенний склад засуджених (станом на 01.01.2020) представлений такими показниками: 5153 особи, засуджені на строк понад 10 років; 6555 осіб – за умисне вбивство; 2862 особи – за нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження; 6989 осіб – за розбій та грабїж; 11 797 осіб – за крадіжку; 629 осіб – за згвалтування; 12 осіб – за злочини проти основ національної безпеки [52].

Наведена нами загальна характеристика діяльності ДКВС України показує, що криміногенна обстановка в місцях несвободи є актуальною для дослідження в різних галузях науки. Саме тому ДКВС України має враховувати інституціональні фактори впливу на засади її функціонування. У такому разі доцільним є звернення до знань з інших галузей суспільних наук, якою в контексті цього підрозділу дослідження є кримінологія. Доречно зауважити, що кримінологічна наука не є винятком, завдяки їй дослідники спроможні запропонувати Міністерству юстиції України як правонаступнику ДПтС України науково обґрунтоване бачення вирішення проблеми реформування установ виконання покарань та шляхи запобігання вчиненню засудженими в місцях несвободи нового кримінального правопорушення.

Як зазначає у своєму дослідженні вітчизняний учений В. В. Стаднік, у широкому розумінні інституціоналізацією вважають арешт, досудове ув'язнення, поміщення до класифікаційних установ, до спеціальних установ для виконання позбавлення волі [250, с. 163]. Варто зауважити, що інституціоналізацію в системі криміногенних чинників в умовах виконання/відбування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, в Україні найбільшою мірою на сьогодні розглядають А. І. Богатирьов [9, с. 113–121], В. М. Дрьомін [46, с. 454–484] та О. Г. Михайлик [115, с. 53, 64–65].

У процесі нашого дослідження сформульовано гіпотезу, котру, згідно з якою інституціональні фактори впливу на

функціонування ДКВС України – це певна дестабілізуюча система суспільних відносин, які виникають у процесі виконання й відбування покарання та санкціонують порушення засудженими правових приписів у місцях несвободи.

Серед інституціональних факторів впливу на функціонування ДКВС України ми виділяємо такі, як: збереження та користування в колоніях забороненими предметами й речовинами; встановлення персоналом неслужбових зв'язків із засудженими; вплив кримінальної субкультури; наявність у середовищі засуджених значної кількості осіб, що мають різноманітні психічні відхилення; низький рівень службової дисципліни персоналу установ виконання покарань; щорічне недофінансування органів та установ виконання покарань з Державного бюджету України до необхідних потреб; високий рівень суїциду серед засуджених і ув'язнених під варту; фізична та моральна зношеність засобів охорони й нагляду; настання матеріальної відповідальності засуджених до позбавлення волі у випадку завдання установі виконання покарань матеріальних збитків тощо [267, с. 111].

У сучасній кримінологічній науці зазначені фактори українські й зарубіжні вчені також аналізують із позицій їх диференціації на внутрішні та зовнішні детермінанти (причини й умови) вчинення злочинів в установах виконання покарань. Так, одним із перших таку класифікацію розробив зарубіжний пенітенціарний кримінолог О. В. Старков, віднісши до причин і умов злочинної поведінки в місцях позбавлення волі внутрішні та зовнішні. За результатами досліджень, проведених поіменованим ученим, внутрішньою причиною є криміногенна мотивація, насамперед мотивація підтримання престижу і завоювання авторитету серед засуджених, що переходить у ряді випадків у насильницьку, корисливу. У свою чергу, внутрішніми умовами, що сприяють учиненню злочинів, є: невротичні відхилення, негативні ціннісні орієнтації, емоційна нестійкість, підвищена тривожність, підвищена зарозумілість,

упертість, різні психічні стани (туга, смуток, пригніченість тощо). Зовнішньою причиною, на думку автора, є конфліктна криміногенна ситуація. Він також зробив спробу розкрити чинники, які стосуються організації процесу виконання покарання. Як такі перераховуються технічні умови та організаційно-управлінські хиби [251, с. 22–30].

Натомість, інший зарубіжний дослідник із пенітенціарної кримінології А. В. Абаджян диференціює детермінанти пенітенціарної злочинної поведінки (пенітенціарних злочинів) на суб'єктивні та об'єктивні, розмежовуючи при цьому такі категорії, як «причини» та «умови». Так, за висновком названого вченого, суб'єктивну причину пенітенціарної злочинної поведінки утворює кримінальна спрямованість засудженого, головну роль у якій відіграють престиж, авторитет серед засуджених; честь, гідність; прагнення вирішити конфліктну ситуацію в установах виконання покарань; протест проти системи виконання покарань; спиртне, наркотики, сильнодіючі речовини; прагнення ухилитися від покарання; дотримання кримінальних традицій; гроші, інші цінності; свобода. Ця суб'єктивна причина стійка й односпрямована. Суб'єктивні умови злочинів у місцях позбавлення волі – це такі якості засуджених, як емоційна нестійкість, конформізм, песимізм, слабе супер-его, консерватизм, інтровертованість. Окрім того, це молодіжний вік, відсутність здібностей до абстрактного мислення, стан сп'яніння. Саме ці особливості й цінності в ціннісній орієнтації засуджених – пенітенціарних рецидивістів та виявлені властивості особистості повинні стати об'єктом індивідуальної профілактичної роботи в установах виконання покарань. Цілеспрямованість цієї роботи, здійснення її професійними психологами, безсумнівно, посилить ефективність виправлення засуджених, навіть такої небезпечної їх частини, як пенітенціарних рецидивістів. Окрім того, великий відсоток осіб, які вчинили злочини у стані сп'яніння, свідчить про великі недоліки в роботі системи охорони й безпеки колоній [1, с. 77–78].

Водночас, продовжує А. В. Абаджян, об'єктивна причина пенітенціарного злочину – це передкримінальна ситуація різних типів, насамперед конфліктна, потім фрустраційна й проблемна. У структурі цих ситуацій виділяються суб'єкти, об'єкти, зміст, методи, стадії, злочинна субкультура, об'єктивні обставини. Об'єктивні умови пенітенціарних злочинів – це різні недоліки, упущення, дефекти, недосконалості в діяльності служб, відділів установ виконання покарань і вищестоящих підрозділів [1, с. 111].

Заслуговує на увагу позиція українського пенітенціарного кримінолога О. Г. Колба щодо визначення причин і умов пенітенціарної злочинності. Так, поіменований учений, здійснивши аналіз причин та умов учинення злочинів в установах виконання покарань, розкрив основні детермінанти, що породжують і зумовлюють вияви злочинності з боку засуджених під час відбування покарання у виді позбавлення волі. Щодо детермінант злочинності в установах виконання покарань, то О. Г. Колб виділив та обґрунтував дві головні їх групи: зовнішні (загальносоціальні) і внутрішні (пенітенціарні) (ті, що характерні лише для місць позбавлення волі).

При цьому О. Г. Колб дійшов висновку, що в колоніях пріоритетними є останні, оскільки вони приховані в самій природі покарання у виді позбавлення волі. Науковець запропонував таке визначення поняття «детермінанти злочинності в місцях позбавлення волі»: «...це сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих явищ, процесів, станів і суперечностей зовнішнього (загальносоціального) та внутрішнього (особливого, кримінально-виконавчого) характеру, що породжують злочинність в установах виконання покарань і сприяють засудженим у вчиненні нових злочинів» [75, с. 16–17].

В установах виконання покарань зазначений учений виділив соціально-економічні; соціально-правові; соціально-психологічні; організаційно-управлінські й технічні детермінанти злочинності, на нейтралізацію та усунення яких мають бути спрямовані зусилля не лише ДКВС України, а й держави та суспільства загалом. У системі

заходів, які запропонував здійснити О. Г. Колб у цьому напрямі, пріоритетними мають бути: 100 % щорічне фінансування витрат на утримання ДКВС України з державного бюджету України; організація індивідуальної профілактики злочинів щодо всіх осіб, які тримаються в установах виконання покарань; підвищення рівня боротьби з так званою злочинною субкультурою тощо [75, с. 16–17].

Заслугує на підтримку думка вітчизняного кримінолога О. М. Джужі про те, що детермінанти пенітенціарної злочинності лежать у двох площинах: по-перше, вони мають зовнішній характер, тобто перебувають за межами кримінально-виконавчих установ; по-друге, мають «внутрішню» природу: приховані в самій системі виконання покарання у виді позбавлення волі [102, с. 313–315].

Варто звернути увагу й на результати дослідження українського вченого Д. О. Зубова, який запропонував багаторівневий підхід до виявлення причин і умов вчинення злочинів засудженими в кримінально-виконавчих установах відкритого типу та обґрунтував їх поділ на суб'єктивні (внутрішні) та об'єктивні (зовнішні) причини. Зокрема, до внутрішніх (суб'єктивних) причин вчинення злочинів засудженими в кримінально-виконавчих установах відкритого типу названим дослідником віднесено криміногенну мотивацію, яка включає в себе: прагнення засудженого до повного звільнення; підтримання й завоювання авторитету серед засуджених; насильницьку та корисливу поведінку (щодо інших складів злочинів). Щодо внутрішніх (суб'єктивних) умов вчинення злочинів засудженими в кримінально-виконавчих установах відкритого типу Д. О. Зубовим встановлено обставини, які сприяють реалізації криміногенної мотивації й входять у суб'єктивну сферу особистості злочинця-засудженого, – інші властивості, процеси та стани як біологічного, так і психологічного походження. Названим дослідником доведено, що зовнішні (об'єктивні) причини вчинення злочинів засудженими у кримінально-виконавчих установах відкритого типу пов'язані з конфліктно-криміногенною ситуацією

між засудженими, адміністрацією та іншими суб'єктами. Зовнішні (об'єктивні) умови полягають в особливостях мікросередовища, в якому перебуває засуджений під час відбування покарання у виді обмеження волі. Запропоновано методи виявлення об'єктивних умов вчинення злочинів засудженими у кримінально-виконавчих установах відкритого типу, зокрема: оперативно-розшуковий; нагляду і безпеки; психолого-педагогічний та профілактичний. Доведено, що поділ причин і умов вчинення злочинів засудженими у кримінально-виконавчих установах відкритого типу на внутрішні (суб'єктивні) та зовнішні (об'єктивні) більшою мірою надає змогу деталізувати об'єкт запобіжного впливу [59, с. 7–8].

У підсумку, погоджуючись із вищенаведеними науковими позиціями, зауважимо, що класифікація детермінант (причин та умов) вчинення злочинів в установах виконання покарань корелює з інституціональними факторами впливу на функціонування ДКВС України, які, у свою чергу, класифікуються на кримінологічні, соціальні та кримінально-виконавчі.

Однією з нагальних проблем на сьогодні є саме збереження та користування в колоніях забороненими предметами й речовинами як інституціональний фактор впливу на функціонування ДКВС України. При цьому проведений нами аналіз змісту Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. [212], показав, що зазначена проблема набула хронічного характеру та не вирішується із часів незалежності України (1991 р.) по теперішній час.

До речі, наша позиція збігається з думкою К. В. Бондаревої, яка в результаті проведеного нею анкетування співробітників установ виконання покарань встановила, що більше ніж половина опитаних, а саме 54,6% негативно оцінили свою роботу з недопущення потрапляння заборонених предметів, речей та речовин до їхніх установ [31, с. 56].

На цій самій позиції стоїть і вітчизняна дослідниця Л. Г. Якименко, яка, розглядаючи загальносоціальні заходи перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин до установ виконання покарань, дійшла висновку про необхідність виявлення й усунення причин і умов, обставин, що сприяють зазначеному інституціональному фактору [283, с. 186]. Серед найбільш поширених видів заборонених предметів, що надходять до установи виконання покарань незаконним шляхом, поіменована вчена виділяє гроші, спиртні напої, наркотичні засоби тощо [284, с. 197].

Цікавою в контексті нашого дослідження є позиція вітчизняного кримінолога І. М. Копотуна, на думку якого, надходження до засуджених перерахованих предметів спричиняє негативні наслідки, пов'язані з ускладненням оперативної обстановки в кримінально-виконавчих установах, виникненням надзвичайних подій кримінального характеру тощо [86].

Найявні інституціональні проблеми посилюються й історичним чинником, звернення до якого надає змогу пересвідчитися в сталості тенденцій щодо збереження та користування в колоніях забороненими предметами й речовинами як інституціонального фактора впливу на функціонування ДКВС України, котрий супроводжує вітчизняну систему виконання покарань, починаючи із часу здобуття Україною незалежності. Тому доречним буде далі зупинитися на основних тенденціях із цього приводу.

Зокрема, у 1991 р. за встановлення неслужбових зв'язків із засудженими, отримання та передачу для них різних заборонених предметів (грошей, спиртних напоїв та наркотичних речовин) до тих чи інших видів юридичної відповідальності було притягнуто 293 особи із числа персоналу установ виконання покарань та військовослужбовців Внутрішніх військ України (на 17,7% більше, ніж у 1990 р. (249 осіб)), 19 із яких – до кримінальної відповідальності [119, с. 22].

За цей самий період за вживання спиртних напоїв було притягнуто до дисциплінарної відповідальності 10 447 засуджених до

позбавлення волі (6,8% від загальної кількості осіб, які трималися в установах виконання покарань (152 тис.) та 1825 засуджених – за участь в азартних іграх (1,2% у структурі всіх осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі) [119, с. 12]. Варто також наголосити, що суттєвих змін не відбулося із цих питань і в інші роки перебування органів та установ виконання покарань у системі МВС України (до 12.03.1999) [146].

Однак, у 1998 р. мало місце усього 217 випадків неслужбових (позастатутних) стосунків персоналу установ виконання покарань із засудженими, позбавленими волі, що були пов'язані з доставкою останнім заборонених предметів, речовин і виробів [131, с. 69]. На нашу думку, цьому слугувало відокремлення Головного управління з питань виконання покарань МВС України у самостійний орган виконавчої влади – ДДУПВП.

І, як результат, за вказані недоліки та вчинення 1285 порушень службової дисципліни, з яких 1052 припадало на молодший начальницький склад, було притягнуто до різних видів юридичної відповідальності 1361 особу із числа персоналу установ виконання покарань, у тому числі 3 – до кримінальної (установи виконання покарань Вінницької, Херсонської та Черкаської областей). Крім цього, 169 таких осіб звільнено із займаних посад за порушення законності та дисципліни [131, с. 23].

Проведений нами аналіз подальшого функціонування ДДУПВП у системі центральних органів державної виконавчої влади у 1999–2010 рр. щодо заборонених для збереження та користування в колоніях заборонених предметів і речовин показав, що кримінологічна ситуація із зазначеної проблематики не набула позитиву. Тому, мабуть, було виправданим рішення ДПтС України від 17.02.2011 № 3/2-1081/Сд зобов'язати всіх начальників установ виконання покарань забезпечити здійснення ефективного нагляду за поведінкою засуджених, їх надійну ізоляцію з метою недопущення вчинення злочинів та правопорушень [168, с. 4].

Результати проведеного нами дослідження засад функціонування ДКВС України дають нам підстави зробити висновок, що якісних суттєвих зрушень у цьому напрямі не відбулося також і після підпорядкування (часткового в грудні 2010 р. [199] та повного у 2016 р. [43; 137; 193]) органів і установ виконання покарань Міністерству юстиції України.

Показовими в цьому сенсі є такі показники із зазначеної проблематики, що мали місце у 2015 р., коли розпочались суттєві організаційно-управлінські зміни у сфері виконання покарань. Так, у цей період у каналах надходження заборонених предметів, речовин і виробів до засуджених, позбавлених волі, було вилучено 35 літрів спиртних напоїв, 49 грамів наркотичних речовин, 164 грн, інші заборонені засоби (всього 6181 спроба) [170, с. 56–57].

При цьому в установах виконання покарань України було зареєстровано 88 531 порушення засудженими вимог встановленого порядку відбування покарання (176 у розрахунку на 1 тис. цих осіб при загальній чисельності 50,5 тис. засуджених, які тримались у кримінально-виконавчих установах, значна частина з яких була пов'язана із збільшенням у 2015 р., порівняно з 2014 р., кількості вилучених у цих осіб на 24% спиртних напоїв та на 6% колючеріжучих предметів [170, с. 3–7].

Саме зазначений інституціональний фактор серйозно вплинув на функціонування ДКВС України й зумовив вчинення засудженими ряду злочинів. Так, 13.09.2015 у нічний час двоє засуджених, позбавлених волі, які відбували покарання в Софіївській виправній колонії № 55, потрапили у виробничу зону установи виконання покарань, де вжили спиртні напої та, подолавши основну огорожу виправної колонії, вчинили втечу [170, с. 36].

До речі, аналогічні надзвичайні ситуації мали місце й у подальші роки (2016–2018 рр.) [209], що, таким чином, підтвердило діалектичний взаємозв'язок і взаємодію зазначених кримінально-виконавчих факторів із правопорушеннями в установах виконання

покарань, а також їх вплив на детермінацію протиправної поведінки засуджених, яка стала в подальшому правовою й фактичною підставою для застосування до них різних заходів.

Наступним інституціональним фактором впливу на функціонування ДКВС України можна вважати наявність у середовищі засуджених значної кількості осіб, які мають різноманітні психічні відхилення.

Проведене вітчизняним ученим Р. М. Кубраком дослідження показало зростання в Україні психічних захворювань, пов'язуючи його з негативними наслідками науково-технічного прогресу, урбанізації, психічними перевантаженнями, підвищеною інтенсивністю та великими обсягами інформації різного характеру, які надходять до мозку людини, збільшенням нервового перенавантаження, збільшенням ритму життя тощо. Не обійшла ця тенденція, як зауважує дослідник, і місця позбавлення волі [101, с. 9].

За нашим дослідженням, кожен другий засуджений до позбавлення волі має відхилення від норм психіки. І порушення психіки в засудженого відбулося ще на стадії кримінального провадження, особливо в умовах перебування його в слідчому ізоляторі. Більшість осіб, які вперше засуджуються за вчинений злочин і затримуються, перебувають у шоковому стані, від чого й настає певне відхилення від норми поведінки здорової людини. От чому певна частина таких засуджених або визнається осудними, або, навпаки, ні. Відхилення засудженого від норм психіки в подальшому детермінує вчинення ним нового злочину, особливо це характерно для вчинення серед засуджених злочинів проти особи.

Ми поділяємо думки тих учених, які вважають, що в місцях позбавлення волі сконцентрована значна частина засуджених, які за формальними ознаками (станом психіки) створюють небезпеку для інших осіб, які тримаються у виправних і виховних колоніях та СІЗО України, а також для персоналу цих УВП,

та підвищують, таким чином, рівень віктимності (здатності стати жертвою злочину) у зазначених установах.

До речі, наше дослідження ґрунтується й на офіційній статистиці ДКВС України. Так, у 2004–2009 рр. кількість осіб з психічними відхиленнями в межах осудності та обмеженої осудності, які тримались в УВП та СІЗО, становила до 7 % у загальній кількості засуджених до позбавлення волі, а у 2010–2017 рр. – більше ніж 9 % [138]. При цьому найбільш поширені серед цих осіб такі психічні відхилення, як зауважує вітчизняний дослідник Р. М. Кубрак, у межах осудності (ст. 19 КК) та обмеженої осудності (ст. 20 КК) як органічні (включно симптоматичні) порушення та розумова відсталість (олігофренія) [101, с. 25].

На особливу увагу в контексті змісту предмета цього дослідження та впливу на стан і тенденції застосування до засуджених, позбавлених волі, зазначеного фактора заслуговує те, що тільки 40,2 % цих осіб у ході опитування вказали на належний рівень надання їм в УВП відповідної психологічної допомоги. Водночас, за результатами соціологічного дослідження «Соціально-психологічний мікроклімат у середовищі засуджених та персоналу установ виконання покарань України», яке було проведене в училищі професійної підготовки персоналу ДКВС України м. Біла Церква у 2011 р., 35,5 % опитаних респондентів звернули увагу на покращення в установах виконання покарань психологічної допомоги для засуджених, а 24,4 % – скаржились на неналежну діяльність із цих питань з боку адміністрації установи [237, с. 27].

Таким чином, відбування покарання засудженим з психічними відхиленнями потребує з боку персоналу УВП постійної уваги, копіткої роботи, прийняття адекватних поведінці таких засуджених рішень, профілактичної роботи з метою запобігання вчиненню такою категорією засуджених нового злочину в місцях позбавлення волі. Варто також підтримати думку вітчизняних пенітенціаристів, що ця категорія засуджених має обов'язково перебувати

в УВП ізольовано, якщо таке психічне відхилення буде встановлено медичною установою.

Серед інституціональних факторів впливу на функціонування ДКВС України неоднозначну роль відіграє низький рівень службової дисципліни персоналу УВП.

Зокрема, ідеться, передусім, про низький стан службової дисципліни персоналу УВП, що стосується його діяльності з виконання кримінальних покарань протягом 2005–2020 рр. При цьому у структурі дисциплінарних проступків персоналу УВП і СІЗО найбільшу питому вагу мали порушення, пов'язані із встановленням заборонених зв'язків із засудженими [132, с. 65].

У свою чергу, у 2010 р. (останньому періоді самостійного функціонування органів та УВП у системі державних органів України) найбільшою проблемою в діяльності персоналу ДКВС України, за яку винні особи були притягнуті до різних видів юридичної відповідальності, стало незадовільне виявлення каналів надходження до засуджених, позбавлених волі, заборонних предметів. Так, протягом 2010 р. було зареєстровано 6499 таких випадків, з яких: 2097, або 45,7% у їх загальній кількості, – це перекиди заборонених предметів; 1572 (24,1%) – канали встановлені не були; решта цих предметів потрапили до засуджених через кімнати тривалих побачень, у посылках (передачах) та за допомогою персоналу УВП. При цьому в УВП Волинської області із 74 випадків виявлення в засуджених заборонених предметів у 72 (97,3% від загальної кількості) канали встановлені не були, а в УВП Чернігівської області цей показник становив 90,7%, Вінницької, Черкаської, Херсонської області – 77% [168, с. 9].

У 2016 р., поряд із зазначеними вище проблемами, на порядок денний вийшли й питання, що стосуються несення служби персоналом охорони, нагляду та безпеки. Так, у звітному періоді цими особами було допущено 63 випадки сну на постах, 37 – неприбуття на службу та 10 – вживання спиртних напоїв при виконанні службових повноважень [210, с. 31].

До інституціональних факторів впливу на функціонування ДКВС України деякі вчені відносять і вплив кримінальної субкультури [73, с. 90–92]. На нашу думку, їх позиція є обґрунтованою. Проведений нами аналіз офіційних матеріалів ДКВС України показав, що пріоритетним напрямом діяльності адміністрації УВП завжди є запобігання консолідації злочинців у місцях позбавлення волі та попереднього ув'язнення, нейтралізація їх негативного впливу на стан правопорядку у сфері виконання покарань.

Щорічно на профілактичних обліках із цих питань перебуває понад 3,3 тис. засуджених, 583 із яких – як особи, схильні до злісної непокори, 232 особи – до нападу та захоплення заручників [210, с. 10, 16]. У цьому контексті ми звернули увагу на інформацію ДКВС України щодо засуджених, які тримались у дільницях посиленого контролю УВП у 2013 р., а саме це особи, які:

а) намагались підтримувати та розповсюджувати «злочинські традиції», були учасниками або лідерами груп негативної спрямованості в місцях позбавлення волі та вчиняли інші подібні дії – 13 % від загальної кількості переведених у зазначені дільниці колоній засуджених;

б) організовували та поширювали серед засуджених азартні ігри, зберігання й виготовлення заборонених предметів, а також були схильні до втечі та захоплення заручників – 28 % у структурі всіх переведених засуджених;

в) не виконували законних вимог адміністрації УВП та створювали конфліктні ситуації – 59 % у загальній кількості переведених [169, с. 36].

Серед інших інституціональних факторів впливу на функціонування ДКВС України вчені-пенітенціаристи виокремлюють такі:

– щорічне недофінансування органів та установ виконання покарань з Державного бюджету України до необхідних потреб (на сьогодні ДКВС України фінансується лише на 40 %, що призводить до напруги у відносинах персоналу УВП та засуджених через

відсутність відповідних коштів на забезпечення охорони здоров'я цих осіб, харчування, побутового облаштування та інших аспектів життєдіяльності в місцях позбавлення волі. Із метою подолання такого інституціонального фактора вважаємо перспективними положення, викладені автором проєкту Національної програми трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України професором І. Г. Богатирьовим. Зокрема, одним з основних завдань Програми трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України є створення загальнодержавної системи фінансової та матеріально-технічної підтримки діяльності установ виконання покарань. Також відповідна Національна програма містить самостійний розділ 7 «Фінансування Національної програми трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України», в якому передбачено, по-перше, що фінансування Національної програми трансформації кримінально-виконавчої системи в пенітенціарну систему України здійснюється за рахунок коштів державного бюджету. По-друге, фінансування пенітенціарних установ, уповноважених органів пробації, установ попереднього ув'язнення, підрозділів охорони, переміщення, нагляду і спеціального призначення, навчальних закладів, науково-дослідної установи, закладів охорони здоров'я, підприємств пенітенціарних установ, інших підприємств, установ і організацій здійснюється за рахунок коштів державного та місцевого бюджету, а також за рахунок коштів, отриманих від господарської діяльності, що не заборонена чинним законодавством України. По-третє, суб'єктам, зазначеним у частині другій цього розділу, дозволяється використовувати кошти, отримані від прибуткової, неприбуткової діяльності та інших джерел, не заборонених чинним законодавством для забезпечення потреб функціонування пенітенціарної системи України, – за узгодженням з Адміністрацією Державної пенітенціарної служби України [11, с. 11]. Підтримуючи позицію професора І. Г. Богатирьова,

вважаємо, що такий триланковий підхід до фінансування органів і установ виконання покарань здатний забезпечити оптимальний підхід до реалізації функціонування ДКВС України;

– високий рівень суїциду серед засуджених і ув'язнених під варту. У цьому контексті варто звернути увагу на статтю професора І. Г. Богатирьова й дослідниці Л. В. Терехової «Теоретико-прикладні засади дослідження запобігання суїциду в пенітенціарних установах України», у якій наведено найбільш розширений перелік детермінант пенітенціарного суїциду, а саме:

- труднощі в адаптації до умов відбування покарання у виді позбавлення волі;
- втрата засудженим соціально корисних зв'язків і соціально важливих орієнтирів;
- неприйняття вини або, навпаки, картання за вчинене;
- очікування вироку суду;
- конфлікт – з іншими засудженими або працівниками установи виконання покарань;
- небезпека або факт зґвалтування чи приниження;
- об'єднання негативних життєвих обставин;
- втрата близької людини, сім'ї чи загострення психічних захворювань [16].

Варто підтримати вітчизняну дослідницю А. А. Тернавську, на думку якої, явна недооцінка державою й суспільством кримінологічних факторів, які впливають на суїцид серед засуджених у виправних колоніях ДКВС України, викликає певну стурбованість громадськості, тому це суспільно небезпечне явище потребує, насамперед, раннього запобігання йому.

Ураховуючи розповсюдженість проявів агресивної поведінки засуджених у виправних колоніях, значну соціальну небезпеку суїциду, його негативний вплив на процес виправлення та збереження психічного здоров'я особистості, дослідниця зазначає, що проблема визначення детермінуючих чинників та ефективних

заходів запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях зберігає свою теоретичну й практичну актуальність для кримінально-виконавчої системи України [260, с. 189];

– наявність у середовищі засуджених, хворих на ВІЛ/СНІД. За дослідженнями вітчизняних учених, адміністрація УВП, у яких відбуває покарання ця категорія засуджених до позбавлення волі, нерідко стикається з акціями протесту ВІЛ-інфікованих осіб, які не обмежуються тільки скаргами до органів прокуратури, що здійснюють нагляд за додержанням законів під час виконання кримінальних покарань у порядку ст. 22 КВК України, намагаючись таким чином домогтися допомоги для себе й особливих умов тримання – постільного режиму тощо [98, с. 612]. Більше того, як встановив О. М. Джужа, у 24 % у ВІЛ-інфікованих засуджених часто виникають конфлікти з іншими засудженими та в 60 % вони виявляють агресію стосовно осіб з їх оточення [44, с. 75];

– фізична та моральна зношеність засобів охорони та нагляду, що застосовують для забезпечення правопорядку в УВП і СІЗО. До речі, за офіційними даними ДКВС України, ще в 1998 р. (останньому періоді перебування органів та установ виконання покарань у складі МВС України) у багатьох УВП не було на той час замінено огорожу з дерев'яної на бетонну або більш надійну. Крім цього, потребували заміни 2023 пакети виробу «МПП», 14,5 км засобу «Шипшина», 6,9 км «ТЕСС», 95 одиниць «Півоній», 369 засобів зв'язку тощо [131, с. 24].

Аналогічні проблеми досі не вирішені. Зокрема, як встановлено в ході проведеного нами дослідження засад функціонування ДКВС України, сьогодні потребують заміни та реконструкції близько 20 км погонних, або 12,4 % від загальних площ інженерних засобів охорони (141 км погонних); підлягають модернізації та переоснащенню 2 190 одиниць, або 49,6 % від усіх, що експлуатуються; в УВП і СІЗО експлуатуються тільки 30 % сучасних засобів телекомунікації та зв'язку тощо [143, с. 106–107].

Крім цього, із 96 спеціальних автомобілів, які використовують для переміщення ув'язнених під варту та засуджених в УВП і СІЗО ДКВС України, 90 % перебувають в експлуатації понад 20 років та потребують капітального ремонту, а деякі підлягають списанню й терміновій заміні [53, с. 12]. І, що найбільш небезпечно з огляду на фізичну та моральну зношеність засобів охорони й нагляду в УВП і СІЗО, це те, що більшість, наприклад СІЗО, побудована ще понад 100 років тому, а деякі й ще старші (СІЗО м. Львова – більше ніж 400 років, Херсонському СІЗО – 230 років, Харківському – майже 220 років тощо) [54].

Важливе значення для функціонування ДКВС України має настання матеріальної відповідальності засуджених до позбавлення волі у випадку завдання установі виконання покарань матеріальних збитків. Хоча, як показує практика роботи установ виконання покарань, і про це йдеться у службових перевірках ДКВС України, матеріальна відповідальність засудженого може наставати тільки після винесення начальником установи відповідної постанови.

Однак, вітчизняний законодавець не передбачив обов'язку засудженого відшкодовувати збитки, завдані установі виконання покарань вчиненим правопорушенням, оскільки, згідно з ч. 2 ст. 118 КВК України, він зобов'язаний відшкодовувати тільки збитки за виконавчими листами, які надійшли до установи виконання покарань разом із особою справою засудженого.

Із цього приводу варто підтримати вітчизняних дослідників С. В. Царюка та Д. Е. Левчановського, які переконані в тому, що для запобігання протиправним діям засуджених персонал установ виконання покарань повинен вживати низки заходів, таких як: інвентаризація майна та зміна її балансової вартості (у зв'язку з тривалим часом перебування майна на балансі установи воно набуває статусу нульової вартості, але своє призначення виконує повною мірою) для полегшення процедури стягнення матеріальних

збитків із засуджених за постановою начальника установи для подальшого стягнення їх із його заробітної плати [103, с. 155].

Водночас ми звертаємо увагу на той факт, що засуджений, який вчиняє правопорушення, за яке настає матеріальна відповідальність, повинен працювати. Однак, це право засуджений не може реалізувати у зв'язку з відсутністю роботи в установах виконання покарань. Таким чином, у дію має вступати ч. 7 ст. 137 КВК України, у якій прописано, що збитки, не відшкодовані засудженим під час відбування покарання, можуть бути стягнені за рішенням суду в установленому законом порядку. Але з якого майна, це питання досі є актуальним.

За даними наукової школи «Інтелект», саме в такої категорії засуджених (а це більше ніж 2 %, які щорічно звільняються з установ виконання покарань) немає власного майна, вони після звільнення не бажають працювати, і тоді виникає проблема не тільки стягнення матеріальних збитків із засудженого під час відбування ним покарання, а й нівелювання ролі засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, що застосовують у процесі відбування покарання.

Отже, аналіз інституціональних факторів впливу на функціонування ДКВС України показав, що вони взаємозалежні між собою, і їх можна класифікувати таким чином: кримінологічні, соціальні та кримінально-виконавчі. Саме комплексний розгляд та врахування зазначених факторів за такою класифікацією (групуванням) надає змогу оперативно реагувати на ускладнення оперативної обстановки в місцях несвободи й вживати заходів до підвищення ефективності засад функціонування ДКВС України.

Висновки до другого розділу. Дослідження факторів впливу на функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України надало можливість дійти таких висновків:

1. Розкрито сучасні підходи в державній політиці у сфері виконання покарань та її інтегрований вплив на засади функціонування

ДКВС України у сфері виконання покарань крізь призму відповідності європейським пенітенціарним стандартам, мілітаризації/демілітаризації, належності до правоохоронної сфери та оптимізації нормативно-правового забезпечення з метою вироблення механізму оптимального виконання покарань в Україні.

2. Доведено необхідність реформування ДКВС України відповідно до норм і правил європейських стандартів, що дозволить на науково-теоретичному та законодавчому рівнях розробити шляхи такого реформування, зокрема, провести процедуру внесення змін до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» щодо вдосконалення механізму правового регулювання діяльності ДКВС України як пенітенціарної загальнодержавної системи органів і установ виконання покарань; внести до Верховної Ради України проекти законів України «Про пенітенціарну систему України», «Про Дисциплінарний статут пенітенціарної системи», внести на затвердження Кабінету Міністрів України проект Положення про проходження служби персоналом пенітенціарної системи, який має спеціальні звання. Зазначено, що запропонований пакет проектів названих нормативно-правових актів має утворити інноваційну програму трансформації кримінально-виконавчого законодавства України (пенітенціарна доктрина), яка, у свою чергу, слугуватиме інформаційним забезпеченням механізму оптимального виконання покарань Державною кримінально-виконавчою службою України.

3. Виокремлено такі інституціональні фактори впливу на функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України: збереження та користування в колоніях заборонених предметів і речовин; встановлення персоналом неслужбових зв'язків із засудженими; вплив кримінальної субкультури; наявність у середовищі засуджених значної кількості осіб, що мають різноманітні психічні відхилення; низький рівень службової дисципліни персоналу установ виконання покарань; щорічне недофінансування

органів та установ виконання покарань з Державного бюджету України до необхідних потреб; високий рівень суїциду серед засуджених і ув'язнених під варту; фізична та моральна зношеність засобів охорони й нагляду; настання матеріальної відповідальності засуджених до позбавлення волі у випадку завдання установі виконання покарань матеріальних збитків тощо.

РОЗДІЛ 3

Сучасний стан та шляхи вдосконалення державної кримінально-виконавчої служби України

3.1. Сучасний стан та модернізація кримінально-виконавчого законодавства, як основи вдосконалення Державної кримінально-виконавчої служби України

Продовжуючи аналіз кримінально-виконавчих засад виконання покарань в Україні, варто зазначити, що після здобуття в 1991 р. незалежності органам державної влади України належало багато що зробити, щоб розбудувати організацію виконання покарань на цілком нових засадах, тобто змінити сам характер покарань як пов'язаних, так і не пов'язаних із позбавленням волі. До першочергових завдань молодій державі за вказаним напрямом належали, насамперед, визначення політичної й теоретичної основи розв'язання практичних завдань організації виконання та відбування покарання, місце органів і установ виконання покарань у системі механізму держави, оптимальне поєднання кримінального покарання із завданням виправлення правопорушника, формування в суспільстві гуманного ставлення до засуджених, а в пенітенціарного персоналу – орієнтація на міжнародно визнані підходи до виконання покарань.

Тому перед тим, як було розроблено проект нового законодавства у сфері виконання та відбування покарань, було внесено численні зміни й доповнення до чинного виправно-трудового закону, який був ухвалений Законом Верховної Ради УРСР від 23.12.1970 і набув чинності з 01.06.1971 [97].

Тому доцільно звернути увагу на ті положення, які були новаторськими, починаючи з 1991 р.

Так, ураховуючи зміну державного ладу та ідеології, логічними були зміни, внесені до ВТК, котрі полягали в такому:

- заміна словосполучення «Української РСР» на слово «України»;
- виключення з формулювання завдань виправно-трудового законодавства слів «[у душі] поваги до правил соціалістичного співжиття»;
- трансформація такого основного засобу виправлення і перевиховання засуджених, як політико-виховна робота, у виховну роботу [149].

Також, відповідно до Законів України «Про скасування кримінальних покарань у вигляді заслання і вислання» від 06.03.1992 № 2175-XII [207] та «Про внесення доповнень і змін до деяких законодавчих актів України» від 15.12.1992 № 2857-XII [149], зі сфери правового регулювання виправно-трудового законодавства України було виключено порядок і умови виконання покарань у виді заслання, вислання (скасувавши також кримінальну відповідальність за ухилення від цих покарань), а також введено до відповідної сфери правового регулювання порядок відбування покарання особами, засудженими до направлення в дисциплінарний батальйон, виконання та відбування інших видів кримінальних покарань.

Зазначені зміни до ВТК України засвідчили, по-перше, гуманістичний курс державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, а по-друге, приведення виправно-трудового законодавства за нових соціально-правових умов у відповідність до кримінального законодавства.

У подальші роки варто зазначити такі зміни до ВТК:

1) доповнення ВТК розділом IX «Персонал установ і органів виконання покарань» на підставі Закону України «Про внесення змін і доповнень до законодавчих актів України щодо врегулювання деяких питань, пов'язаних з умовами відбування покарання засудженими» від 27.07.1994 № 137/94-ВР [161]. Цей розділ містив такі статті:

- 127. Вимоги до персоналу;
- 128. Відповідальність працівників виправно-трудоустанов;
- 129. Правове становище персоналу;
- 130. Соціальний захист персоналу.

Аналіз змісту вказаних статей та зіставлення їх із законодавчими положеннями наступних років дають підстави констатувати, що в умовах трансформації законодавства у сфері виконання покарань на початку ХХІ ст. положення розділу IX «Персонал установ і органів виконання покарань» ВТК України були покладені в основу при конструюванні норм Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», зокрема розділу III «Персонал Державної кримінально-виконавчої служби України» (ст. 14–17), розділу IV «Права та обов'язки посадових і службових осіб органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів» (ст. 18–20), розділу V «Правовий та соціальний захист персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України» (ст. 21–23) [166]. І знаковим є те, що правовий та соціальний захист персоналу пенітенціарної системи визначено найпершою функцією ДПТС у реалізації Національної програми трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України [11, с. 11].

Окрім того, Законом України «Про внесення змін і доповнень до законодавчих актів України щодо врегулювання деяких питань, пов'язаних з умовами відбування покарання засудженими» від 27.07.1994 № 137/94-ВР було дозволено короткострокові відпустки

для жінок, які мають дітей у віці до трьох років, для їх влаштування у родичів, опікунів, дитячих будинках; введено відстрочку відбування покарання вагітним жінкам та жінкам, які мають неповнолітніх дітей віком до трьох років; дозволено телефонні розмови один раз на три місяці (до 15 хвилин); для визначеної категорії засуджених дозволено купувати продукти харчування за гроші, які надійшли за переказами; дозволено платні медичні консультації; збільшено кількість посилок (передач), які протягом року можуть одержувати засуджені, тощо [161];

2) передача, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з утворенням Державного департаменту України з питань виконання покарань» від 11.12.1998 № 312-XIV [151], повноважень щодо виконання вироків судів до позбавлення волі і виправних робіт без позбавлення волі від МВС України виправно-трудовим установам і органам ДДУПВП. Так само й повноваження щодо організації та ліквідації виправно-трудових установ було передано від МВС України до ДДУПВП;

3) доповнення ВТК статтею 81-2 «Забезпечення безпеки засуджених, які брали або беруть участь у кримінальному судочинстві» на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 13.01.2000 № 1381-XIV [155]. Так, новоприйнята стаття була новаторською в контексті забезпечення безпеки засуджених і передбачала таке:

«У разі наявності небезпеки для життя і здоров'я засуджених, до яких згідно із законодавством України у зв'язку з їх участю у кримінальному судочинстві прийнято рішення про застосування заходів безпеки, адміністрація місця позбавлення волі вживає заходів до охорони цих осіб. Крім того, до зазначених осіб можуть бути застосовані такі заходи:

- а) переведення до іншого місця позбавлення волі;
- б) окреме утримання.

Зміна виду або режиму відбування покарання особам, щодо яких застосовані заходи безпеки, здійснюється з додержанням вимог, передбачених законодавством України і цим Кодексом».

Позитивний вплив зазначена норма мала на подальших історичних етапах розвитку законодавства у сфері виконання покарань. Так, її правова природа була розширена з прийняттям КВК України, який уже містив більш широку варіацію забезпечення безпеки засуджених, а саме закріплення ст. 10 «Право засуджених на особисту безпеку» в такій редакції:

«1. Засуджені мають право на особисту безпеку.

2. У разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених, які відбувають покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. У цьому разі посадова особа зобов'язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого.

3. Адміністрація установи виконання покарань вживає заходів до переведення засудженого в безпечне місце, а також інших заходів до усунення небезпеки, вирішує питання про місце подальшого відбування ним покарання.

4. У разі наявності небезпеки для життя і здоров'я засуджених, до яких згідно із законом у зв'язку з їх участю у кримінальному судочинстві прийнято рішення про застосування заходів безпеки, адміністрація установи виконання покарань вживає заходів щодо забезпечення безпеки цих осіб. Крім того, до зазначених осіб можуть бути застосовані такі заходи:

ізольоване тримання;

переведення в іншу установу виконання покарань.

5. Зміна умов тримання осіб, щодо яких застосовані заходи безпеки, здійснюється з додержанням вимог, передбачених цим Кодексом і законодавством України» [97].

Проведений історико-порівняльний аналіз ст. 81-2 ВТК України та ст. 10 КВК України дав підстави дійти таких висновків на користь нормативної конструкції останньої:

- по-перше, закріплення особистої безпеки засуджених як їхнього права, а не засади законодавства у сфері виконання та відбування покарань;

- по-друге, поширення вимоги щодо забезпечення безпеки засуджених не лише на їхню участь у кримінальному судочинстві, а й на весь кримінально-виконавчий процес;

- по-третє, поширення вимоги щодо забезпечення безпеки на засуджених не лише до покарання у виді позбавлення волі, а й на засуджених до покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;

- по-четверте, уточнення заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого;

4) зважаючи на прийняття нового КК України 2001 р., відповідно до Закону України «Про внесення змін до Виправно-трудового кодексу України» від 11.07.2001 № 2636-III, доповнення ВТК:

- розділом III-Б «Порядок і умови виконання покарання у виді громадських робіт» (ст. 82-9–82-13);

- розділом VI-A «Порядок і умови виконання покарання у виді арешту» (ст. 100–105);

- розділом VI-Б «Порядок і умови виконання покарання у виді обмеження волі» (ст. 106–107-13);

- главою 20-A «Здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням» (ст. 114-1–114-4).

Також, згідно з указаним Законом:

- у тексті ВТК назву покарання «виправні роботи без позбавлення волі» було замінено на «виправні роботи»;

– внесено зміни до ст. 14 «Виправно-трудові колонії, в яких відбувають покарання засуджені чоловіки», ст. 15 «Виправно-трудові колонії, в яких відбувають покарання засуджені жінки» шляхом виключення з виправно-трудових колоній особливого режиму таких категорій засуджених, як особливо небезпечні рецидивісти (рецидивістки), а також доповнення такою категорією, як засуджені, яким довічне позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії. Варто зазначити, що така категорія засуджених, як особливо небезпечні рецидивісти (рецидивістки), також була виключена на підставі вказаного Закону зі ст. 17, 21, 32, 80 ВТК України;

– визначення місця відбування покарання засудженими до довічного позбавлення волі – тюрми (ст. 17) [150]. Разом із тим, ВТК не містив окремого розділу чи глави, в якому б регламентувалися порядок і умови виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі. Таку прогалину заповнювало Положення про організацію виконання покарання у виді довічного позбавлення волі в установах кримінально-виконавчої системи, затверджене наказом ДДУПВП від 14.04.2001 № 65 [180], яке було чинним до 25.12.2003 [184];

– наділення ДДУПВП повноваженнями щодо визначення виду виправно-трудової установи з відповідним режимом, в якій засуджені відбувають покарання (ст. 19). Варто зазначити, що до 2001 р. такими повноваженнями, володів суд.

Окрім внесення змін і доповнень до ВТК України, для періоду 1990-х – початку 2000-х рр. характерні такі якісні тенденції:

1) прийняття 04.05.1993 Закону України «Про зміну статті 25 Кримінального кодексу України», яким було розширено перелік злочинів, за вчинення яких передбачено відбування покарання у колоніях-поселеннях [192];

2) прийняття 25.06.1993 Верховною Радою України Постанови «Про Державну програму боротьби із злочинністю», у якій

окремим розділом VI було передбачено низку заходів щодо подальшого вдосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи (відкриття нових колоній і слідчих ізоляторів, поліпшення комунально-побутових умов, надання додаткових пілг у виробничо-господарській діяльності тощо). Важливо наголосити, що зазначеною програмою в термін до жовтня 1993 р. відповідальним органам державної влади приписувалося розробити і затвердити програму приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудовах профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами [167];

3) прийняття 30.06.1993 Закону України «Про попереднє ув'язнення» [203];

4) прийняття 26.01.1994 Постанови Кабінету Міністрів України «Про Програму приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудовах профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами» [206]. Варто погодитися з українським істориком права, академіком А. С. Чайковським, що цим актом Україна затвердила спрямованість кримінально-виконавчої політики на досягнення забезпечення прав і свобод громадян, прийнятих у передовій правозахисній практиці розвинених країн Європи [275, с. 22];

5) вступ України до Ради Європи (09.11.1995). Ця історико-правова подія мала подвійно вигідне значення для України, адже:

– по-перше, сприяла утвердженню загальнолюдських цінностей. Формулюючи таку тезу, ми виходимо з того, що основною статутною умовою для вступу країн до Ради Європи є визнання державою-кандидатом принципу верховенства права, її зобов'язання забезпечити права та основні свободи людини всім особам, які перебувають під її юрисдикцією. Вступ країни до Ради Європи свідчить про її демократичний вибір, спрямованість на захист прав

людини та зміцнення демократичних інститутів [249]. Виходячи із цього, цілком закономірно, що зазначені вимоги було дотримано й у новій Конституції України 1996 р. шляхом закріплення в ст. 8 принципу верховенства права [84];

– по-друге, вступ країн до Ради Європи, за справедливим свідченням вітчизняних дослідників історико-правових процесів, став ефективним стимулом для подальшого вдосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи, завдяки чому наша держава взяла на себе певні обов'язки перед міжнародною спільнотою, у тому числі вивести кримінально-виконавчу систему з підпорядкування МВС та продовжити реформування кримінально-виконавчого законодавства, виходячи з вимог міжнародних стандартів у цій сфері [275, с. 22];

6) прийняття 28.06.1996 Конституції України [84], яка в ряді положень (ст. 3, 8, 9, 19, 28, 61, 62, 63, п. 14 ст. 92 та ін.) закріпила фундаментальні засади розвитку кримінально-виконавчої системи за нових соціально-політичних та економічних умов;

7) прийняття 20.11.1996 Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України», згідно з яким було запроваджено новий запобіжний захід – заставу [162]. Така законодавча новація сприяла зменшенню кількості осіб, які утримувалися у слідчих ізоляторах за обраним запобіжним заходом у виді тримання під вартою;

8) прийняття 02.12.1996 Постанови Кабінету Міністрів України «Про невідкладні заходи щодо залучення до праці осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі», якою було визначено заходи щодо забезпечення вимог законодавства про залучення засуджених до праці, приведення умов їх тримання у відповідність із вимогами міжнародних норм і стандартів, стабілізації фінансового стану установ кримінально-виконавчої системи [196];

9) прийняття 22.04.1999 р. постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо забезпечення діяльності Державного департаменту

з питань виконання покарань» з метою надання державної підтримки кримінально-виконавчій системі в умовах її реформування [191];

10) прийняття 02.03.2000 Закону України «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України», яким було: по-перше, затверджено загальну структуру кримінально-виконавчої системи у вигляді органів управління, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, лікувально-трудовах профілакторіїв, кримінально-виконавчої інспекції, навчальних закладів, підприємств та організацій забезпечення (ч. 1); по-друге, встановлено, що загальна чисельність персоналу, який забезпечує діяльність установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і лікувально-трудовах профілакторіїв, визначається в розмірі 33 відсотків кількості осіб, які в них утримуються, персоналу кримінально-виконавчої інспекції – п'яти відсотків кількості осіб, які перебувають на обліку в цій інспекції (ч. 2) [172]. Варто зауважити, що саме з урахуванням прийнятих 11.07.2003 КВК України [97] та 23.06.2005 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [166] у 2009 р. Законом «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України щодо діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України» [163] було змінено назву та зміст Закону України «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України», а саме: відповідний законодавчий акт дістав назву «Про чисельність Державної кримінально-виконавчої служби України», а також було виключено ч. 1, виходячи з того, що структура системи була визначена як у ч. 1–6 ст. 11 КВК України, так і у ч. 1 ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України».

У контексті наведених історико-правових процесів можемо погодитися із сучасним істориком права О. І. Олійником, за свідченням якого період 1990-х рр. можна охарактеризувати такими тенденціями гуманізації сфери виконання покарань в Україні, як: 1) скасування ганебних для будь-якої цивілізованої держави покарань – смертної

кари, заслання, вислання; 2) запровадження відстрочення виконання вироку суду для вагітних жінок та жінок, які мають неповнолітніх дітей; 3) збільшення кількості побачень, зняття обмеження стосовно отримання засудженими кореспонденції, зняття заборони на телефонні дзвінки до родичів; 4) збільшення розміру грошей для придбання продуктів харчування і предметів першої необхідності, зняття обмеження на листування, перелік продуктів харчування, дозволених до придбання, збільшення кількості, а потім – зняття обмеження кількості посилок і передач від рідних тощо [130, с. 17].

Схожих висновків доходили й інші дослідники пенітенціарної системи України на межі ХХ–ХХІ ст. (О. Б. Пташинський, 2001 р.), наголошуючи на тому, що внесення на початку 1990-х рр. змін і доповнень до ВТК України дало можливість за порівняно короткий історичний проміжок часу значно наблизитися до міжнародних стандартів, що регулюють правовий статус засуджених, режим, умови праці, виховну роботу, ресоціалізацію та інші важливі складники сучасного кримінально-виконавчого процесу [223, с. 114–115].

Особливістю вказаних змін було те, що вони згодом знайшли своє відображення як у новому кримінальному, так і кримінально-виконавчому законодавстві, що було осучаснено на початку ХХІ ст.

Так, за справедливим судженням Г. О. Фреймана, прийняття у 2001 р. нового КК України мало суттєвий вплив на функціонування кримінально-виконавчої системи у ХХІ ст. шляхом запровадження нової системи покарань, суттєво розширивши перелік покарань, не пов'язаних із позбавленням волі [271, с. 18].

Тому цілком логічним стало приведення законодавства у сфері виконання та відбування покарань у відповідність до нового закону про кримінальну відповідальність.

Отже, важливим заходом, що сприяв трансформації кримінально-виконавчої системи в Україні напередодні прийняття Закону

України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», стало прийняття 11.07.2003 КВК України.

Для України новизна відповідних трансформаційних процесів полягала в тому, що, на відміну, скажімо від Росії, простежувалися такі риси:

1) у Росії спочатку було прийнято закон, що регламентував діяльність персоналу органів та установ виконання покарань (1993 р. – Закон «Про установи та органи, які виконують кримінальні покарання у виді позбавлення волі») [128], а вже через 4 роки (1997 р.) – кримінально-виконавчий закон (КВК РФ) [265];

2) натомість в Україні спочатку (у 2003 р.) було прийнято КВК [97], а згодом (2005 р.) – Закон «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [166];

3) на відміну від Російської Федерації (де відповідний Закон поширюється на установи та органи, які виконують кримінальні покарання у виді позбавлення волі), в Україні сфера дії Закону «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» охоплює організацію діяльності як установ виконання покарань, пов'язаних із позбавленням волі, так і органів виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі.

На нашу думку, останній чинник пояснюється саме тим фактором, що Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» максимально врахував структуру й основні положення КВК України.

Також у кримінально-виконавчому контексті варто зазначити, що КВК України був прийнятий одним з останніх серед пострадянських кримінально-виконавчих законів, що дало можливість використати як Модельний кримінально-виконавчий кодекс для країн-учасниць СНД від 02.11.1996, так і прийняті в період 1996–2003 рр. кримінально-виконавчі закони пострадянських країн, а також практику їх застосування.

Слушним, на нашу думку, є звернення до кримінально-виконавчих даних, що були покладені в основу трансформації галузевої політики у сфері виконання кримінальних покарань на рубежі ХХ–ХХІ ст. Так, на думку вітчизняного дослідника пенітенціарної системи О. Б. Пташинського, в основу розбудови національної пенітенціарної політики української держави мають бути покладені такі наукові принципи:

- гуманізація кримінального правосуддя;
- відмова від покарання у виді смертної кари і заміна його на довічне позбавлення волі, яке застосовується лише за злочини проти життя й у випадках, спеціально визначених чинним законодавством;
- запобігання злочинності як один з основних елементів захисту особистих прав людини;
- декриміналізація дій, які в умовах ринкової економіки не є суспільно небезпечними;
- справедливий судовий розгляд, де кожній особі має гарантуватися право на те, що її справу буде розглянуто прилюдно, з дотриманням усіх вимог справедливості компетентним, незалежним і безстороннім судом. Для запобігання судовій помилці потрібно запровадити інститут присяжних під час розгляду кримінальних справ у суді;
- застосування системи покарань від менш суворих до найбільш суворих для забезпечення визначення справедливої кари залежно від тяжкості злочину, ступеня вини та особистості підсудного;
- розширення переліку покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, і зведення до мінімуму під час вибору покарання за вчинений злочин випадків застосування позбавлення волі та поширення застосування штрафних санкцій;
- захист прав і свобод особи, притягнутої до кримінальної відповідальності. Гарантування кожній особі, яку притягнуто до

кримінальної відповідальності, права на отримання професійної юридичної допомоги. Забезпечення кожній особі, яку притягнуто до кримінальної відповідальності, права на гуманне з нею поводження і повагу гідності, притаманної людській особі;

– заохочення державою позитивної посткримінальної поведінки [223, с. 60–62].

Вищенаведені принципи, запропоновані О. Б. Пташинським, на нашу думку, підлягають критичній оцінці з таких позицій: по-перше, частина з них належить не лише до пенітенціарної сфери, а й до таких сфер, як кримінально-правова та кримінальна процесуальна; по-друге, окремі з наведених положень уже впроваджено в КК України 2001 р., КВК України 2003 р. та КПК України 2012 р.

Разом із тим, не можемо не погодитися з поіменованим дослідником у тому, що пенітенціарна діяльність держави, базуючись на вищевказаних принципах, може набувати стабільності, за умови, що вона не повинна перебувати під впливом різної політичної кон'юнктури, яка складається в державі залежно від тих чи інших політичних сил та їх партій, ідей, економічних і криміногенних чинників, а мати чітко визначений науковий характер та об'єктивно відповідати чинному законодавству [223, с. 62].

Проведене нами дослідження дає підстави погодитися з О. І. Олійником у тому, що прийнятий Верховною Радою України 11.07.2003 КВК України, який набрав чинності з 01.01.2004, отримав в основному позитивну оцінку як з боку вітчизняних науковців і практиків, так і з боку експертів міжнародної спільноти й по праву може вважатися суттєвим кроком нашої держави вперед у напрямі наближення до вимог і правил міжнародних стандартів у сфері поводження із засудженими [130, с. 17].

Зокрема, як слушно зауважив В. А. Львовчкін, за новим КВК України було передбачено створення якісно нової класифікації установ за рівнями безпеки, як у Європі: відкритого типу,

мінімального, середнього й максимального рівня безпеки; нову класифікацію та систему розподілу засуджених по установах. Чітке визначення мережі й типів цих установ, за визначенням В. А. Льовочкіна, надало змогу забезпечити роздільне тримання в них засуджених з урахуванням характеру та тяжкості вчиненого злочину, кількості судимостей, психологічних особливостей особи тощо [110, с. 11].

Щодо позиції інших вітчизняних учених, то Ю. А. Чеботарьова серед позитивних моментів КВК України 2003 р. зазначає те, що при нормативному закріпленні основ правового статусу засуджених у ст. 7 КВК України вперше в кримінально-виконавчому законодавстві вказано такий елемент, як «законні інтереси засуджених». Також поіменована вчена зауважує, що ч. 2 ст. 7 КВК України виключила вказівку на режим відбування покарання, який був передбачений у раніше чинному виправно-трудовому законодавстві як джерело обмежень правового статусу засуджених [276, с. 62].

У цілому ми підтримуємо наведену позицію поіменованої вченої, проте вона є занадто вузькою внаслідок дослідження лише правового статусу засуджених до позбавлення волі.

Тому, за результатами проведеного наукового пошуку, до позитивних новел КВК України 2003 р. порівняно з ВТК України 1970 р. ми відносимо такі, як:

1) регламентація порядку й умов виконання та відбування всіх 12 видів покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства й держави шляхом створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими;

2) зміна структурно-логічної архітектури кодифікованого законодавчого акта. Так, якщо ВТК України 1970 р. було побудовано за концепцією регламентації виконання покарань від більш суворих – до менш суворих, то КВК України 2003 р. – навпаки,

що відповідало системі покарань, закріпленій законом про кримінальну відповідальність;

3) розширення переліку підстав виконання і відбування покарання. Так, якщо, згідно зі ст. 4 ВТК, підставою відбування кримінального покарання й застосування до засуджених заходів виправно-трудового впливу був тільки вирок суду, який набрав законної сили [35], то, відповідно до ст. 4 КВК, підставою виконання й відбування покарання є вирок суду, який набрав законної сили, *інші рішення суду, а також закон України про амністію та акт помилування* (курсив наш. – О. У.) [97];

4) закріплення вперше в історії вітчизняного законодавства у сфері виконання та відбування покарань принципів, на яких будується кримінально-виконавчий процес і відповідно функціонування кримінально-виконавчої системи. До таких фундаментальних засад, згідно зі ст. 5 КВК України, належать принципи невідворотності виконання і відбування покарань, законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, поваги до прав і свобод людини, взаємної відповідальності держави і засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань [97];

5) закріплення вперше на законодавчому рівні (ст. 6 КВК України) змісту таких базових понять кримінально-виконавчого права, як «виправлення засудженого» (процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки) і «ресоціалізація» (свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві);

6) запровадження такого засобу виправлення і ресоціалізації засуджених, як громадський вплив (ч. 3 ст. 6 КВК України). Доречно зауважити, що до цього часу громадськість брала участь у процесах, пов'язаних із виконанням покарання у виді позбавлення волі та соціальною адаптацією засуджених, проте самостійного характеру цей засіб набув саме в кримінально-виконавчому законодавстві України XXI ст.;

7) закріплення симбіозу виховання та соціальної роботи в осучасненому засобі виправлення й ресоціалізації засуджених – соціально-виховній роботі (ч. 3 ст. 6 КВК України);

8) закріплення вперше на рівні закону основних прав та обов'язків засуджених (ст. 8–10 КВК України);

9) визначення в ст. 11 якісно нової системи органів і установ виконання покарань, віднісши в ч. 1 до органів виконання покарань: ДДУПВП, його територіальні органи управління, кримінально-виконавчу інспекцію. У ч. 2 було визначено систему установ виконання покарань, а саме: арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи. У свою чергу, відповідно до ч. 3 ст. 11 цього Кодексу, кримінально-виконавчі установи поділяються на кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) і кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії). Водночас у ч. 6 ст. 11 КВК України було зазначено, що виконання кримінальних покарань також здійснюють Державна виконавча служба, військові частини, гауптвахти і дисциплінарний батальйон;

10) передбачивши створення у виправних та виховних колоніях ізольованих структурних дільниць, КВК України закріпив більш ефективний інститут зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі в межах однієї колонії (ст. 94, 100–101), ніж той, що передбачався у ВТК України (лише можливість переведення засуджених на поліпшені умови тримання шляхом надання права на додаткове витрачання грошей для придбання продуктів харчування та предметів першої потреби);

11) гуманізація системи дисциплінарних стягнень, які можуть бути застосовані стосовно засуджених до позбавлення волі, які порушують установлений порядок відбування покарання. Зокрема, з переліку дисциплінарних стягнень виключено стягнення у виді позбавлення права на одержання чергової посилки або передачі і заборони на строк до одного місяця купувати продукти харчування, що були передбачені ст. 67 ВТК України. Крім цього, граничний строк застосування стягнення у виді переведення засуджених, які тримаються у виправних колоніях, до приміщення камерного типу, зменшено до трьох місяців проти шести, як це передбачав ВТК України у ст. 67;

12) передбачення розділу IV «Виконання покарання у виді довічного позбавлення волі» та глави 22 «Порядок і умови виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі» [97];

13) ВТК України (починаючи з 1994 р. [161]) містив розділ IX «Персонал установ і органів виконання покарань» (ст. 127–130), на відміну від КВК України, у якому взагалі немає норм із цього приводу. Натомість діяльність персоналу органів і установ виконання покарань урегульована на рівні Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [166].

Отже, можемо узагальнити, що трансформація виправно-трудового законодавства в кримінально-виконавче поклала початок роботи щодо формування принципово нового законодавства, сутність якого свідчить про бажання України стати в один ряд із цивілізованими країнами Європи, де честь, гідність і людські права кожної людини неухильно охороняються законом.

Проведений кримінально-виконавчий аналіз засвідчив, що для періоду початку XXI ст. характерні такі позитивні тенденції законотворення у сфері виконання покарань, як: прийняття низки законодавчих актів, зокрема КВК України [97], Законів України

«Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України» [172], «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [166] та ряду інших нормативно-правових документів. Важливість цих законодавчих актів вітчизняні вчені пояснюють тим, що в них було визначено: принципи виконання кримінальних покарань, правовий статус засуджених, гарантії захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків; порядок застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки; систему органів і установ виконання покарань, їх функції та порядок діяльності тощо [6, с. 30].

Таким чином, за результатами дослідження модернізації кримінально-виконавчого законодавства як передумови функціонування ДКВС України доходимо висновку, що складовими розбудови кримінально-виконавчої системи України з моменту здобуття незалежності до прийняття Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» стали: вступ України до Ради Європи (1995 р.); прийняття Конституції України (1996 р.); утворення ДДУПВП (1998 р.) та виведення його зі складу МВС України (1999 р.); прийняття нового КК України (2001 р.); прийняття КВК України; прийняття низки галузевих законів («Про попереднє ув'язнення» (1993 р.), «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» (1993 р.), «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України» (2000 р.) та ін.).

Також є підстави для виокремлення двох періодів формування кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України: 1) від здобуття Україною незалежності 24.08.1991 до прийняття Верховною Радою КВК України (1991–2003 рр.); 2) від прийняття Верховною Радою України Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (2005 р.) по теперішній час.

3.2. Шляхи вдосконалення функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України

Починаючи цей підрозділ дослідження, доречно звернути увагу, що сучасний етап (з 2005 р. – прийняття Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України») вироблення шляхів удосконалення функціонування ДКВС України враховує історико-правові здобутки, напрацювання вчених, а також ґрунтується на Національній стратегії у сфері прав людини (затвердженій Указом Президента України від 25.08.2015 № 501/2015) [177], Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. (схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015) [211] та Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України (схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 654-р) [212], положення яких орієнтовано:

- по-перше, на підвищення рівня формальних і практичних каналів комунікації між органами державної влади та європейськими й міжнародними партнерами;
- по-друге, на наближення українського законодавства до стандартів Європейського Союзу;
- по-третє, на подальше реформування пенітенціарної системи України шляхом упровадження в практику кримінально-виконавчих установ міжнародного досвіду пенітенціарної діяльності та вимог європейських стандартів у сфері виконання покарань і поведення із засудженими.

За таких умов варто виділити такі сучасні напрями вдосконалення функціонування ДКВС України у сфері виконання покарань, що можуть виступити доктринальною передумовою реформування (розвитку) пенітенціарної системи України у XXI ст.

1. Установлення єдиного виду режиму шляхом реорганізації (через об'єднання) виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та виправних колоній середнього рівня безпеки. Характеризуючи цей напрям, варто зазначити, що на сьогодні в силу внесених, починаючи з 2004 р., змін до КВК України фактично «нівельовано» відмінність між умовами відбування покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та виправних колоніях середнього рівня безпеки, і назва глави 20 «Особливості відбування покарання в колоніях різних видів» КВК України є скоріше фікцією. Такого висновку ми доходимо з огляду на такі обставини:

1) первинна редакція КВК України 2003 р. у ч. 1 ст. 138 «Виправні колонії мінімального рівня безпеки» передбачала, що засуджені у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання мають право: витрачати на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, в сумі до ста відсотків мінімального розміру заробітної плати; одержувати щомісяця короткострокове і один раз на три місяці тривале побачення; одержувати протягом року сім посилок (передач) і чотири бандеролі. А відповідно ч. 2 – що при сумлінній поведінці і ставленні до праці після відбуття не менше однієї третини строку покарання засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації виправної колонії, мають право на поліпшення умов тримання і їм може бути дозволено додатково витрачати на місяць гроші в сумі п'ятдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати;

2) у свою чергу, згідно із ч. 1 ст. 139 «Виправні колонії середнього рівня безпеки», у виправних колоніях середнього рівня безпеки засуджені мають право: витрачати на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, в сумі до вісімдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати; одержувати щомісяця короткострокове

і один раз на три місяці тривале побачення; одержувати протягом року шість посилок (передач) і чотири бандеролі. Частина 2 зазначеної статті передбачала, що при сумлінній поведінці і ставленні до праці після відбуття не менше половини строку покарання засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації виправної колонії, мають право на поліпшення умов тримання і їм може бути дозволено додатково витрачати на місяць гроші в сумі сорока відсотків мінімального розміру заробітної плати;

3) тобто бачимо, що на різні умови відбування покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та виправних колоніях середнього рівня безпеки впливали такі фактори, як: сума грошей (зароблених у виправній колонії), яку засуджені мали право витрачати на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби; кількість посилок (передач) і бандеролей, які засуджені мали право одержувати протягом року. При цьому різниці в кількості короткострокових і тривалих побачень, які засуджені мали право одержувати, не було;

4) на сьогодні в результаті змін до ст. 138, 139 КВК України на підставі Законів України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань» від 21.01.2010 № 1828-VI [156] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» від 07.09.2016 № 1492-VIII [154], нівельовано такі фактори, як: сума грошей (зароблених у виправній колонії), яку засуджені мали право витрачати на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби; кількість посилок (передач) і бандеролей, які засуджені мали право одержувати протягом року. У свою чергу, у результаті законодавчих новацій нині кількість короткострокових і тривалих побачень, які засуджені мали право одержувати, залежить не від рівня безпеки виправної колонії,

а від виду структурної дільниці. Так, відповідні редакції частин перших ст. 138, 139 КВК України в цьому плані однакові й передбачають таке: засудженим, які перебувають у дільниці посиленого контролю, надаються одне короткострокове побачення на місяць і одне тривале побачення на три місяці; засудженим, які перебувають у дільниці ресоціалізації, надаються одне короткострокове побачення на місяць і одне тривале побачення на два місяці; засудженим, які перебувають у дільниці соціальної реабілітації, надаються короткострокові побачення без обмежень та тривале побачення щомісяця [97];

5) у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та виправних колоніях середнього рівня безпеки, на підставі абз. 2 ч. 1 ст. 94 КВК України, передбачено створення однакових структурних дільниць, а саме: карантину, діагностики і розподілу; ресоціалізації; посиленого контролю; соціальної реабілітації.

Наші судження, хоча й в іншій науковій варіації, проте корелюють із результатами досліджень вітчизняних учених-пенітенціаристів. Так, наприклад, у сучасній пенітенціарній науці М. С. Пузирьов пропонує провести трансформацію системи вітчизняних установ виконання покарань, використавши позитивний зарубіжний досвід і наявні вітчизняні пенітенціарні розробки, реорганізувавши їх у пенітенціарні установи за ступенем закритості на такі види:

- пенітенціарні установи відкритого типу (через реорганізацію виправних центрів і виправних колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання);
- пенітенціарні установи напівзакритого типу (через реорганізацію виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, виправних колоній середнього рівня безпеки та виховних колоній);
- пенітенціарні установи закритого типу (через реорганізацію арештних домів, виправних колоній максимального рівня

безпеки та створених на базі слідчих ізоляторів установ виконання покарання для тримання засуджених до довічного позбавлення волі) [227, с. 393–394; 292, с. 221].

Доречно зауважити, що установлення єдиного виду режиму шляхом реорганізації (через об'єднання) виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та виправних колоній середнього рівня безпеки підтримало 69,2% опитаних нами практичних працівників ДКВС України (Додаток А).

2. Розвиток концепції поліфункціональних установ. За сучасних умов, унаслідок ряду законодавчих новел (прийняття у 2012 р. нового КПК України), розширення практики призначення покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, поетапної зміни умов тримання в межах застосування прогресивної системи виконання/відбування позбавлення волі, відбулося зменшення кількості засуджених у спеціальних виховних установах. Наприклад, показовою є ситуація з окремими видами установ виконання покарань. Так, станом на 01.02.2020 у 2 виховних колоніях та 1 відповідному секторі трималося 86 осіб [52]. Для порівняння: станом на 01.02.2019 у 6 виховних колоніях (для неповнолітніх) трималося 116 осіб. Тобто завдяки зменшенню чисельності засуджених у виховних колоніях є всі підстави для їх оптимізації (реорганізації). За таких умов оптимальним рішенням є створення в Україні поліфункціональних (універсальних) пенітенціарних установ, прихильниками яких в Україні є О. І. Кіслов, О. А. Дука [67, с. 66], М. І. Лисенко [105, с. 173] та М. С. Пузирьов [227, с. 394–395]. Варто підкреслити, що персонал ДКВС України (72,4% респондентів) також підтримує відповідну пропозицію, що засвідчили результати проведеного нами анкетування (Додаток А).

Отже, ключовим фактором доцільності реалізації перших двох напрямів є те, що нині в 27 установах виконання покарань засуджені не утримуються, у зв'язку із здійсненням оптимізації їх діяльності. Серед інших факторів, що впливають на формулювання

відповідних пропозицій, варто виділити динаміку змін до чинного кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства.

3. Вивчення перспектив заснування приватних пенітенціарних установ. Цей напрям нині перебуває на порядку денному пенітенціарної теорії і практики з таких причин:

- по-перше, приватні тюрми як елемент системи виконання покарань, виникли у XIX ст. [2, с. 145; 3, с. 34], проте набули поширення в зарубіжній практиці у 80-х рр. XX ст. [88, 142–144];

- по-друге, сучасна вітчизняна й зарубіжна пенітенціарна наука містить значну кількість розробок за напрямом приватизації сфери виконання покарань, представлених напрацюваннями І. Г. Богатирьова [12; 15], Ш. Доловіч [291], О. Г. Крикушенка [88], В. Маслова [112], М. С. Пузирьова [227; 228], О. П. Радченко [233; 234; 235], О. В. Соколової [248], В. М. Трубникова [263], І. С. Яковець [285] та ін.;

- по-третє, у нашій державі є нормативні передумови для розгляду питання про можливість заснування приватних пенітенціарних установ, зокрема з 2010 р. є чинним Закон України «Про державно-приватне партнерство» [165], а Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України одним з основних завдань реформи ДКВС України передбачає будівництво нових слідчих ізоляторів та установ виконання покарань у великих містах України в рамках державно-приватного партнерства [212].

Разом із тим, зіставляючи сучасні дані щодо стану кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України з ідеєю приватизації пенітенціарної сфери, варто зауважити, що у світі така ідея розвивалася внаслідок дії такого чинника, як переповнення установ виконання покарань і потреби держави в пошуку додаткових місць для утримання засуджених і ув'язнених. Яскравий приклад – пенітенціарна система Франції, де у 1980-ті рр. розпочалася реалізація проєкту «13000», що передбачав задоволення потреби держави у 13 000 місць для засуджених, які через

переповнення державних пенітенціарних установ потребували поліпшення умов тримання.

На сьогодні, як зазначено на офіційному сайті ДКВС України, в 27 установах виконання покарань засуджені не утримуються, у зв'язку із здійсненням оптимізації їх діяльності [52], що зумовлено процесами, пов'язаними із суттєвим зменшенням (за останні 15 років – у три рази) кількості засуджених в установах виконання покарань.

Виходячи із сучасних реалій, вважаємо, що на цьому етапі реалізації кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України говорити про революційне впровадження інституту приватизації пенітенціарної сфери завчасно. Із таким судженням погоджується 89,6 % практиків-пенітенціаристів (Додаток А).

4. Розвиток концепції оцінювання ризиків та потреб як дієвого інструменту оптимізації роботи із засудженими. Уперше цей напрям у науці кримінально-виконавчого права запропонував вітчизняний вчений І. С. Яковець у монографії «Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань» (2013 р.) [288, с. 323–339].

Ми позитивно оцінюємо запропонований І. С. Яковець інструмент удосконалення ДКВС України у силу таких обставин як компаративного, так і вітчизняного кримінально-виконавчого характеру:

- по-перше, він виходить із дуалістичного характеру (як кримінологічного, так і кримінально-виконавчого) такого критерію оцінювання діяльності ДКВС України, як «ефективність запобіжної діяльності». Тому доречно звернути увагу, що, визначивши явища і процеси, здатні продукувати рецидивну злочинність, і здійснивши пізнання їх природи, персонал ДКВС України, а також інші суб'єкти мають впливати на ці об'єкти в напрямі бажаних позитивних змін;
- по-друге, у багатьох зарубіжних країнах із метою виявлення комплексних факторів, які зумовлюють рецидивну злочинність (детермінацію якої сучасні вітчизняні й зарубіжні кримінологи

розглядають як комплекс певних явищ, що впливають на повернення особи після її засудження до злочинної поведінки), розроблені та доволі успішно використовуються різноманітні інструменти оцінювання ступеня ризику (імовірності) вчинення нового злочину як засудженими під час відбування покарання, так і звільненими особами. Варто наголосити, що в контексті останніх новацій проекту Закону України «Про пенітенціарну систему» [221] інструмент оцінювання, запропонований І. С. Яковець, і який нині апробований органами пробації під час виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, потребує вдосконалення з урахуванням особливостей виконання/відбування покарань, пов'язаних з позбавленням волі. Цей аспект позитивно оцінили 76,8% представників персоналу ДКВС України (Додаток А);

– по-третє, важливо підкреслити, що до запровадження в Україні системи пробації подібні методики на загальнодержавному рівні не застосовували, хоча їх окремі елементи впроваджували на рівні експериментів в окремих органах виконання покарань.

Ураховуючи національну практику застосування пробації в Україні, інструмент оцінювання ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення застосовують лише під час реалізації такого виду пробації, як досудова, оскільки, згідно із ч. 3 ст. 9, ч. 3 ст. 12 Закону України «Про пробацію» [205] й відповідними положеннями КПК України [91], таку оцінку має містити досудова доповідь про обвинуваченого (у т. ч. неповнолітнього). Варто зазначити, що відповідна процедура оцінювання деталізована в наказі Міністерства юстиції «Про затвердження Порядку складення досудової доповіді» від 27.01.2017 № 200/5 [183] та Методичних рекомендаціях оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення повнолітніми особами, які вчинили кримінальні правопорушення (обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень) [176].

Розробка національного інструментарію для оцінювання ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення

стала можливою й завдяки зверненню до міжнародних документів, зокрема до Рекомендації CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів держав-членам про Правила Ради Європи про пробацію (прийнята Комітетом Міністрів 20.01.2010 на 105-му засіданні заступників Міністрів) [204].

Таким чином, на сьогодні питання оцінювання ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення актуальне, по-перше, для діяльності лише органів пробації (тобто з відповідної сфери виключено установи виконання покарань), по-друге, лише для одного (досудової) з трьох видів пробації (зі сфери оцінювання ризику виключено такі види, як наглядова пробація та пенітенціарна пробація).

Водночас проведений аналіз зарубіжного досвіду засвідчує, що ключовим компонентом у реалізації прогресивної системи в зарубіжних країнах є процес оцінювання не ступеня виправлення засуджених, а ризиків і криміногенних потреб. Прикладом цього є класифікація пенітенціарних установ в Англії та Уельсі, США, Канаді за рівнями безпеки залежно від імовірності вчинення засудженими втечі. Також цей критерій є однією з підстав незастосування до засуджених низки заохочувальних інститутів (затримка з переведенням до установи нижчого рівня безпеки, ненадання короткочасних виїздів за межі установи тощо) [225, с. 6].

На необхідність запровадження відповідно практики вказують і Правила Ради Європи про пробацію, п. 5 яких приписує, що *«при виконанні будь-якого покарання або заходу служба пробації не повинна покладати на засуджених будь-які обмеження прав, які перевищують обмеження, передбачені рішенням суду або адміністративного органу, і які необхідні у кожному конкретному випадку залежно від тяжкості вчиненого злочину або проведеної належним чином оцінки ризику скоєння повторного злочину»* (курсив наш. – О. У.) [204].

Отже, міжнародна практика визнає вельми ефективними підходи до використання методик оцінювання ризику вчинення

повторного злочину особами, які відбувають покарання в пенітенціарних установах, а не лише в органах пробачії.

У контексті вищевикладеного доречно наголосити, що з 2017 р. це питання є відкритим для вітчизняної правової системи, оскільки проект Закону України «Про пенітенціарну систему» [221] серед низки новацій закладає новий підхід до визначення матеріальної підстави застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

Зауважимо, що нині, згідно із ч. 2 ст. 81 КК України, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою й ставленням до праці довів своє виправлення, після фактичного відбуття засудженим строків покарання, визначених у ч. 3 ст. 81 КК України [90].

Тобто матеріальною підставою на сьогодні є такий ступінь виправлення, як «засуджений довів своє виправлення», який, у свою чергу, складається з двох критеріїв: а) сумлінна поведінка; б) сумлінне ставлення до праці.

Водночас у правозастосовній практиці виникає низка проблем, пов'язаних із тим, що жоден нормативно-правовий акт не визначає понять або переліку показників для критеріїв «сумлінна поведінка» і «сумлінне ставлення до праці». Тому часто відмінність у застосуванні таких форм прогресивної системи, як умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким або зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі, залежить від фактичного відбуття засудженим строків покарання, зазначених відповідно у ч. 3 ст. 81, ч. 4 ст. 82 КК України, ч. 1 ст. 101 КВК України.

А нечітко визначені критерії відповідних ступенів виправлення замінюються тим, щоб засуджений не мав не погашених або не знятих заходів стягнення; тобто його поведінка має бути просто правослухняною.

Зарубіжна пенітенціарна практика за цим напрямом схожа, і головна відмінність у застосуванні відповідних форм прогресивної системи полягає в різних строках за умови правослухняної поведінки засудженого (тобто відсутності в нього ризику вчинення нових злочинів).

Тобто на сьогодні в Україні законодавець дотримується позитивного обов'язку засудженого у формі сумлінної поведінки й ставлення до праці, а в законодавстві провідних європейських країн наявний негативний обов'язок засуджених до позбавлення волі (тобто утримання від вчинення протиправних дій) як матеріальна підстава застосування відповідної форми прогресивної системи.

Яка позиція є правильною, для сучасної науки це питання дискусійне. Так, якщо харківська школа кримінально-виконавчого права пропонує розвивати концепцію оцінювання ризиків та потреб як дієвого інструменту оптимізації роботи із засудженими [288, с. 323–339], то київська схиляється до того, що за наявності чітко визначених у законодавстві критеріїв і показників для кожного ступеня виправлення засуджених («стає на шлях виправлення», «став на шлях виправлення», «довів своє виправлення») доцільним є стимулювання виконання позитивного обов'язку засудженого [230; 227, с. 322, 347].

Із повагою ставлячись до висловлених сучасними вченими науково-практичних позицій, вважаємо, що за відсутності чіткого тлумачення того або іншого критерію оцінювання ступеня виправлення засуджених, допустимою є практика врахування негативного обов'язку засудженого як матеріальної підстави застосування відповідної форми прогресивної системи.

Варто наголосити, що сучасний український законотворець пішов саме другим шляхом, про що свідчать положення проекту Закону України «Про пенітенціарну систему» [221].

Так, розділ VII «Прикінцеві і перехідні положення» відповідного законопроекту передбачає зміни до ст. 81 КК України, новаторство яких полягає в такому.

По-перше, спираючись на зарубіжний досвід, запропоновано переведення умовно-дострокового звільнення від відбування покарання з категорії «законний інтерес засудженого» в категорію «право засудженого». На це вказує те, що в ч. 3 ст. 81 КК України слова «може бути застосоване» замінюються словом «застосовується».

По-друге, по-новому формулюється матеріальна підстава застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Згідно з пропонуваними змінами, вона визначається як відсутність високого ризику вчинення нового кримінального правопорушення, що встановлюється судом у разі подання відповідного висновку уповноваженого органу з питань пробації.

При цьому в змінах до ст. 81 КК України зазначено, що Порядок складання висновку щодо ризику вчинення нового кримінального правопорушення затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Також новаторськими є положення проекту Закону України «Про пенітенціарну систему» [221] у частині розширення форм прогресивної системи виконання/відбування довічного позбавлення волі.

Так, розділом VII «Прикінцеві і перехідні положення» відповідного законопроекту передбачено, що «особи, що відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, та на момент набрання чинності цим законом відбули не менше двадцяти років покарання, мають право звернутися до суду в порядку, встановленому в ч. 2 ст. 81 КК України, без попередньої заміни цього покарання позбавленням волі на певний строк. У цьому разі засуджені мають подати до суду особистий план реінтеграції у суспільство. Такий план повинен містити заходи, реалізація яких дозволить особі усунути чинники, які можуть негативно впливати на утримання від вчинення повторного злочину, та докази, які свідчать про обґрунтованість перспективи реінтеграції засудженого

у суспільство після звільнення. Адміністрація установи виконання покарань повинна подати до суду свій висновок з аналізом обґрунтованості розробленого плану для підготовки засудженого до звільнення».

Також розділ VII «Прикінцеві і перехідні положення» відповідного законопроекту передбачає зміни до ст. 82 КК України, згідно з якими обов'язковою умовою заміни покарання у виді довічного позбавлення волі позбавленням волі строком на п'ятнадцять років (на десять років позбавлення волі щодо засуджених, які під час відбування покарання у виді довічного позбавлення волі досягли віку 65 років) після фактичного відбуття засудженим не менше десяти років позбавлення волі, є відсутність у нього високого ризику вчинення повторного кримінального правопорушення та складення ним особистого плану реінтеграції в суспільство.

Наразі питання розроблення й затвердження Порядку складання висновку щодо ризику вчинення нового кримінального правопорушення є відкритим для Міністерства юстиції України.

Разом із тим, вважаємо перспективним напрямом саме розроблення методики оцінювання ризику вчинення нового кримінального правопорушення особами, стосовно яких здійснюються заходи пенітенціарної пробації (зокрема підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення), а також стосовно засуджених до довічного позбавлення волі на етапі їх підготовки до звільнення.

На нашу думку, така методика повинна відповідати таким вимогам:

- бути науково обґрунтованою – базуватися на сучасних дослідженнях українських та зарубіжних кримінологів щодо детермінант рецидивної злочинності, а також заходів антикриміногенного впливу на відповідну категорію осіб;
- ураховувати позитивний вітчизняний досвід у частині диференціації критеріїв та показників оцінювання ступеня

виправлення засуджених до різних видів покарань (обмеження волі, позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі), а також на різних стадіях застосування прогресивної системи виконання/відбування покарань;

– у перспективі, враховуючи позитивний зарубіжний досвід застосування таких найбільш поширених інструментів оцінювання ризику, як: SONAR, PCL-R, HCR-20, LSI-R, SAVRY, CAPA, CRS, STATIC-99 [286, с. 101–103], – апробація їх з урахуванням принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань і особливостей різних груп засуджених в Україні.

5. Посилення кримінально-правового та кримінально-виконавчого реагування на надзвичайні події, як дестабілізуючий фактор функціонування ДКВС України. За результатами анкетування, цей напрям здобув найбільшої підтримки серед опитаних нами респондентів зі складу персоналу ДКВС України. Тому за відповідні форми посилення висловилися 93,2 % опитаних нами практичних працівників ДКВС України (Додаток А).

На цьому аспекті зупинимося більш детально, пригадавши низку резонансних подій у пенітенціарній системі України протягом 2017–2019 рр. Так, наприклад, у Чернігівській області, яка протягом останнього десятиліття мала низький рівень насильства в установах виконання покарань (були періоди, коли протягом кількох років поспіль у цьому регіоні не фіксувалося випадків вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи), у 2017 р. було вчинено резонансний насильницький злочин – умисне вбивство ув'язненим молодшого інспектора в державній установі «Чернігівський слідчий ізолятор». Зауважимо, що 17.08.2017 р. на території державної установи «Одеський слідчий ізолятор» було вчинено схожий злочин – умисне вбивство із розчленуванням жінки-інспектора [57].

Щодо останніх подій, то привертає увагу зухвалий і резонансний злочин (напад, поєднаний з умисним вбивством), вчинений

25.10.2019 засудженим до довічного позбавлення волі щодо молодого військовослужбовця Національної гвардії України, який забезпечував його переміщення (етапування) [56].

Зважаючи на наведені надзвичайні події та положення ст. 71 КК України, у пресі та громадськості на сьогодні наявне обурення щодо ситуації, максимально в окремих випадках наближеної до «безкарності» за вчинення окремих особливо тяжких злочинів проти життя особи.

Так, можна змодельовати дві ситуації.

Перша. Особі за сукупністю вироків призначено покарання у виді позбавлення волі на строк 25 років. Відбувши 1 рік строку покарання, засуджений вчиняє злочин, передбачений ч. 1 ст. 115 КК України – «просто» (некваліфіковане) умисне вбивство, за яке суд, керуючись санкцією відповідної кримінально-правової норми, може призначити позбавлення волі на строк від семи до п'ятнадцяти років. Проте, виходячи з положень ст. 71 КК України, із призначених, наприклад, 15 років позбавлення волі, суд може «використати» лише частину, якої «не вистачатиме» до набрання загальної «суми в 25 років» строку покарання, призначеного за сукупністю вироків.

Друга. Ситуація, схожа з першою. Тільки, скажімо, особа відбуває покарання у виді довічного позбавлення волі. І в ситуації, коли засуджений перебуває в такому «абсолютно покараному стані», інші кримінально-правові заборони для нього нівелюються, адже більше, ніж «довічне» (навіть за вчинення наступних (одного, двох, трьох тощо) злочинів, що в санкції передбачають довічне позбавлення волі) така особа від держави в особі суду «не отримує». Ця ситуація збігається з тією, що сталася при умисному вбивстві військовослужбовця Національної гвардії України 25.10.2019.

Зарубіжний досвід на цей рахунок різний. Зокрема, привертає увагу радикальна боротьба з проявами рецидивної злочинності в США. Так, наприклад, зарубіжний дослідник кримінального

законодавства США Є. П. Бурдо зазначає, що ні федеральні закони, ні, як правило, закони штатів не встановлюють загальних граничних строків позбавлення волі, що дозволяє судам засуджувати винних до 300 і більше років або кількох довічних термінів. Так, наприклад, у 1992 р. у штаті Вісконсін 34-річного серійного вбивцю й канібала Дж. Дамера було засуджено до 16 довічних термінів тюремного ув'язнення [32, с. 102].

У свою чергу, український учений-компаративіст у сфері кримінального права професор А. В. Савченко зазначає, що в США – державі, яка вважається одним із головних форпостів гуманного ставлення до прав людини, «покарання за рецидив злочинів може бути призначено судом із перевищенням максимальних меж санкції у два рази (взагалі ж діє такий підхід: максимальна санкція множитья на кількість попередніх судимостей). Така позиція американських суддів є логічною та виправданою: якщо виправити та перевиховати вже «запеклого злодія» неможливо (а вирішальним чинником є не тяжкість злочину, а суспільна небезпека особи), то єдиною досяжною метою покарання буде ізоляція такого злочинця від суспільства» [245, с. 269].

Якщо екстраполювати наведені Є. П. Бурдо та А. В. Савченком зарубіжні реалії, то слушним стає запитання до вітчизняного законодавця, який під час прийняття КК 2001 р., чи то посилаючись на «примарну гуманізацію», чи то керуючись іншими міркуваннями, відмовився від такого інституту, як «особливо небезпечний рецидивіст».

Критичний погляд на цю проблематику був висловлений і професором І. М. Копотуном, який зауважив, що під час прийняття КК України 2001 р., відмовившись від застосування у вітчизняному законі про кримінальну відповідальність інституту особливо небезпечного рецидивіста, під гаслом боротьби з атаківизмами тоталітаризму створили сприятливі умови для «махрових злочинців», фактично зрівнявши їх під час притягнення до кримінальної відповідальності з особами, які не мають такого кримінального минулого,

як вони [85, с. 125]. Свого часу схожу критичну позицію висловили вітчизняні науковці П. П. Михайленко, В. В. Кузнецов, В. П. Михайленко, наголосивши, що «невиправдана м'якість репресії шкодить інтересам правосуддя, зокрема інтересам боротьби з рецидивною злочинністю» [114, с. 34].

Підсумувавши відповідні регресивні процеси, І. М. Копотун дійшов висновку, що відмова від такого впливового важеля в проведенні кримінально-правової політики в державі, як «особливо небезпечний рецидивіст», на тлі стрімкого зростання кількісного і якісного рівнів злочинності, коли відбувалося зрощення організованої злочинності й корумпованого чиновництва, а також проникнення криміналітету у владні структури, на довгі роки пригальмувала просування України до ідеалів демократії та верховенства права [85, с. 124].

Спираючись на вищенаведені наукові позиції, вважаємо за доцільне сформулювати пропозиції щодо неможливості застосування таких заохочувальних інститутів, як умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК України) та помилування (ст. 87 КК України) до окремих категорій осіб, шляхом внесення відповідних змін до закону України про кримінальну відповідальність, а саме:

– ст. 81 КК України доповнити ч. 5 такого змісту:

«5. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання не застосовується до засуджених за особливо тяжкі злочини, поєднані з умисним позбавленням життя людини, якщо вони під час відбування покарання вчинили особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини»;

– ст. 87 КК України доповнити ч. 4 такого змісту:

«4. Помилування не застосовується до засуджених за особливо тяжкі злочини, поєднані з умисним позбавленням життя людини, якщо вони під час відбування покарання вчинили особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини».

На підтвердження сформульованих пропозицій з приводу окремих підстав звільнення від покарання варто зазначити, що в науці вітчизняного й зарубіжного кримінального права неодноразово порушувалося питання про неможливість застосування такої підстави, як умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, до окремих категорій засуджених.

Нагадаємо, що, згідно з Прикінцевими положеннями Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 № 1698-VII ч. 1 ст. 45, 46, 47 та 48, ч. 4 ст. 74, п. 1 ч. 3 ст. 81, п. 1 ч. 4 ст. 82 КК України після слів «середньої тяжкості» було доповнено словами «крім корупційних злочинів» [195].

Також додамо, що попереднє кримінальне законодавство (ст. 52 КК 1960 р.) забороняло застосовувати умовно-дострокове звільнення від відбування покарання до особливо небезпечних рецидивістів та осіб, засуджених за певні категорії злочинів, учинених за обставин, що обтяжують покарання.

Чинне законодавство про кримінальну відповідальність (ст. 81 КК України) надає змогу застосовувати умовно-дострокове звільнення від відбування покарання у виді позбавлення волі до всіх без винятку засуджених.

Таким чином, свідомі ініціативи законодавця щодо гуманізації положень закону про кримінальну відповідальність у цьому напрямі, а також прорахунки в нормотворчості значно послабили тиск правоохоронної системи на рецидивну злочинність. При цьому незрозуміло дивне ставлення до протидії рецидивній злочинності під час визначення кримінально-правової політики демонструє сама держава – ліберальне.

Отже, на нашу думку, під час розроблення проєкту наступного КК України варто більш системно (а не лише в частині корупційних злочинів) поставити питання про посилення кримінальної репресії під час застосування такої підстави, як умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, а також помилування,

до засуджених, які під час відбування покарання вчинили окремі види злочинів (у наведених вище випадках – особливо тяжкі злочини, поєднані з умисним позбавленням життя людини).

Висновки до третього розділу. Дослідження сучасного стану та шляхів вдосконалення Державної кримінально-виконавчої служби України надало можливість дійти таких висновків:

1. До першочергових завдань модернізації кримінально-виконавчого законодавства як передумови функціонування ДКВС України належали, насамперед, визначення політичної й теоретичної основи розв'язання практичних завдань організації виконання та відбування покарання, місця органів і установ виконання покарань у системі механізму держави, оптимальне поєднання кримінального покарання із завданням виправлення та ресоціалізації засуджених, формування в суспільстві гуманного ставлення до засуджених, а в пенітенціарного персоналу – орієнтації на міжнародно визнані підходи до виконання покарань.

2. Доведено, що складовими розбудови кримінально-виконавчої системи України з моменту здобуття незалежності до прийняття Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» стали: вступ України до Ради Європи (1995 р.); прийняття Конституції України (1996 р.); утворення ДДУПВП (1998 р.) та виведення його зі складу МВС України (1999 р.); прийняття нового КК України (2001 р.); прийняття КВК України 2003 р.); прийняття низки галузевих законів («Про попереднє ув'язнення» (1993 р.), «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» (1993 р.), «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України» (2000 р.) та ін.).

3. Сучасний етап (з 2005 р. – прийняття Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України») вироблення шляхів удосконалення функціонування ДКВС України враховує історико-правові здобутки, напрацювання вчених, а також ґрунтується на Національній стратегії у сфері прав людини

(затвердженій Указом Президента України від 25.08.2015 № 501/2015), Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. (схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015) та Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України (схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 654-р), положення яких орієнтовано: по-перше, на підвищення рівня формальних і практичних каналів комунікації між органами державної влади та європейськими й міжнародними партнерами; по-друге, на наближення українського законодавства до стандартів Європейського Союзу; по-третє, на подальше реформування пенітенціарної системи України шляхом упровадження в практику кримінально-виконавчих установ міжнародного досвіду пенітенціарної діяльності та вимог європейських стандартів і поводження із засудженими.

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано шляхи вдосконалення функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України. Комплексне дослідження теорії і практики функціонування Державної кримінально-виконавчої системи України дає підстави для таких висновків і пропозицій:

1. Визначено, що методологічні засади функціонування ДКВС України потрібно розглядати як основоположні принципи, сукупність конкретних методів (інструментарій дослідження), що застосовують для вивчення конкретних проблем, які виникають під час функціонування ДКВС України та реалізації завдань державної політики України у сфері виконання кримінальних покарань. Наголошено, що правильно обрана методологія дослідження функціонування ДКВС України не тільки й не стільки створює ефективні та оптимальні умови для пізнання змісту об'єкта й предмета дослідження, а і є необхідним елементом наукового пошуку з метою вдосконалення функціонування ДКВС України. Зроблено висновок, що методологія дослідження функціонування ДКВС України – це певна система наукового знання про методи, прийоми й засоби, які становлять комплекс апробованих на практиці найбільш раціональних шляхів функціонування ДКВС України у сфері виконання покарань.

2. Вивчення передумов формування засад функціонування ДКВС України надало змогу побудувати їх структурно-логічну схему, а також проаналізувати основні заходи за конкретним напрямом реформування кримінально-виконавчої системи України, завдяки

чому визначено здобутки суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань (Головного управління виконання покарань МВС України, ДДУПВП, ДПтС України, Міністерства юстиції України). Водночас з'ясовано ступінь та хронологію реалізації відповідних заходів із реформування відповідного сегмента кримінально-виконавчої системи.

3. Авторське розуміння поняття та змісту засад функціонування ДКВС України надало змогу сформулювати пропозиції щодо приведення окремих положень Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» у відповідність до сучасного стану суспільних відносин кримінально-виконавчому праві, а саме:

– ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» викласти в такій редакції:

«1. На Державну кримінально-виконавчу службу України покладається завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань»;

– у ч. 1 ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» слова *«центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань»* замінити словами *«центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань»*, слова *«кримінально-виконавчої інспекції»* замінити словами *«уповноважених органів з питань пробації»*;

– з огляду на окреслені пропозиції також доречним є у ст. 26, ч. 4 ст. 30, ч. 9 ст. 59 КВК України слова *«кримінально-виконавчій інспекції»*, *«кримінально-виконавчої інспекції»*, *«кримінально-виконавча інспекція»* замінити словами *«уповноваженим органам з питань пробації»*, *«уповноважених органів з питань пробації»*, *«уповноважені органи з питань пробації»*.

4. Позитивними тенденціями (кроками) законотворення у сфері виконання покарань визначено такі: прийняття Верховною Радою України КВК України, законів України «Про загальну

структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та низки інших нормативно-правових документів. Доведено важливість зазначених законодавчих актів для практики функціонування ДКВС України шляхом порівняння відповідних законоположень із попереднім (виправно-трудовим) законодавством.

5. Виокремлено групи інституціональних факторів впливу на функціонування ДКВС України, до яких належать соціальні (місце та роль ДКВС України в механізмі держави, соціально корисна мета функціонування – виправлення й ресоціалізації засуджених); кримінологічні (пенітенціарна злочинність та антикриміногенний вплив на неї з боку персоналу ДКВС України й інших суб'єктів запобіжної діяльності); кримінально-виконавчі (реалізація основного завдання служби щодо здійснення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань) і розкрито характер та інтенсивність такого впливу на поведінку засуджених під час відбування ними покарань у місцях несвободи. Доведено, що саме комплексний розгляд та урахування зазначених факторів за такою класифікацією (групуванням) надає змогу оперативно реагувати на ускладнення оперативної обстановки в місцях несвободи й вживати заходів щодо підвищення ефективності кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України.

6. Основою розроблення оптимальної пенітенціарної моделі в Україні має стати збалансоване урахування кращого зарубіжного досвіду та позитивних здобутків вітчизняної практики виконання й відбування покарань. Обґрунтовано значення засад функціонування ДКВС України у сфері виконання покарань крізь призму питань відповідності європейським пенітенціарним стандартам, мілітаризації/демілітаризації, належності до правоохоронної сфери та оптимізації нормативно-правового забезпечення з метою вироблення механізму оптимального виконання покарань в Україні.

7. Запропоновано шляхи вдосконалення функціонування ДКВС України у сфері виконання покарань, серед яких:

1) установлення єдиного виду режиму шляхом реорганізації (через об'єднання) виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та виправних колоній середнього рівня безпеки (цю пропозицію підтримало 69,2 % опитаних практичних працівників ДКВС України);

2) розвиток концепції поліфункціональних установ (це рішення схвально оцінили 72,4 % респондентів). Зазначено, що ключовим фактором доцільності реалізації перших двох напрямів є те, що нині в 27 установах виконання покарань засуджені не утримуються у зв'язку зі здійсненням оптимізації їх діяльності;

3) вивчення перспектив заснування приватних пенітенціарних установ. Водночас зауважено, що, виходячи із сучасних реалій, на цьому етапі реалізації кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України говорити про революційне впровадження інституту приватизації пенітенціарної сфери говорити завчасно. Із таким судженням погоджуються 89,6 % практиків-пенітенціаристів;

4) розвиток концепції оцінювання ризиків та потреб як дієвого інструменту оптимізації роботи із засудженими. Цей аспект, який нині реалізується під час виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, позитивно оцінили 76,8 % представників персоналу ДКВС України в контексті необхідності вдосконалення відповідних критеріїв оцінювання з урахуванням особливостей виконання/відбування покарань, пов'язаних з позбавленням волі;

5) посилення кримінально-правового та кримінально-виконавчого реагування на надзвичайні події як дестабілізуючий фактор функціонування ДКВС України. За відповідні форми посилення висловилися 93,2 % опитаних нами практичних працівників ДКВС України.

На підставі цього, а також спираючись на зарубіжний досвід і вітчизняні реалії, сформульовано пропозиції щодо обмеження

застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та помилування до окремих категорій осіб шляхом внесення відповідних змін до закону України про кримінальну відповідальність, а саме:

– ст. 81 КК України доповнити частиною 5 такого змісту:

«5. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання не застосовується до засуджених за особливо тяжкі злочини, поєднані з умисним позбавленням життя людини, якщо вони під час відбування покарання вчинили особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини»;

– ст. 87 КК України доповнити частиною 4 такого змісту:

«4. Помилування не застосовується до засуджених за особливо тяжкі злочини, поєднані з умисним позбавленням життя людини, якщо вони під час відбування покарання вчинили особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абаджян А. В. Пенитенциарная преступность: детерминизм, антикриминогенное воздействие : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 2001. 185 с.
2. Ананиан Л. Л. Долович Ш. Наказание именем государства и частные тюрьмы (Dolovich Sh. State punishment and private prisons // Duke law j. – Durham, 2005. – Vol. 55, N 3. – P. 437–546). *Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 4: Государство и право* : реферативный журнал. 2008. № 1. С. 140–148.
3. Андриященко Р. А. Пенитенциарная система Англии и Уэльса в XVI–XX вв.: историко-юридическое исследование : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Екатеринбург, 2006. 180 с.
4. Архів матеріалів по лінії Державного департаменту України з питань виконання покарань України. 1995–2000 рр. Київ, 2000.
5. Бадира В. А. Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2006.
6. Бараш Є. Ю. Організаційно-правові засади діяльності установ виконання покарань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2006. 189 с.
7. Бараш Є. Ю. Управління Державною кримінально-виконавчою службою України: адміністративно-правове дослідження : монографія. Харків : НікаНова, 2012. 458 с.
8. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования : учеб. пособ. 2-е изд., испр. Киев : МАУП, 2004. 154 с.
9. Богатирьов А. І. Антикриминогенний вплив на злочинність серед засуджених в місцях несвободи : монографія. Херсон : «Гельветика», 2019. 420 с.

10. Богатирьов А. І. Запобігання професійній деформації у персоналу місць несвободи : монографія / за заг. ред. д-ра психол. наук, проф. В. С. Медведєва. Київ : Дакор, 2016. 198 с.
11. Богатирьов І. Національна програма трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України: проект. *Юридичний вісник України*. 2020. № 3 (1280). С. 11.
12. Богатирьов І. Приватні в'язниці в Україні: міф чи реальність? (наукова гіпотеза). *Публічне право*. 2018. № 3. С. 9–16.
13. Богатирьов І. Г. Доктринальна модель побудови пенітенціарної системи України нового типу: інноваційний проект. Київ : Ін-т крим.-викон. служби, ДПтС України, 2014. 53 с.
14. Богатирьов І. Г. Кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі (теорія і практика їх виконання кримінально-виконавчою інспекцією) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 500 с.
15. Богатирьов І. Г. Пенітенціарні установи України (теоретико-правове дослідження) : наукове видання (трьома мовами). Київ, 2013. 444 с.
16. Богатирьов І. Г. Теоретико-прикладні засади дослідження запобігання суїциду в пенітенціарних установах України. *Повітряне і космічне право* : зб. наук. пр. Київ : НАУ, 2014. № 3 (32). С. 126–129.
17. Богатирьов І. Г. Українська пенітенціарна наука : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2008. С. 50–54; С. 54–56.
18. Богатирьов І. Г. Українська пенітенціарна наука. Наукові здобутки школи «Інтелект». 2-ге вид. Київ : ПП «Заграй», 2013. 352 с.
19. Богатирьов І. Г., Богатирьова О. І. Державна кримінально-виконавча служба України (історія та сучасність). Дніпропетровськ : ПП «Ліра ЛТД», 2007. 352 с.
20. Богатирьов І. Г., Джу́жа О. М., Ільтьяй М. П. Оперативно-розшукова діяльність в установах виконання покарань : монографія. Дніпропетровськ : Дніпр. ун-т внутр. справ, 2009. 188 с.
21. Богатирьов І. Г., Лісіцков О. В. Кримінально-виконавче право України : підручник. Київ : ВД «Дакор», 2014. 376 с.

22. Богатирьов І. Г., Пузирьов М. С. Сучасні підходи до визначення сфери діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України. *Вісник прокуратури*. 2015. № 8. С. 44–52.

23. Богатирьов І. Г., Пузирьов М. С., Шкута О. О. Доктрина пенітенціарного права України : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2017. 236 с.

24. Богатирьов І. Г., Щербина О. В. Режим у виправних колоніях Державної пенітенціарної служби України (теорія і практика) : монографія. Київ : Дакор, 2015. 164 с.

25. Богатирьова О. І. Кримінально-виконавча інспекція як суб'єкт виконання покарань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 250 с.

26. Богатирьова О. І. Пробація в Україні: гуманізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 36 с.

27. Богатирьова О. І. Служба пробації як аналог кримінально-виконавчої інспекції : монографія. Київ : «МП Леся», 2012. 320 с.

28. Богатирьова О. І. Теоретико-прикладні засади впровадження пробації в Україні : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2013. 368 с.

29. Богатирьова О. І., Олефір Л. І. Застосування пробації в Україні: теорія і практика : навч. посіб. / за ред. проф. І. Г. Богатирьова. Чернівці : Десна Поліграф, 2019. 208 с.

30. Бойко А. И. Системная среда уголовно права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва : Академія МВД РФ, 2008. 36 с.

31. Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 289 с.

32. Бурдо Е. П. Наказание по общему праву Англии, Уэльса и США (сравнительно-правовое исследование) : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Казань, 2007. 207 с.

33. Василенко К. І. Соціально-виховна робота в системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених у виправних

колоніях України середнього рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 229 с.

34. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.

35. Виправно-трудоий кодекс України : Закон від 23.12.1970 р. № 3325-VII. *Відомості Верховної Ради*. 1971. № 1. Ст. 6.

36. Виправно-трудоий кодекс Української РСР. Київ : Вид-во політ. літ-ри України, 1971. 84 с.

37. Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України : навч. посіб. / за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 624 с.

38. Гребеньков Г. В., Назимко Є. С. Методологія кримінально-правових досліджень : наук.-практ. посіб. Донецьк : Цифрова типографія, 2012. 134 с.

39. Гречанюк С. К. Взаємодія Державної кримінально-виконавчої служби України з публічними інституціями : монографія. Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2011. 398 с.

40. Гречанюк С. К. Організаційно-правові засади взаємодії кримінально-виконавчих установ з державними органами та недержавними організаціями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2006. 253 с.

41. Гречанюк С. К. Теорія та практика взаємодії органів та установ Державної пенітенціарної служби України з державними та неурядовими інституціями : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2011. 39 с.

42. Демидов А. И. О методологической ситуации в правоведении. *Известия вузов. Правоведение*. 2001. № 4. С. 17–22.

43. Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції : постанова Кабінету Міністрів України від 18.05.2016 р. № 343. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/343-2016-p> (дата звернення: 03.03.2019).

44. Джу́жа О. М. Інформаційне забезпечення профілактики ВІЛ/СНІДУ в Україні. *Наук. вісн. КНУВС*. 2007. Вип. 2. С. 74–78.

45. Діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України: адміністративно-правовий аспект : навч. посіб. / ред. колегія: В. П. Петков (голова) та ін. Київ : КНТ, 2011. 646 с.

46. Дрёмин В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : монография. Одесса : Юридична література, 2009. 616 с.

47. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню: ухвалена Радою Європи 26.11.1987 та ратифікована Законом України від 24.01.97 № 33/97-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_068 (дата звернення: 15.11.2019).

48. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць): прийнято Комітетом Міністрів 11.01.2006 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (дата звернення: 19.12.2017).

49. Житловий кодекс Української РСР : постанова Верховної Ради від 30.06.1983 р. № 5465-Х. *Відомості Верховної Ради*. 1983. № 28. Ст. 574.

50. Житний О. О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз) : монографія. Харків : Одісей, 2013. 376 с.

51. Жолтані М. І. Релігійна організація як учасник кримінально-виконавчих правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2018. 298 с.

52. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: <https://kvs.gov.ua/2020/harakteristika/01.02.2020.pdf> (дата звернення: 15.03.2020).

53. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України (станом на 1 травня 2012 року). Київ : ДПтС України, 2012. 105 с.

54. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України (станом на 25 грудня 2014 року). Київ : ДПтС України, 2014. 98 с.

55. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2008. Кн. 3: Практична кримінологія. 320 с.
56. Засуджений до довічного при спробі втечі з поїзда вбив нацгвардійця. *Громадське Телебачення*. URL: <https://hromadske.ua/posts/zasudzhenij-do-dovichnogo-pri-sprobi-vtechy-z-poyizda-vbiv-nacgvardijcy-a-broskin> (дата звернення: 01.11.2019).
57. Звіряче вбивство із розчленуванням жінки-інспектора в одеському СІЗО: суд переглянув відеозапис слідчого експерименту. *УНІАН: інформаційне агентство*. URL: <https://www.unian.ua/society/10362297-zviryache-vbivstvo-iz-rozchlenuvannyam-zhinki-inspektora-v-odeskomu-sizo-sud-pereglyanuv-videozapis-slidchogo-eksperimentu.html> (дата звернення: 01.11.2019).
58. Зливко С. В., Гречанюк С. К., Мулявка Д. Г. Функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України в сучасних умовах : монографія. Чернігів : РВВ Чернігівського юридичного коледжу ДДУПВП, 2011. 162 с.
59. Зубов Д. О. Запобігання злочинам, що вчиняються у кримінально-виконавчих установах відкритого типу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 18 с.
60. Іваньков О. І. Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 233 с.
61. Інструкція про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі: затверджено наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 16.12.2003 р. № 261. *Кримінально-виконавче право* : зб. нормативно-правових документів / уклад. А. Х. Степанюк. Харків : Право, 2005. С. 390–400.
62. Карелін В. В. Правове регулювання застосування заходів заохочення та заходів стягнень у процесі відбування покарання у виді

позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2014. 20 с.

63. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2011. 492 с.

64. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) : монография. 5-е изд. Москва : Изд-во СГУ, 2011. 520 с.

65. Керняневич-Танасійчук Ю. В. Кримінально-виконавча політика України : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. 336 с.

66. Кирилук А. В. Співвідношення понять «пенітенціарна система» та «пенітенціарна служба» в контексті проекту Закону «Про пенітенціарну систему». *Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2 грудня 2016 р.). Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2016. С. 199–122.

67. Кіслов О. І., Дука О. А. Актуальні питання оптимізації структури та штату установ виконання покарань і слідчих ізоляторів. *Актуальні питання застосування кримінально-виконавчого законодавства* : матеріали круглого столу (Київ, 18 берез. 2015 р.) / відп. ред. В. А. Кирилук. Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 66–68.

68. Кодекс законів про працю України : Закон від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

69. Козлов П. П., Нікітін Ю. В., Стрелков Л. О. Режим виконання кримінальних покарань : монографія. Київ : КНТ, 2008. 272 с.

70. Колб І. О. Застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до засуджених в Україні: теоретичні, правові та практичні засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 475 с.

71. Колб І. О., Журавська З. В. Про деякі принципи сучасної кримінально-виконавчої політики України. *Особливості та перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні (Текст)* : зб. матеріалів

підсум. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 15 квітня 2014 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 17–18.

72. Колб І. О., Колб О. Г. Про деякі шляхи удосконалення діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України. *Проблемні питання стану дотримання захисту прав людини в Україні* : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-теорет. конф. : у 2 ч. (м. Київ, 5 грудня 2013 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. С. 18–19.

73. Колб І. О., Конопельський В. Я. Про вплив кримінальної субкультури та ефективність реалізації на практиці принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань в Україні. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2014. № 1 (спеціальний випуск) [Пенітенціарна ідея Георгія Радова : минуле, сьогодення, майбутнє... : матеріали круглого столу (Київ, 6 лют. 2014 р.)]. С. 90–92.

74. Колб І. О., Чередніченко С. Ю. Сучасний стан та проблеми виконання покарання у виді позбавлення волі в Україні, включаючи питання диференціації та індивідуалізації. *Сучасна кримінально-виконавча політика України та її роль у реалізації принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі. Реалізація принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань у кримінально-виконавчій діяльності України* : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба та д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужи). Київ : Кондор, 2016. С. 105–114, 222–241.

75. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 32 с.

76. Коломієць Н. В. Заохочення у кримінально-виконавчому праві: теоретичні засади та практика застосування : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 475 с.

77. Коломієць Н. В. Заохочення у кримінально-виконавчому праві: теоретико-прикладний аспект : монографія. Чернігів, 2017. 393 с.

78. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 04.11.1950 та ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97 (редакція від 02.10.2013). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 15.11.2019).

79. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. (Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.1991 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 17.10.2019).

80. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984, ратифікована із застереженнями Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 3484-XI від 26.01.87. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085 (дата звернення: 15.11.2019).

81. Конопельський В. Кримінально-правові та кримінально-виконавчі засади протидії рецидивній злочинності у виправних і виховних колоніях України. *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 127–133.

82. Конопельський В. Я. Кримінально-виконавчі засади диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 36 с.

83. Конопельський В. Я. Особливості кримінально-виконавчих засад протидії організованій злочинності в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 73. С. 468–475.

84. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

85. Копотун І. М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях : монографія. Київ : ПП «Золоті ворота», 2013. 472 с.

86. Копотун І. М. Кримінологічні заходи запобігання правопорушенням, пов'язаним із проникненням заборонених предметів до установ виконання покарань, та недозволеними (неслужбовими) зв'язками персоналу із засудженими. *Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі*

міжнародних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 березня 2013 р.). Київ : Державна пенітенціарна служба України, 2013. С. 61–63.

87. Кревсун О. М. Прогресивна система виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 18 с.

88. Крикушенко О. Г. Створення приватних установ виконання покарання у виді позбавлення волі: постановка проблеми. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 2. С. 141–149.

89. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.

90. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

91. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

92. Кримінально-виконавче право України : навч. посіб. / за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 624 с.

93. Кримінально-виконавче право України : підручник / В. А. Музика, В. Я. Конопельський, Є. О. Письменний та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. Ю. Бараша. Київ : Нац. акад. внутр. справ : ФОРМ Кандиба Т. П., 2018. 364 с.

94. Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2010. 752 с.

95. Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини : підручник / О. М. Литвинов та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф. О. М. Литвинова та д.ю.н., проф. А. Х. Степанюка. Київ : ВД «Дакор», 2015. 632 с.

96. Кримінально-виконавче право : підручник / Б. М. Головкін, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодед та ін.; за заг. ред. Б. М. Головкіна, А. Х. Степанюка. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 288 с.

97. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

98. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посібник / за ред. О. М. Джужи. Київ : НАВС, 2013. 620 с.

99. Кримінологія : підручник для студ. вищ. навч. закл. / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

100. Кубрак Р. М. Кримінально-виконавча характеристика засуджених з психічними відхиленнями до позбавлення волі на певний строк : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2018. 303 с.

101. Кубрак Р. М., Ленъ В. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених з психічними відхиленнями до позбавлення волі на певний строк : монографія. Дніпро : Вид-ць Біла К. О., 2018. 272 с.

102. Курс кримінології. Особлива частина : підручник : у 2 кн. / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2001. Кн. 2. 480 с.

103. Левчановський Д. Е., Царюк С. В. Матеріальна відповідальність засуджених до позбавлення волі: реалії та перспективи удосконалення її застосування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 5. С. 153–156.

104. Лелюх В. Ф. Российская уголовно-исполнительная система: социальные проблемы реформирования : дис. ... д-ра социол. наук : 23.00.02. Кемерово, 2006. 508 с.

105. Лисенко М. І. Ізоляція засуджених до позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2017. 218 с.

106. Лисий В. Діалектика і методи наукового пізнання. *Вісник Львів. нац. ун-ту імені І. Франка. Серія: Філософія*. 2010. Вип. 13. С. 21–26.
107. Ліховіцький Я. О. Кримінологічні засади запобігання злочинам, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 620 с.
108. Ліховіцький Я. О. Персонал органів та установ виконання покарань як суб'єкт виконання покарань в Україні : монографія. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2017. 556 с.
109. Лучко С. В. Релігія як засіб виправлення засуджених до позбавлення волі: ретроспективний аналіз. *Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2014. Вип. 9. С. 123–128.
110. Льовочкін В. А. Концептуальні питання реформування кримінально-виконавчої системи України. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики* : 2002. № 7. С. 3–12.
111. Льовочкін В. А. Нормативно-правові та організаційні засади забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 196 с.
112. Маслов В. Частные тюрьмы в США. История, аспекты, перспективы. URL: <http://doskado.livejournal.com/9586.html> (дата звернення: 19.12.2017).
113. Микешипа Л. А. Философия науки. Современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования : учеб. пособ. Москва : Прогресс-Традиция : МПСИ : Флинта, 2005. 430 с.
114. Михайленко П. П. Рецидивна злочинність в Україні : монографія / П. П. Михайленко, В. В. Кузнецов, В. П. Михайленко ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. П. П. Михайленка. Київ : ВБ «Аванпост-прим», 2009. 168 с.
115. Михайлик О. Г. Насильство в установах виконання покарань України: теорія і практика : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2019. 434 с.

116. Михалко І. С. Забезпечення принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки засуджених : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 20 с.

117. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966 та ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 15.11.2019).

118. Модельный Уголовно-исполнительный кодекс для государств-участников СНГ: принят Постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ от 2 ноября 1996 г. URL: <http://www.zakonprost.ru/content/base/part/724671> (дата звернення: 02.01.2019).

119. Некоторые показатели деятельности учреждений уголовно-исполнительной системы МВД Украины в 1991 году : информ. бюлет. Киев : Главное управление по исполнению наказаний МВД Украины, 1992. 28 с.

120. Нецветаєв Є., Жупанов Д. Моніторинг пенітенціарної реформи в Україні у 2016–2019 рр. Київ : ГО «Український інститут з прав людини», 2019. 84 с.

121. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. : 200 000 слів / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. 2-ге вид., виправ. Київ : Аконіт, 2007. Т. 1. 928 с.

122. Новосад Ю. О. Кримінально-виконавчі засади участі прокуратури України у сфері виконання покарань : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 503 с.

123. Новосад Ю. О. Прокуратура України як учасник кримінально-виконавчої діяльності : монографія. Луцьк : ПрАТ «Волинська друкарня» 2019. 426 с.

124. О концепции модельного уголовно-исполнительного кодекса для государств – участников Содружества Независимых Государств :

Постановление Межпарламентской Ассамблеи государств – участников Содружества Независимых Государств от 17 февраля 1996 г. № 7-25. URL: <http://busel.org/texts/cat9ut/id5cwifnw.htm> (дата звернення: 02.01.2019).

125. О рабочей группе по подготовке модельного уголовно-исполнительного кодекса для государств – участников СНГ : Постановление Совета Межпарламентской Ассамблеи государств – участников Содружества Независимых Государств от 19 октября 1995 г. URL: <http://www.busel.org/texts/cat9ut/id5cwcyus.htm> (дата звернення: 02.01.2019).

126. Об осуществлении исполнения наказания в виде пожизненного заключения и других длительных сроков заключения администрациями мест лишения свободы : Рекомендация N Rec (2003) 23 Комитета министров Совета Европы государствам-членам от 09.10.2003 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_848 (дата звернення: 19.12.2017).

127. Об условно-досрочном освобождении : Рекомендация N Rec (2003) 22 Комитета министров Совета Европы государствам-членам от 24.09.2003 г. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_665 (дата звернення: 19.12.2017).

128. Об учреждениях и органах, исполняющих уголовные наказания в виде лишения свободы : Закон РФ от 21.07.1993 № 5473-1 (ред. от 28.12.2016). URL: <http://ppt.ru/docs/fz/5473-fz-47778> (дата звернення: 26.12.2018).

129. Олєфір Л. І. Кримінально-виконавчі засади застосування пробації в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 209 с.

130. Олійник О. І. Загальна характеристика періодів становлення та розвитку кримінально-виконавчої системи і законодавства України. *Кримінально-виконавчому кодексу України – 9 років* : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2012 р.). Київ : Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2012. С. 14-17.

131. Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність органів та установ виконання покарань України у 1998 році : інформ. бюл. Київ : ДДУПВП, 1999. 83 с.

132. Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 2005 році : інформ. бюлетень. Київ : ДДУПВП, 2006. № 6. 78 с.

133. Остапко К. С. Правова регламентація виконання покарання у виді позбавлення волі у виправних колоніях мінімального рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 195 с.

134. Павлов В. Г. Кримінально-виконавчі засади забезпечення персоналом Державної пенітенціарної служби України виконання покарань у виді позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2015. 230 с.

135. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства. Київ : Ін Юре, 2010. 812 с.

136. Пенітенціарна асоціація України : офіційний веб-сайт. URL: <https://www.penalassociationukr.com/> (дата звернення: 04.03.2019).

137. Питання Міністерства юстиції : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 р. № 697-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/697-2016-%D1%80> (дата звернення: 02.05.2019).

138. Підсумкові огляди організації охорони здоров'я в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, згідно розпоряджень ДДУПВП України, ДПТС України, ДКВС України 2004–2017 рр. Київ : Адміністрація ДКВС Міністерства юстиції України, 2018. 132 с.

139. Полищук Н. И., Иванова Н. А. Гуманизация исполнения наказания в виде лишения свободы в отношении осужденных женщин : монография. Рязань : Академия ФСИН России, 2012. 208 с.

140. Положення про Апеляційну комісію Державного департаменту України з питань виконання покарань з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі: затверджено наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 16.12.2003 р.

№ 261. *Кримінально-виконавче право: збірник нормативно-правових документів* / уклад. А. Х. Степанюк. Харків : Право, 2005. С. 404–406.

141. Положення про комісію з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі: затверджено наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 16.12.2003 р. № 261. *Кримінально-виконавче право: збірник нормативно-правових документів* / уклад. А. Х. Степанюк. Харків : Право, 2005. С. 401–403.

142. Права людини в діяльності органів і установ виконання покарань : наук.-метод. посіб. для проведення занять в системі служб. підготов. / Іваньков І. В., Яковець І. С., Григоренко А. М., Буров С. Ю. ; за ред. А. Х. Степанюка. Чернігів : Десна, 2012. 279 с.

143. Правові засади діяльності прокуратури України у сфері виконання покарань : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужи, д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Київ : Кондор, 2016. 240 с.

144. Прибутько П. С., Заяць Н. В., Лук'янець Г. І. Основи методології, наукових досліджень : навч. посіб. для студ. і курсантів / за ред. П. С. Прибутька. Київ : НАВС, 2015. 156 с.

145. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Закон України від 01.12.1994 р. № 264/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 52. Ст. 455.

146. Про виведення Державного департаменту України з питань виконання покарань з підпорядкування Міністерству внутрішніх справ України : Указ Президента України від 12.03.1999 р. № 248/99. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/248/99> (дата звернення: 02.01.2019).

147. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства юстиції України від 12 лютого 2014 р. № 324/5 : наказ Міністерства юстиції України від 25.04.2017 р. № 1407/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0549-17#n6> (дата звернення: 15.11.2019).

148. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

149. Про внесення доповнень і змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 15.12.1992 р. № 2857-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 6. Ст. 35.

150. Про внесення змін до Виправно-трудового кодексу України : Закон України від 11.07.2001 р. № 2636-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 46. Ст. 241.

151. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з утворенням Державного департаменту України з питань виконання покарань : Закон України від 11.12.1998 № 312-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 4. Ст. 35.

152. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення доступу до правосуддя осіб, які утримуються в установах попереднього ув'язнення та виконання покарань : Закон України від 07.09.2016 № 1491-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 43. Ст. 735.

153. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства : Закон України від 04.10.2019 № 187-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 50. Ст. 352.

154. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених : Закон України від 07.09.2016 № 1492-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 43. Ст. 736.

155. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 13.01.2000 № 1381-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 10. Ст. 79.

156. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань : Закон України від 21.01.2010 № 1828-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 12. Ст. 114.

157. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо порядку та умов відбування покарання : Закон України

від 05.09.2013 № 435-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 20-21. Ст. 724.

158. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів : Закон України від 08.04.2014 № 1186-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 23. Ст. 869.

159. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо гуманізації порядку та умов виконання покарань : Закон України від 06.09.2016 № 1488-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 42. Ст. 700.

160. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо вдосконалення порядку застосування до засуджених заходів заохочення і стягнення : Закон України від 06.09.2016 № 1487-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 42. Ст. 699.

161. Про внесення змін і доповнень до законодавчих актів України щодо врегулювання деяких питань, пов'язаних з умовами відбування покарання засудженими : Закон України від 27.07.1994 р. № 137/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 37. Ст. 342.

162. Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України : Закон України від 20.11.1996 р. № 530/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 4. Ст. 21.

163. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України щодо діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України : Закон України від 14.04.2009 р. № 1254-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 36–37. Ст. 511.

164. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.

165. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 40. Ст. 524.

166. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-15. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.

167. Про Державну програму боротьби із злочинністю : постанова Верховної Ради України від 25.06.1993 р. № 3325-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-12> (дата звернення: 31.01.2019).

168. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2010 році : інформ. бюлетень. Київ : ДПТс України, 2011. Кн. 1. 69 с.

169. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2012 році : інформ. бюлетень. Київ : ДПТс України, 2013. Кн. 1. 59 с.

170. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2015 році : інформ. бюлетень. Київ : ДПТс України, 2016. Кн. 2. 20 с.

171. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 49–51. Ст. 376.

172. Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України : Закон України від 02.03.2000 р. № 1526-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 20. Ст. 151.

173. Про застосування амністії в Україні : Закон України від 01.10.1996 № 392/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 48. Ст. 263.

174. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 04.04.2005 р. № 61. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0553-05> (дата звернення: 15.11.2019).

175. Про затвердження Інструкції про порядок надання засудженим короточасних виїздів за межі установ виконання

покарань : наказ Міністерства юстиції України від 22.11.2011 р. № 3361/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1372-11> (дата звернення: 09.05.2019).

176. Про затвердження Методичних рекомендацій оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення повнолітніми особами, які вчинили кримінальні правопорушення (обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень) : наказ Міністерства юстиції України від 26.06.2018 р. № 2020/5. URL: http://www.probation.gov.ua/wp-content/uploads/2018/09/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7-%D0%9C%D0%AE-%E2%84%96-2020_5-%D0%B2%D1%96%D0%B4-26.06.2018-%D0%9F%D1%80%D0%BE-%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9.pdf (дата звернення: 22.01.2019).

177. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини : Указ Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/501/2015> (дата звернення: 19.12.2017).

178. Про затвердження Положення про визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення, Положення про центральну, міжрегіональну комісії та комісію слідчого ізолятора з питань визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення : наказ Міністерства юстиції України від 27.02.2017 р. № 680/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0265-17> (дата звернення: 04.01.2019).

179. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п> (дата звернення: 14.03.2020).

180. Про затвердження Положення про організацію виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі в установах кримінально-виконавчої системи : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 14.04.2001 р. № 65. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0376-01> (дата звернення: 28.12.2018).

181. Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах : наказ Міністерства юстиції України від 12.02.2014 р. № 324/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0299-14> (дата звернення: 15.11.2019).

182. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі : наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 р. № 1348/5/572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14> (дата звернення: 16.05.2019).

183. Про затвердження Порядку складення досудової доповіді : наказ Міністерства юстиції України від 27.01.2017 р. № 200/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17> (дата звернення: 23.02.2019).

184. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25.12.2003 р. № 275. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1277-03/print1328558184814949> (дата звернення: 04.05.2019).

185. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 29.12.2014 р. № 2186/5. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14> (дата звернення: 30.04.2019).

186. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18> (дата звернення: 03.01.2019).

187. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25.12.2003 р. № 275. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1277-03/print1328558184814949> (дата звернення: 03.01.2019).

188. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 29.12.2014 р. № 2186/5. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14> (дата звернення: 03.01.2019).

189. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18> (дата звернення: 03.01.2019).

190. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25.12.2003 р. № 275. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1277-03> (дата звернення: 28.12.2018).

191. Про заходи щодо забезпечення діяльності Державного департаменту з питань виконання покарань : постанова Кабінету Міністрів України від 22.04.1999 р. № 653. *Збірник нормативних актів з кримінально-виконавчого права України* / уклад.: В. М. Трубников, Ю. В. Шинкарьов. Харків : Харків юридичний, 2008. С. 326–328.

192. Про зміну статті 25 Кримінального кодексу України : Закон України від 04.05.1993 № 3174-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 24. Ст. 255.

193. Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції : постанова Кабінету Міністрів України від

18.05.2016 р. № 348. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/348-2016-%D0%BF> (дата звернення: 03.03.2019).

194. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

195. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.

196. Про невідкладні заходи щодо залучення до праці осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі : постанова Кабінету Міністрів України від 02.12.1996 р. № 1454. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1454-96-п> (дата звернення: 31.01.2019).

197. Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Національної поліції : постанова Кабінету Міністрів України від 16.06.1992 № 336. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-92-п> (дата звернення: 08.01.2019).

198. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

199. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 09.12.2010 № 1085/2010. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010/ed20101209> (дата звернення: 03.03.2019).

200. Про організацію виконання рішення колегії Державного департаменту України з питань виконання покарань від 7 жовт. 2010 р. № 8 РК : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 21 жовт. 2010 р. № 393. С. 1–14.

201. Про Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР : постанова Кабінету Міністрів

Української РСР від 11 липня 1991 р. № 88. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/88a-91-п> (дата звернення: 31.10.2018).

202. Про Положення про Державний департамент України з питань виконання покарань : Указ Президента України від 31.07.1998 р. № 827/98. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827/98> (дата звернення: 04.01.2019).

203. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 р. № 3352-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 360.

204. Про Правила Ради Європи про пробацію : Рекомендація СМ/Rec(2010)1 Комітету Міністрів державам-членам (прийнята Комітетом Міністрів 20 січня 2010 року на 105-му засіданні заступників Міністрів). URL: <https://rm.coe.int/16806f4097> (дата звернення: 23.02.2019).

205. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.

206. Про Програму приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудовах профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами: постанова Кабінету Міністрів України від 26.01.1994 р. № 31. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/31-94-п/sp:~:max10&lang=uk](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/31-94-п/sp:max10?sp=:max10&lang=uk) (дата звернення: 31.01.2019).

207. Про скасування кримінальних покарань у вигляді заслання і вислання : Закон України від 06.03.1992 р. № 2175-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 23. Ст. 337.

208. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 17.03.2011 р. № 3160-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 380.

209. Про стан додержання законів в органах і установах виконання покарань в 2018 році при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового

характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян : матеріали колегії Генеральної прокуратури. Київ : Ген. прокуратура, 2018. 76 с.

210. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році : інформ. бюлет. Київ : Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.

211. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення: 03.05.2019).

212. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-p> (дата звернення: 03.05.2019).

213. Про утворення Академії Державної пенітенціарної служби : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 р. № 1111-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1111-2015-p> (дата звернення: 21.10.2018).

214. Про утворення Державного департаменту України з питань виконання покарань : Указ Президента України від 22.04.1998 р. № 344/98. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/98> (дата звернення: 02.01.2019).

215. Про утворення державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 684-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2017-p> (дата звернення: 18.10.2019).

216. Про утворення державної установи «Центр пробації» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 655-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/655-2017-%D1%80> (дата звернення: 22.04.2019).

217. Про утворення Інституту кримінально-виконавчої служби : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.03.2011 № 201-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/201-2011-p> (дата звернення: 20.10.2018).

218. Про утворення кримінально-виконавчої інспекції та її органів : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 21.11.2001 № 212.

219. Про утворення міжрегіонального територіального органу Міністерства юстиції з питань виконання кримінальних покарань : постанова Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 709. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/709-2017-%D0%BF> (дата звернення: 22.04.2019).

220. Проект Закону про Дисциплінарний статут пенітенціарної системи: від 01.03.2018 № 8083. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8083&skl=9 (дата звернення: 04.03.2019).

221. Проект Закону про пенітенціарну систему: від 24.11.2017 № 7337. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62965 (дата звернення: 27.08.2019).

222. Проекти DOCUDAYS UA. URL: <http://travelling.docudays.ua/projects> (дата звернення: 30.01.2019).

223. Пташинський О. Б. Правові проблеми реформування пенітенціарної системи в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2001. 185 с.

224. Пузирьов М. С. Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах: порівняльно-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2018. 498 с.

225. Пузирьов М. С. Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2018. 39 с.

226. Пузирьов М. С. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 252 с.

227. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2018. 514 с.

228. Пузирьов М. С. Приватні пенітенціарні установи: зарубіжний досвід та національний підхід. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2017. № 7. С. 32–37.

229. Пузирьов М. С. Реалізація виправними колоніями принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк : монографія / за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. Київ : ВД «Дакор», 2014. 300 с.

230. Пузирьов М. С., Сахнік О. В. Критерії і показники оцінки ступеня виправлення засуджених: метод. рекомендації / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2014. 68 с.

231. Пузирьов М. С., Шкута О. О. Перші міжнародні пенітенціарні конгреси (1846, 1847, 1857 рр.) як історико-правовий вимір порівняльних кримінально-виконавчих досліджень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 19. С. 106–108.

232. Радов Г. О. Першочергові проблеми пенітенціарної політики України на сучасному етапі. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1996. № 1. С. 12–16.

233. Радченко Е. П. Международный опыт формирования и функционирования систем частных тюрем. *Известия Иркутской государственной экономической академии (Байкальский государственный университет экономики и права)*. 2013. № 2. С. 26.

234. Радченко Е. П. Механизмы управления развитием государственно-частного партнерства в пенитенциарной системе : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. Москва, 2013. 170 с.

235. Радченко Е. П. Социально-экономические предпосылки формирования государственно-частного партнерства в российской

пенитенциарной системе. *Известия Иркутской государственной экономической академии*. 2013. № 3. С. 110–112.

236. Резніченко Г. С. Особливості виконання (відбування) покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених жінок, які є вагітними або мають малолітніх дітей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2008. 194 с.

237. Результати соціологічного дослідження «Соціально-психологічний мікроклімат у середовищі засуджених та персоналу установ виконання покарань України». Біла Церква : Білоцерк. училище проф. підготовки персоналу ДКВС України, 2011. 89 с.

238. Рибянцев А. А. Кримінально-виконавчі засади зміни умов відбування покарання у виді позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 20 с.

239. Рішення у справі «Кудла проти Польщі». Комюніке Секретаря Суду. (Judgment in the case of Kudla v. Poland). *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі: Український портал практики Європейського суду з прав людини*. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=327> (дата звернення: 19.12.2017).

240. Романов М. Аналіз відповідності управлінського законодавства, яке регламентує порядок та умови тримання осіб, щодо яких обраний запобіжний захід у виді тримання під вартою в СІЗО, стандартам й рекомендаціям Європейського комітету із запобігання катуванням та жорсткому поводженню. URL: www.khpg.org/index.php?id=1156659652 (дата звернення: 01.08.2019).

241. Рудник Т. В. Реалізація принципу гуманізму при виконанні та відбуванні покарання у виді позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 20 с.

242. Рузавин Г. И. Методология научного познания : учеб. пособ. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. 177 с.

243. Рыбак М. С., Кравченко Ю. И. Теория и методология построения системы уголовных наказаний. *Правовая политика и правовая жизнь*. 2008. № 4. С. 70–77.

244.Рябчинська О. П. Система покарань в Україні : поняття, значення та принципи побудови : монографія. Запоріжжя : Акцент Інвес-трейд, 2013. 448 с.

245.Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки : комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2007. 596 с.

246.Сердюк П. П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права : монографія. Запоріжжя : Акцент Інвест-Трейд, 2012. 800 с.

247.Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 4-те вид., допов. і перероб. Київ : Алерта, 2013. 524 с.

248.Соколова О. В. Приватизация или публично-частное партнерство в системе исполнения наказаний: зарубежный опыт и перспективы российской пенитенциарной практики. *Международное уголовное право и международная юстиция*. 2014. № 2. С. 18–21.

249.Співробітництво між Україною та Радою Європи. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/ua/ukraine-coe/cooperation> (дата звернення: 05.10.2018).

250.Стаднік В. В. Виконання покарання у виді позбавлення волі щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2017. 262 с.

251.Старков О. В. Основы криминопенологии : монография. Уфа : УЮИ МВД РФ, 1997. 263 с.

252.Степанюк А. Ф. Всеобщая декларация прав человека и принципы деятельности органов и учреждений исполнения наказаний. *Проблеми законності*. 1998. Вип. 36. С. 181–190.

253.Степанюк А. Х., Автухов К. А. Процесуальні аспекти доктрини кримінально-виконавчого права. *Правова доктрина України : у 5 т. Харків : Право, 2013. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні :*

стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. С. 784–798.

254. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Втілення міжнародних стандартів у практику діяльності кримінально-виконавчої системи України : монографія. Харків : Кроссруд, 2007. 184 с.

255. Стулов О. О. Реалізація принципу законності при виконанні та відбуванні покарання у виді позбавлення волі на певний строк : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2011. 20 с.

256. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / за заг. ред. докт. філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків : ВД «ШКОЛА», 2007. 832 с.

257. Сырых В. М. Метод правовой науки (основные элементы, структура) : монография. Москва : Юрид. лит., 1980. 322 с.

258. Таволжанський О. В. Соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2014. 20 с.

259. Тарасов Н. Н. Методологические проблемы юридической науки. Екатеринбург : Изд-во Гуманитар. ун-та, 2001. С. 17–25.

260. Тернавська А. А. Основні кримінально-правові заходи запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 8. С. 189–193.

261. Трансформація кримінально-виконавчого законодавства України (пенітенціарна доктрина) / І. Г. Богатирьов та ін. Київ : ВД «Дакор», 2014. 156 с.

262. Трубников В. М. Всеобщая декларация прав человека и проблемы правового положения осужденных к лишению свободы. *Проблеми законності*. 1998. Вип. 36. С. 172–180.

263. Трубников В. М. Частные тюрьмы: благо или обуза? *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 17. С. 6–11.

264. Турчина О. С. Громадський вплив як один з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 16 с.

265. Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации от 08.01.1997 № 1-ФЗ (ред. от 20.12.2017). URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_12940/ (дата звернення: 26.12.2018).

266. Устюжанінова О. Т. Еволюція розвитку кримінально-виконавчих засад функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. Т. 2. С. 65–68.

267. Устюжанінова О. Т. Інституціональні фактори впливу на функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 428–431.

268. Устюжанінова О. Т., Шкута О. О. Методологічні засади функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України. *Юридичний бюлетень* : наук. журн. Одеса, ОДУВС, 2019. Вип. 10 (10). С. 163–169.

269. Устюжанінова О. Т. Поняття та зміст кримінально-виконавчих засад функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України. *Norwegian Journal of development of the International Science*. Oslo, Norway, 2020. № 41 (part 2). С. 46–49. URL: http://www.nor-ijournal.com/wp-content/uploads/2020/04/NJD_41_2.pdf (дата звернення: 12.06.2020).

270. Философия уголовного права / сост. ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, проф. Ю. В. Голика. СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. 334 с.

271. Фрейман Г. О. Прийняття Кримінального кодексу 2001 р. та Кримінально-виконавчого кодексу України 2003 р. як особливий фактор реформування кримінальної юстиції незалежної України. *Кримінально-виконавчому кодексу України – 9 років* : матеріали І міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2012 р.). Київ : Інститут кримінально-виконавчої служби, 2012. С. 18–19.

272. Харківські пенітенціарії та представники освіти обговорили організацію навчального процесу у виправних установах області. *Державна пенітенціарна служба України > Головна > Прес-служба > Новини регіонів*. URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/686546> (дата звернення: 30.01.2019).

273. Хуторна С. В. Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених до позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 20 с.

274. Царюк С. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2009. 230 с.

275. Чайковський А. С. Зміни у виправно-трудоному законодавстві України в 1990–2001 рр. та їх значення для подальшого реформування кримінально-виконавчого законодавства незалежної України. *Кримінально-виконавчому кодексу України – 9 років* : матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2012 р.). Київ : Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2012. С. 20–23.

276. Чеботарьова Ю. А. Правовий статус засуджених до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. 203 с.

277. Шаблистий В. В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, Ліра ЛТД, 2015. 420 с.

278. Шкута О. О. Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2011. 237 с.

279. Шкута О. О. Пенітенціарна система України: теоретико-прикладна модель : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 366 с.

280.Шкута О. О. Теоретико-прикладні засади функціонування кримінально-виконавчої системи України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2018. 482 с.

281.Шкута О. О. Теоретико-прикладні засади функціонування кримінально-виконавчої системи України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2018. 38 с.

282.Штанько И. В. Пенитенциарная система Украины: состояние, проблемы реформирования, пути совершенствования. *Новая концепция Пенитенциарной системы Украины* : материалы междунар. семинара рук. работников уголовно-исполнительной системы (Киев, 24–25 нояб. 1994 г.) / под. ред. И. В. Штанько, А. В. Левочкина. Киев : РИО КИВД при УАВЛ, 1995. 160 с.

283.Якименко Л. Г. Загальносоціальні заходи перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання та слідчі ізолятори Державної пенітенціарної служби України. *Право і суспільство*. 2014. № 2. С. 186.

284.Якименко Л. Г. Суспільна небезпека проникнення заборонених предметів до установ виконання покарань. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2003. № 1. С. 197.

285.Яковець І. Приватні в'язниці: чергові граблі чи рятівне коло для України? *Юридичний вісник України*. 2015. № 17/18. С. 17–18.

286.Яковець І. С. Міжнародні методики оцінки ризиків і потреб засуджених: щодо їх ролі у процесі виконання покарань. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 99–106.

287.Яковець І. С. Первинна класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розподіл в установи виконання покарань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. 199 с.

288.Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань : монографія. Харків : Право, 2013. 392 с.

289.Яковець І. С. Умовно-дострокове звільнення та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким : монографія. РРІ, 2012. 212 с.

290. Яцишин М. М. Перебудова кримінально-виконавчого процесу України в контексті європейських та світових стандартів. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 7. С. 140–143.

291. Dolovich Sh. State punishment and private prisons. *Duke Law J.* 2005. Vol. 55. No. 3. P. 437–546.

292. Puzyrov M. S. Ukrainian institutions for execution of punishments transformation regarding positive foreign experience. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1. С. 213–224. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/07/13_Puzyrov.pdf (дата звернення: 03.01.2019).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

**Узагальнення результатів анкетування (протягом 2016–2019 рр.)
персоналу ДКВС України (250 осіб) із проблем
кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України**

№ з/п	Зміст інформації	Результат (к-ть) і питома вага (%)
1	2	3
1	Чи зрозумілими є для Вас поняття та зміст кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України? Так Ні Частково	 122 (48,8 %) 23 (9,2 %) 105 (42,0 %)
2	Чи підтримуєте Ви позицію щодо збереження за окремими підрозділами ДКВС України правоохоронних функцій? Так	 250 (100,0 %)
3	Чи підтримуєте Ви позицію щодо збереження за оперативними підрозділами органів і установ виконання покарань кримінальних процесуальних повноважень? Так	 250 (100,0 %)
4	На Вашу думку, чи на часі трансформація кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему нового європейського типу із необхідністю розроблення Пенітенціарного кодексу України? Так Ні	 188 (75,2 %) 62 (24,8 %)

Продовження таблиці А.1

1	2	3
5	Яким, на Вашу думку, є ефект міжнародного співробітництва в пенітенціарній сфері як елемента кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України? Позитивним Негативним Нейтральним	 201 (80,4 %) 12 (4,8 %) 37 (14,8 %)
6	Який ліміт наповнення установ виконання покарань Ви вважаєте оптимальним? До 100 засуджених 100–300 засуджених 300–500 засуджених 500–1000 засуджених	 35 (14,0 %) 112 (44,8 %) 76 (30,4 %) 27 (10,8 %)
7	Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо розроблення Положення про дистанційне навчання в установах виконання покарань України? Так	 250 (100,0 %)
8	Вкажіть, якою, на Вашу думку, має бути оптимальна чисельність засуджених на одного начальника відділення соціально-психологічної служби? До 25 засуджених Від 25 до 50 засуджених Від 50 до 75 засуджених Від 75 до 100 засуджених	 115 (46,0 %) 97 (38,8 %) 26 (10,4 %) 12 (4,8 %)
9	На Вашу думку, праця має бути правом чи обов'язком засуджених до позбавлення волі? Правом Обов'язком	 38 (15,2 %) 212 (84,8 %)
10	Як Ви вважаєте, чи повинні засуджені до позбавлення волі відшкодовувати вартість харчування, взуття, одягу, білизни? Так Ні	 245 (98,0 %) 5 (2,0 %)

Продовження таблиці А.1

1	2	3
11	Чи підтримуєте Ви пропозицію зобов'язати підприємства народного господарства, де використовується праця засуджених, перераховувати установам виконання покарань частину коштів і фондів соціально-культурного розвитку на будівництво житла для працівників указаних установ? Так	250 (100,0 %)
12	Як Ви оцінює пропозицію щодо поновлення діяльності профспілкових організацій персоналу ДКВС України? Схвально Несхвально Нейтрально	215 (86,0 %) 7 (2,8 %) 28 (11,2 %)
13	Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо установа єдиного виду режиму шляхом реорганізації (через об'єднання) виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та виправних колоній середнього рівня безпеки? Так Ні	173 (69,2 %) 77 (30,8 %)
14	Як Ви оцінює пропозицію щодо створення в Україні поліфункціональних (універсальних, багаторівневих) установ виконання покарань? Підтримую Не підтримую	181 (72,4 %) 69 (27,6 %)
15	На Вашу думку, чи на часі впровадження інституту приватизації пенітенціарної сфери? Так Ні	26 (10,4 %) 224 (89,6 %)

Закінчення таблиці А.1

1	2	3
16	Як Ви вважаєте, чи наявна на сьогодні потреба запровадження механізму оцінювання ризиків та потреб як дієвого інструменту оптимізації роботи із засудженими до покарань, пов'язаних з позбавленням волі? Так Ні	192 (76,8 %) 58 (23,2 %)
17	Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо неможливості застосування таких заохочувальних інститутів, як умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК України) та помилування (ст. 87 КК України), до окремих категорій осіб, зокрема тих, які під час відбування покарання вчинили особливо тяжкі злочини, поєднані з умисним позбавленням життя людини? Так Ні	233 (93,2 %) 17 (6,8 %)

Додаток Б

Аналітична довідка за результатами анкетування (протягом 2016–2019 рр.) персоналу ДКВС України (250 осіб) із проблем кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України

Із метою підвищення об'єктивності дослідження кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України протягом 2016–2019 рр. було проведено анкетування персоналу ДКВС України (250 осіб). Респондентам було надано можливість відповісти на запитання за різними напрямками реалізації кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України. Так, під час незалежного анонімного анкетування було отримано дуже цікаві й навіть несподівані відповіді.

1. Формулюючи поняття кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України та розкриваючи їх зміст, ми з'ясували, що в сучасній науці кримінально-виконавчого права відсутня відповідна дефініція. Разом із тим, запровадження до наукового обігу відповідної правової категорії сприятиме усуненню прогалин у теоретичних та правових положеннях функціонування ДКВС України.

Про наявність цієї проблематики та необхідність її розробки засвідчили й результати анкетування персоналу ДКВС України, який на запитання «Чи зрозумілими є для Вас поняття та зміст кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України?» дав такі відповіді: «так» – 122 респонденти (48,8% від їх загальної кількості); «ні» – 23 (9,2%); «частково» – 105 (42,0%).

2. У процесі дослідження встановлено, що сучасний етап реформування (розвитку) пенітенціарної системи України супроводжується низкою суперечливих процесів, здатних в окремих випадках дестабілізувати кримінально-виконавчі засади функціонування

ДКВС України. Тому нами було наведено обґрунтування ДКВС України як правоохоронного органу за сучасних умов підпорядкування служби Міністерству юстиції України. З'ясовано позиції практичних працівників ДКВС України на користь подальшого збереження за окремими підрозділами ДКВС України правоохоронних функцій (100,0%) а за оперативними підрозділами органів і установ виконання покарань – кримінальних процесуальних повноважень (100,0%).

3. Зважаючи на сучасні трансформаційні процеси, у роботі показано, що саме такий елемент кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України, як соціально значущий результат у виді виправлення та ресоціалізації засуджених і запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень під час відбuvання покарань, є фундаментальним при вирішенні питання про трансформацію кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему нового європейського типу з необхідністю розроблення Пенітенціарного кодексу України. На перспективності окреслених позицій зробили наголос 75,2% опитаних нами практичних працівників ДКВС України.

4. З огляду на процеси глобалізації й інтеграції світових кримінально-виконавчих систем, розвиток міжнародних пенітенціарних стандартів, обґрунтовано як елемент кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України міжнародне співробітництво в пенітенціарній сфері. Наголошено, що таке співробітництво позначилося й на сучасному правовому полі функціонування ДКВС України, оскільки прийняття КВК України свідчить про послідовне та цілеспрямоване виконання нашою державою своїх зобов'язань у сфері реформування кримінально-виконавчої системи з метою максимального наближення умов тримання засуджених до міжнародних стандартів і правил поведінки із засудженими. У свою чергу, одним із важливих напрямів діяльності ДКВС України є співробітництво з міжнародними організаціями,

пенітенціарними відомствами, неурядовими фундаціями та інституціями зарубіжних країн, що передбачено ст. 5 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України». Позитивний ефект міжнародного співробітництва в пенітенціарній сфері як елемента кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України було засвідчено у процесі анкетування практичних працівників ДКВС України, на чому наголосили 80,4 % респондентів.

5. У процесі наукового пошуку встановлено, що на сьогодні питання щодо визначення лімітів наповнення установ виконання покарань є одним із дискусійних у науці кримінально-виконавчого права України.

І практики висловлюють різні позиції щодо визначення лімітів наповнення установ виконання покарань, про що свідчить проведене нами анкетування персоналу ДКВС України. Зокрема, відповіді респондентів на запитання «Який ліміт наповнення установ виконання покарань Ви вважаєте оптимальним?» розподілитися таким чином: до 100 засуджених – 35 (14,0 %); 100–300 засуджених – 112 (44,8 %); 300–500 засуджених – 76 (30,4 %); 500–1000 засуджених – 27 (10,8 %).

6. За результатами дослідження кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України обґрунтовано доцільність і своєчасність розроблення Положення про дистанційне навчання в установах виконання покарань України. Цей напрям реалізації кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України підтримало 100,0% опитаних нами практичних працівників ДКВС України.

7. З'ясовано, що нині на порядку денному пенітенціарної теорії і практики перебуває питання щодо оптимізації навантаження на одного начальника відділення соціально-психологічної служби. При цьому за сучасних умов скорочення кількості засуджених до позбавлення волі є всі підстави забезпечити оптимальне навантаження на одного начальника відділення. Так, позиції респондентів щодо оптимальної чисельності засуджених на одного начальника

відділення соціально-психологічної служби, розподілитися таким чином: до 25 засуджених – 115 (46,0%); від 25 до 50 засуджених – 97 (38,8%); від 50 до 75 засуджених – 26 (10,4%); від 75 до 100 засуджених – 12 (4,8%).

8. На сьогодні визнання праці засуджених до позбавлення волі їхнім правом є однією з найбільш дискусійних засад функціонування ДКВС України. З огляду на це, 84,8% опитаних нами практичних працівників ДКВС України переконані, що праця засуджених до позбавлення волі має бути їхнім обов'язком. При цьому респонденти наголошують на необхідності дотримання принципу соціальної справедливості.

9. Не менше дискусійним є й питання щодо надання з 2016 р. засудженим до позбавлення волі можливості безоплатно отримувати харчування, взуття, одяг, білизну, що на сьогодні викликає критику науковців і практичних працівників із подальшим обґрунтуванням повернення до попередньої редакції ч. 1 ст. 121 КВК України. Так, зазначений напрям реалізації кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України підтримало 98,0% опитаних нами практичних працівників ДКВС України.

10. У ході дослідження нами було сформульовано пропозицію з метою практичної реалізації соціального захисту персоналу ДКВС України (ст. 23 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України») зобов'язати підприємства народного господарства, де використовується праця засуджених, перераховувати установам виконання покарань частину коштів і фондів соціально-культурного розвитку на будівництво житла для працівників указаних установ. Зазначену пропозицію підтримало 100,0% опитаних нами практичних працівників ДКВС України.

11. Як негативну тенденцію сучасного стану функціонування ДКВС України показано скасування Міністерством юстиції у 2016 р. профспілкових організацій персоналу ДКВС України, через що працівники системи змушені вступати у відповідні спілки інших

відомств, таких як Національна поліція, роблячи чималі щорічні внески й фінансуючи інші служби, що є алогічним із позицій професійної етики та доцільності. Доречно звернути увагу, що персонал ДКВС України (86,0% респондентів) на сьогодні схвально оцінює пропозицію щодо поновлення діяльності профспілкових організацій персоналу ДКВС України, що засвідчили результати проведеного нами анкетування.

12. Також результати проведеного анкетування дали можливість обґрунтувати шляхи вдосконалення функціонування ДКВС України у сфері виконання покарань, серед яких:

1) установа єдиного виду режиму шляхом реорганізації (через об'єднання) виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та виправних колоній середнього рівня безпеки (цю пропозицію підтримало 69,2% опитаних нами практичних працівників ДКВС України);

2) розвиток концепції поліфункціональних установ (це рішення схвально оцінили 72,4% респондентів). Зазначено, що ключовим фактором доцільності реалізації перших двох напрямів є те, що нині в 27 установах виконання покарань засуджені не утримуються, у зв'язку із здійсненням оптимізації їх діяльності;

3) вивчення перспектив заснування приватних пенітенціарних установ. Водночас зауважено, що, виходячи із сучасних реалій, на цьому етапі реалізації кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України говорити про революційне впровадження інституту приватизації пенітенціарної сфери говорити завчасно. Із таким судженням погоджуються 89,6% практиків-пенітенціаристів;

4) розвиток концепції оцінювання ризиків та потреб як дієвого інструменту оптимізації роботи із засудженими. Цей аспект, який нині реалізується під час виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, позитивно оцінили 76,8% представників персоналу ДКВС України в контексті необхідності вдосконалення

відповідних критеріїв оцінювання з урахуванням особливостей виконання/відбування покарань, пов'язаних з позбавленням волі;

5) посилення кримінально-правового та кримінально-виконавчого реагування на надзвичайні події як дестабілізуючий фактор функціонування ДКВС України. За відповідні форми посилення висловилися 93,2% опитаних практичних працівників ДКВС України.

Додаток В

Таблиця В.1

**Порівняльна таблиця запропонованих змін
до Кримінального кодексу України**

Чинна редакція	Пропонована редакція
Стаття 81. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання ... відсутня.	Стаття 81. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання ... 5. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання не застосовується до засуджених за особливо тяжкі злочини, поєднані з умисним позбавленням життя людини, якщо вони під час відбування покарання вчинили особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини.
Стаття 87. Помилування ... відсутня.	Стаття 87. Помилування ... 4. Помилування не застосовується до засуджених за особливо тяжкі злочини, поєднані з умисним позбавленням життя людини, якщо вони під час відбування покарання вчинили особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини.

Таблиця В.2

**Порівняльна таблиця запропонованих змін
до Кримінально-виконавчого кодексу України**

Чинна редакція 1	Пропонована редакція 2
Стаття 26. Порядок виконання покарання у виді штрафу 1. Засуджений зобов'язаний сплатити штраф у місячний строк після набрання вироком суду законної сили і повідомити про це <u>кримінально-виконавчій інспекції</u> за місцем проживання шляхом пред'явлення документа про сплату штрафу. 2. У разі призначення штрафу з розстрочкою виплати певними частинами засуджений зобов'язаний сплачувати штраф у розмірі та строки, встановлені вироком суду. Про сплату відповідної частини штрафу засуджений повідомляє <u>кримінально-виконавчій інспекції</u> за місцем проживання шляхом пред'явлення документа про сплату відповідної частини штрафу.	Стаття 26. Порядок виконання покарання у виді штрафу 1. Засуджений зобов'язаний сплатити штраф у місячний строк після набрання вироком суду законної сили і повідомити про це уповноваженим органом з питань пробації за місцем проживання шляхом пред'явлення документа про сплату штрафу. 2. У разі призначення штрафу з розстрочкою виплати певними частинами засуджений зобов'язаний сплачувати штраф у розмірі та строки, встановлені вироком суду. Про сплату відповідної частини штрафу засуджений повідомляє уповноваженим органом з питань пробації за місцем проживання шляхом пред'явлення документа про сплату відповідної частини штрафу.

Продовження таблиці В.2

1	2
3. У разі несплати засудженим штрафу у строк, передбачений частиною першою цієї статті, суд за поданням <u>кримінально-виконавчої інспекції</u> розглядає питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу або заміну несплаченої суми штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавлення волі відповідно до закону.	3. У разі несплати засудженим штрафу у строк, передбачений частиною першою цієї статті, суд за поданням уповноважених органів з питань пробації розглядає питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу або заміну несплаченої суми штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавлення волі відповідно до закону.
4. У разі несплати засудженим чергового платежу під час призначення штрафу з розстрочкою виплати суд через місяць після закінчення строку виплати чергового платежу за поданням кримінально-виконавчої інспекції замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавлення волі відповідно до закону.	4. У разі несплати засудженим чергового платежу під час призначення штрафу з розстрочкою виплати суд через місяць після закінчення строку виплати чергового платежу за поданням уповноважених органів з питань пробації замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавлення волі відповідно до закону.
Стаття 30. Порядок виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю ...	Стаття 30. Порядок виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю ...

Продовження таблиці В.2

1	2
4. Адміністрація арештного дому, кримінально-виконавчої установи, командування дисциплінарного батальйону, військової частини чи начальник гарнізону після відбуття засудженим основного покарання або в разі умовно-дострокового звільнення чи заміни покарання більш м'яким надсилає копію вироку суду до <u>кримінально-виконавчої інспекції</u> за місцем проживання засудженого або до військової частини за місцем служби засудженого.	4. Адміністрація арештного дому, кримінально-виконавчої установи, командування дисциплінарного батальйону, військової частини чи начальник гарнізону після відбуття засудженим основного покарання або в разі умовно-дострокового звільнення чи заміни покарання більш м'яким надсилає копію вироку суду до уповноважених органів з питань пробації за місцем проживання засудженого або до військової частини за місцем служби засудженого.
Стаття 59. Порядок і умови відбuvання покарання у виді обмеження волі ... 9. Стосовно особи, яка після постановлення вироку визнана особою з інвалідністю першої чи другої групи або досягла пенсійного віку, або захворіла на тяжку хворобу, яка перешкоджає відбuvанню покарання, а також стосовно жінки, яка завагітніла, кримінально-виконавча інспекція чи адміністрація виправного центру вносить до суду подання про звільнення такої особи від відбuvання покарання. ...	Стаття 59. Порядок і умови відбuvання покарання у виді обмеження волі ... 9. Стосовно особи, яка після постановлення вироку визнана особою з інвалідністю першої чи другої групи або досягла пенсійного віку, або захворіла на тяжку хворобу, яка перешкоджає відбuvанню покарання, а також стосовно жінки, яка завагітніла, уповноважені органи з питань пробації чи адміністрація виправного центру вносить до суду подання про звільнення такої особи від відбuvання покарання. ...

Таблиця В.3

**Порівняльна таблиця запропонованих змін до Закону України
«Про Державну кримінально-виконавчу службу України»**

Чинна редакція	Пропонована редакція
Стаття 1. Завдання Державної кримінально-виконавчої служби України 1. На Державну кримінально-виконавчу службу України покладается завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.	Стаття 1. Завдання Державної кримінально-виконавчої служби України 1. На Державну кримінально-виконавчу службу України покладается завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.
Стаття 6. Структура та чисельність Державної кримінально-виконавчої служби України 1. Державна кримінально-виконавча служба України відповідно до закону здійснює правозастосовні та правоохоронні функції і складається з центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, його територіальних органів управління, кримінально-виконавчої інспекції, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів охорони здоров'я, підприємств установ виконання покарань, інших підприємств, установ і організацій, створених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України.	Стаття 6. Структура та чисельність Державної кримінально-виконавчої служби України 1. Державна кримінально-виконавча служба України відповідно до закону здійснює правозастосовні та правоохоронні функції і складається з центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, його територіальних органів управління, уповноважених органів з питань пробації, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств установ виконання покарань, інших підприємств, установ і організацій, створених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України.

НОТАТКИ

Наукове видання

**О. Т. УСТЮЖАНІНОВА
О. О. ШКУТА**

ДЕРЖАВНА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СЛУЖБА УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Монографія

Технічний редактор — Т. Шутова
Верстка — Ю. Ковальчук

Підписано до друку 10.03.2021 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Droid. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 12,56. Тираж 300. Замовлення № 0321м-65.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефони: +38 (0552) 39 95 80,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.